

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА**

**М. Кармазіна, Т. Бевз,
Н. Ротар, В. Нападиста**

**Виклики й інтеграційні
перспективи України
в контексті російської агресії в
Криму та Донбасі: аналіз оцінок
зарубіжних аналітиків і експертів**

КИЇВ – 2017

УДК 32.22/28(477.74) «312»
ББК 66.03

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
(протокол №6 від 28 грудня 2017 р.)*

Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. – 184 с.

ISBN 978-966-02-8448-7

Аналітична доповідь підготовлена за результатами дослідження теми «Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів». Проаналізовано судження аналітиків та експертів західних країн та країн СНД, що знайшли відображення на сторінках Інтернет-ресурсів щодо специфіки «української кризи», «донбаського розламу» та «суверенізації» Криму, їхні інтерпретації нинішніх й потенційних загроз/викликів інтеграційним процесам в Україні.

УДК 32.22/28(477.74) «312»
ББК 66.03

ISBN 978-966-02-8448-7

© М. Кармазіна, Т. Бевз, Н. Ротар,
В. Нападиста

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Оцінки західними інформаційними ресурсами загроз і перспектив України (<i>М. Кармазіна</i>)	5
Розділ 2. Виклики та перспективи для України: аналіз інформаційного поля Литви, Латвії та Естонії (<i>В. Нападиста</i>)	40
Розділ 3. Сьогодення й майбутнє України в інформаційно-комунікативному просторі кавказького регіону в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі (<i>Н. Ротар</i>)	88
Розділ 4. Виклики та інтеграційні перспективи України через «окуляр» російськомовних Інтернет-ресурсів колишніх радянських республік Середньої Азії (<i>Т. Бевз</i>)	139

ВСТУП

Ми живемо в епоху війн, військових конфліктів, гуманітарних катастроф, порушень прав людини, глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, інформаційних війн, деструктивних комунікативних впливів, інформаційної експансії та агресії, зіткнення різновекторних інформаційних інтересів. Ведеться «невидима війна» з використанням інформаційних та медіа технологій. Україна упродовж останніх років стала топ-темою міжнародного інформаційного простору. Значний інтерес представляє для дослідження «українське питання» в його новітній історичній версії кризь призму позиції інформаційних потоків західних та пострадянських засобів масової комунікації англомовних і російськомовних джерел.

Актуальність дослідження обумовлена спробою осмислення і аналізу особливостей інформації мережевих Інтернет-ресурсів Заходу та країн СНД щодо подій в Україні в умовах російсько-української війни та окупації Криму, її відмінностей у різних країнах.

Базуючись на критичному аналізі зарубіжних Інтернет-ресурсів та виокремленні оціночних суджень аналітиків і експертів щодо сутності домінантних викликів та інтеграційних перспектив для України в умовах російської окупації Криму й частини українського Донбасу та з врахуванням зарубіжним експертним середовищем таких чинників, як (а) залучення Росії в Близькосхідний конфлікт; (б) дезінтеграційних процесів в Європі; (в) нових акцентів у зовнішній політиці президентської адміністрації США; (г) загрози появи нових військових конфліктів у Європі та світі; (д) перспектив військового зіткнення Росії з НАТО та ін. *здійснена спроба системного аналізу* спектру оціночних суджень щодо домінантних та інших, з погляду зарубіжного експертного середовища, як внутрішніх, так і зовнішніх викликів для потенційних інтеграційних процесів в Україні.

Розділ 1.

ОЦІНКА ЗАХІДНИМИ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ЗАГРОЗ І ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ

Серед нагальних завдань в Україні – завдання «інвентаризації» загроз нашій державі*, складання своєрідного їх рейтингу. Актуальність же необхідності аналізу спектра загроз і, відповідно, перспектив України безпосередньо через призму оцінок, оприлюднених у західних інформаційних ресурсах, зумовлюється, щонайменше, двома підставами.

По-перше – суто *методологічними*. Оцінка, що дана з певної відстані, відкриває новий кут зору на стан речей (і, зокрема, на загрози й перспективи), які у ситуації «зблизька» мають, як правило, тільки певні зрізи і тлумачення, свою «питому вагу» та наділені певним позитивним чи негативним потенціалом, що акцентується з врахуванням інтересів тих чи інших груп вітчизняної політичної, управлінської еліти чи, приміром, власників медіа.

Спираючись на синергетичні настанови та сприймаючи сучасну «картину світу» як досить *нерівноважну* і *нестабільну*, з множиною *атракторів* (у тому числі *дивних атракторів*), що набирають ваги у сучасному європейському (євроазійському) *хаосі*, для якого, до того ж, характерною є асинхронія (ціннісна, цивілізаційно-часова), нам варто розуміти, як за таких умов «вони» оцінюють «нас», солідаризуючись чи, навпаки, протиставляючи «себе» та «інших» (у т. ч. «нас»), визначають своїх союзників і супротивників, відносячи при цьому «нас» до перших чи до других.

По-друге – *практичними*, оскільки аналіз спектра оцінок щодо загроз і перспектив нашої держави, озвучених у західному інформаційному просторі, має посприяти не тільки увиразненню власне спектру загроз і розумінню «проговорюваних» сценаріїв розвитку України в майбутньому, але й має забезпечити

* Про це, наприклад, ішлося в ефірі «Громадського радіо» 28 червня 2017 р., гостем якого був заввідділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень доктор наук з державного управління Олександр Суходоля (див.: [1]).

усвідомлення суті погляду на нас як найближчих (сусідніх), так і віддалених у просторі держав Заходу і, відповідно, специфіку нинішньої конфігурації «свої–чужі» для України; досягнути особливості пролягання та підстав формування міждержавних (міжцивілізаційних) ліній розламів на нинішньому етапі розвитку європейської і – ширше – Західної цивілізації.

Урешті-решт, всебічне розуміння кола суб'єктів/об'єктів загроз може допомогти у розробці методів та інструментів протидії цим загрозам, проведенні відповідальної внутрішньої і зовнішньої безпекової (у тому числі інформаційної, освітньої та ін.) політики та вибору і реалізації того шляху розвитку держави, який буде в інтересах, найперше, України і українців.

* * *

Досліджувати інформаційний простір західних держав з метою отримання даних щодо України, виокремлення експертних оцінок, аналітичних висновків – завдання трудомістке, але небезінтересне. Складність пов'язана з тим, що цю інформацію можна «зчитувати» з кількох рівнів:

– офіційного, який представляє точки зору власне тієї чи іншої держави мовою дипломатії на певне коло питань, явищ, подій з тими чи іншими акцентами, застереженнями, оцінками. Цей рівень є найдоступнішим, тому що всі ключові послання офіційних кіл багаторазово ретранслюються у інформаційному просторі багатьма європейськими мовами, до того ж – неодноразово;

– з низки впливових газет (точніше – їх інтернет-версій), на зразок англійської *The Guardian* [2], французької *Le Monde* [3], американського тижневика *Newsweek* [4] чи газети *The Washington Post* [5], німецької *Die Zeit* [6] – тобто ресурсів, які пропонують зразки високоякісної сучасної аналітики й експертизи як для своїх громадян, так і всього світу;

– оціночні судження можна виокремити з аналітичних програм таких інформаційних ресурсів, як *Радіо свобода*, *BBC*, *Deutsche Welle*, *Голос Америки*, менше – *радіо Ватикану*;

– свій зріз української проблематики і, відповідно, спектр оцінок і прогнозів демонструє західна блогосфера;

– зрештою – сайтів організацій на зразок *Chatham House* [7], Інституту Макса Планка [8], Інституту Маккейна [9] чи, приміром, Атлантичної Ради [10], Фонду Карнегі [11] чи ресурсів приватної розвідувально-аналітичної компанії *Stratfor* [12], аналітична продукція яких є, безсумнівно, вартою уваги.

Окремо зазначу оціночний потенціал різноманітних індексів (корупції, свободи, тінізації економіки, відмивання коштів та ін.), які складаються низкою аналітичних установ і дають своєрідний зріз/оцінку стану справ з тим чи іншим явищем в Україні.

Аналізуючи західні інформаційні ресурси з метою виокремлення оцінок, висновків чи прогнозів щодо нашої держави, варто пам'ятати, що ми живемо в епоху інформаційних воєн, у час, коли інформація виконує функцію як конструктивної, так і деструктивної м'якої сили*. Збір, обробка і аналіз даних надають війні п'ятий вимір: кіберфактор додається до землі, моря, повітря і космосу [14]. Крім того, завдяки кібертехнологіям інформаційні війни стають дедалі дешевшими, постійно пришвидшуються й створюють стійкі ефекти. Таким чином, інформація нині – свого роду «дешева зброя».

Регулярне ознайомлення з контентом західних інформаційних ресурсів дозволяє відстежити динаміку згадок про Україну у кількісному та якісному сенсі. Ця динаміка відображає, по-перше, ступінь/якість інформованості західних суспільств про нашу державу, по-друге – ступінь зацікавленості нами, і є своєрідним зрізом реакцій Заходу на державотворчі процеси в Україні та на все те, що відбувається довкола нашої країни. Утім, цікаво й інше:

* Структурними елементами «м'якої сили» є, з погляду лондонської компанії *Portland Consultancy*, *cuisine* (кулінарне мистецтво), *techproducts* (високотехнологічні продукти), *friendliness* (дружелюбність), *culture* (культура), *luxurygoods* (предмети розкоші), *foreignpolicy* (зовнішня політика), *livability* (впорядкованість) (див. про це: [13]).

До рейтингу «м'якої сили» у 2016 р. було занесено 30 держав: Аргентина (30), Австралія (6), Австрія (17), Бельгія (18), Бразилія (24), Великобританія (2), Греція (25), Данія (13), Ірландія (20), Іспанія (12), Італія(11), Канада (4), Китай(28), Нідерланди (10), Німеччина (3), Нова Зеландія (16), Норвегія (15), Південна Корея (22), Польща (23), Португалія (21), Росія (27), Сінгапур (19), США (1), Угорщина (26), Фінляндія (14), Франція (5), Чеська Республіка (29), Швеція (9), Швейцарія (8), Японія (7). (Число в дужках означає місце, яке посіла країна в згаданому рейтингу).

аналіз дозволяє виявити проблеми, увага до яких в інформаційному просторі Заходу залишається більш-менш постійною, як і ті, які тільки іноді потрапляють у поле зору фахівців (наприклад, щодо стану політичної науки в Україні), як і виявити інформаційні лакуни, тобто питання, про які ніколи не згадується (хоча подія мала місце. Наприклад, проблематика засідань відомого Більдербергського клубу).

Аналіз також дозволяє чітко окреслити й коло осіб, які інформують—аналізують—оцінюють Україну, виклики і загрози, з якими ми стикаємося, наші перспективи. Особливістю цього кола є те, що до нього входять експерти і прогностичного фаху, що зумовлює оцінювання і прогноз у певній площині. Зокрема, у площині геополітики, де Україна, наприклад, розглядається як предмет торгу між Росією і Заходом, чи Росією (великою клептократичною і напівкримінальною державою на кордоні з Європою [15]) – й цивілізованим світом [16]. Інший кут зору, згідно з яким сучасна війна Росії проти України – це боротьба слов'ян між собою (як доводить чеський політолог Оскар Крэйчі [17]. Утім, зауважу, що таке твердження звучить певним дисонансом до оцінок і висновків, які дедалі потужніше культивуються не тільки в азійському інформаційному просторі, але й в самій Росії, де акцентується ідея неслов'янськості росіян та обґрунтовується висновок, що росіяни – *неслов'янський етнос* [18]). У площині безпеки путінський режим розглядається, приміром, як «мілітократія», керована людьми зі спецслужб, які є продовжувачами політики попередників – ЧК і КГБ. Тож вони традиційно акумулюють свої зусилля у підживленні і розширенні у світі й у самій Росії меж трьох сфер ненависті: анти-демократизму, антизахідництва, антисемітизму, і заради самозбереження і самоствердження «мілітократія» переформатовує навколишнє середовище – у свій спосіб «перетравлює» і гібридує сусідів, створюючи квазідержави на зразок Придністров'я, Південної Осетії, «ЛНР» і «ДНР» тощо, ведучи локальні «гарячі» і регіональні гібридні війни.

Утім, процес – складний і полінійний, що в інших ситуаціях підштовхує західних експертів говорити, приміром, про те, що «Путін буде українську націю» [19]. Або зазначати, як А. Гауланд

(заступник голови партії «Альтернатива для Німеччини»), що Крим завжди був «споконвічною» російською територією, і наголошувати, що «нам, німцям, завжди було добре, коли ми підтримували хороші стосунки з Росією» [20].

До кола західних аналітиків та експертів входять люди різних переконань, носії відмінних ідеологічних і політичних традицій і настанов. Серед них найперше відзначаю широко представлених у західних ресурсах і підготованих з руки Путіна так званих експертів, науковців, лідерів думок, платних тролів і механічних ботів, які не переймаються питанням *точності, достовірності, повноти інформації, балансом представлених точок зору чи відокремлення фактів від коментарів і, відповідно, точністю оцінок і прогнозів*. Яскравий приклад їхньої діяльності, приміром, є фальшиве інтерв'ю Порошенка у *New York Times* у 2016 р., організоване, як зазначила (15 квітня 2016 р.) італійська *La Stampa* [21], російськими спецслужбами. Останнє пояснює і той факт, що спостерігається ціла низка випадків, коли того чи іншого експерта, від імені якого подається аналітика, презентуються оцінки й прогнози, просто не існують в природі*.

*Наприклад, виступаючи на 26-й Конференції з української проблематики в Іллінойському університеті (Урбана-Шампейн, США, 24–27 червня 2009 р.), Мойсей Фішбейн вказав на таке: «В середині квітня 2008 року на російському інтернет-сайті «ИА REGNUM» вийшла інформація, буцімто ізраїльський історик Юрій Вільнер видав книжку «Андрей Ющенко: персонаж и „легенда“». І миттєво з сайту на сайт пішла гуляти фраза: «Дослідження доводить, що в роки Другої світової війни батько Президента України міг бути табірним поліцаєм і нацистським інформатором». «Доводить, що міг бути». Стилистичний недогляд, що на нього мало хто звернув увагу. Потім в Інтернет закинуто й сам текст «книжки». Я був почав читати. Над текстом стояла посвята: «Арону Шнеєру – гуманісту». Хто ж такий Арон Шнеєр? Коли він жив? Чи живе? Я почав згадувати. І таки згадав. На Арона Шнеєра в одній зі своїх публікацій посилався ізраїльський публіцист Михайло Хейфец – той колишній радянський політ'язень Михайло Хейфец, що свого часу написав блискучі спогади про Василя Стуса. Арон Шнеєр – співробітник ізраїльського Національного інституту пам'яті жертв нацизму «Яд Вашем». Я зателефонував до нього. З'ясувалося, що текст «розслідування» він прочитав у Інтернеті, але уявлення не має, хто такий Юрій Вільнер. Російське інформагентство «REGNUM» твердило: «ця книжка, видана в Ізраїлі, з'явилася в Москві», але ніхто – ні в Ізраїлі, ні в Росії, ні деінде – ні науковці, ні журналісти – ніхто нічого не знав про існування такого «ізраїльтянина». Я зацікавився міжнародним ідентифікаційним кодом книжки,

Західний інформаційний простір наповнений оцінками колишніх советологів (які нині виступають під личиною росієзнавців). Дотримуючись своєрідних інтелектуальних традицій, вони усе ще сприймають Україну і Росію як нероздільне ціле, на відміну від сучасних західних дослідників, які демонструють більш адекватне розуміння сучасних процесів в Україні, Росії, Європі і світі (Пол Даньєрі, Александр Мотиль, Едвард Лукас, Джеймс Шерр, Андреас Умланд), тобто не змішують Росію з Україною, усвідомлюючи відмінність між українцями і росіянами, між двома державами, і досліджують російській великодержавний націоналізм, національну свідомість тих, хто називає себе росіянами.

Тож можна зробити висновок, що читаюча західна публіка має можливість не тільки насолоджуватися плодами якісної політичної експертизи й наукової аналітики, але й має шанс потрапити (і потрапляє) під маніпулятивний інформаційний пресинг. Алгоритм дихання–думання–світовідчуття західного читача до певної міри визначається окремою групою так званих експертів і аналітиків, діяльність яких, є підстави твердити, забезпечується в Європі і загалом у світі путінським режимом.

Зверну увагу й на ще один момент: багато публікацій на європейських Інтернет-ресурсах є свідченням лінійності мислення й світосприйняття їхніх авторів, телеологічних уподобань, специфічних переконань про те, куди рухається світ, та чи інша країна. Для когось нормою виступає рух до перемоги

що був зазначений в Інтернеті: ISBN — 969–228–292–5. Перші три цифри позначають країну, де видано книжку. З'ясувалося, що «969» – це Пакистан! Можна було б припустити, що книжка отримала реєстраційний номер саме у цій країні. Але пошук цього видання у базі даних ISBN показав: «Такої книжки не існує». Це означало, що міжнародний номер сфальсифіковано. Це означало, що і сама «книжка», і її «автор» – фальшивка, створена й запущена в обіг у межах антиукраїнської спецоперації, що мала на меті ускладнити українсько-ізраїльські взаємини, посварити українців з євреями й налякати цивілізований світ «темними сторінками фашистського минулого» батька Президента України Віктора Ющенка. За кілька днів після першої появи фальшивки на сайті «Regnum» викриття було оприлюднене одночасно – в суботу, 18 квітня 2008 року – в київській газеті «Україна молода» і на одному з ізраїльських інтернет-ресурсів, а відтак розійшлося широким інтернет-простором. Антиукраїнська спецоперація захлинулася на самому початку» [22].

націоналістичних сил, *націоналізму*, інші, як і в ХХ столітті, омріяють світ за своїми лекалами – такий світ, в якому суцільно запанує *ліберальна демократія* з необмеженим ринком. Є й інші, які впевнені, що людству необхідні імперії, а отже, не лише націоналізм, але й авторитаризм сьогодні переживає своє триумфальне повернення. Хтось твердить про рух до Царства Божого, а хтось кричить «Аллах акбар» і заявляє, що «ісламу потрібен весь світ» (тобто – ніякого різноманіття). Така лінійність мислення – спроба завуалювати маніпулятивний потенціал тієї чи іншої релігії, скористатися мобілізаційним потенціалом націоналізму (у період боротьби за владу чи її утримання, коли націоналістичні чи імперські гасла стають у нагоді для крайнього розбурхання почуттів електорату, якому нагадують про «велич нації», і вибудовуються плани панування над іншими націями) та іншими інструментами впливу на свідомість.

Аналіз інформаційного простору свідчить і про те, що оцінки, судження й прогнози базуються на своєрідній історичній пам'яті, на альтернативних історіях, які міцно закріплені у головах європейців: історія і політика – сфери, у яких «розбираються» майже всі, маючи свій пантеон героїв, уявлень про історичну справедливість, про правильний чи, навпаки, неправильний перебіг історії, і кожен з «авторів історії» готовий доводити, чому та чи інша персона по праву займає місце у священному пантеоні героїв, а ті чи ті – покидьки, яких у жодному разі не варто допускати до «священного пантеону».

Загалом західний інформаційний простір – своєрідна суміш професійності, фальсифікацій, пропаганди, відвертих дурниць і примітивних тверджень. І якщо він має саме таку «конфігурацію», то це свідчить, щонайменше, про два моменти: у західних суспільствах є ті цільові групи, на чий інфантилізм (історичний, політичний, культурний і т. п.) й розраховані такі публікації; є еліта (політична, управлінська, інша), якій вигідно (з тих чи інших причин) форматувати інформаційний простір країн Заходу саме таким чином.

У зв'язку з цим варто зазначити, що є ресурси, в яких, здається, ніколи нічого позитивного про Україну і українців не пишеться. Серед таких ресурсів, наприклад, – сербські *Печат*,

Відовдан та ін.; французька *Agora Vox*, де розміщуються брехливі статті про апокаліптичну ситуацію в Україні Крістель Неан (французької журналістки, що працює на агентство DONi Press), Куртуа Лорана та ін.; турецька газета *Güneş**, антиукраїнські настрої поширює Каяхан Уйгур та ін.; норвезькі ресурси *Steigan.no*, *Nettavisen* та інші, де Україну ретельно й постійно очорнюють Бьорн Дітлеф Ністад, Пер Лотар Лінднер, Пол Стейган) та ін. Складається ситуація, коли армія «лівих інтелектуалів і путінських агентів», які вважають, що «Україна – підходяща ціль для їхніх пльовків» [23] – невпинно зростає.

Окремо зазначу, що сприйняття України, оцінка подій, які відбуваються у країні, формується внаслідок присутності в інформаційному просторі Заходу точок зору й оцінок громадян України, зокрема, тих, які були і є прихильниками колишньої влади часів президентства В. Януковича. Так, наприклад, 21 січня 2017 р. найстаріша данська газета *Berlingske* (що почала виходити з січня 1749 р. за назвою *Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender*, пізніше – *Berlingske Tidende*) опублікувала інтерв'ю з Єленою Бондаренко [24] (народним депутатом України у 2006–2014 рр. від Партії регіонів), яка, оцінюючи ситуацію в Україні, повідомляла данцям, що напад Росії на Україну – брехня, бо в Україні – громадянська війна; у країні відсутня справедливість, є приблизно 5 тис. політв'язнів і т. д. Інший кут зору демонструє публікація у британській *Open Democracy* Катерина Яковленко [25], родом з Донбасу, яка засвідчує до своєї країни «повагу, любов і здорову критику» [25]. Досить цитованим у західних інформаційних ресурсах є народний депутат С. Лещенко.

Крім того, слід брати до уваги й присутність у західному інформаційному просторі (а отже, розглядати як чинник впливу на формування оцінок представників Заходу на ситуацію в Україні) «стратегічних ЗМІ Росії», про які, наприклад, 3 червня 2017 р.

* Хоча Туреччина, зрозуміло, не є географічним чи цивілізаційним Заходом, але дві, щонайменше, причини спонукають інтерес до оцінок щодо загроз і перспектив України, оприлюднених в її інформаційному просторі: країна на сьогодні є учасником західних альянсів (зокрема, членом НАТО), а її історія свідчить про тісні зв'язки мусульман-турків з кримськими татарами-громадянами України.

писав Одрі Кучінскас у відомому французькому щотижневику *L'Express* [26] у своїй статті «Критиковані Макроном *Russia Today* і *Sputnik* – «стратегічні» ЗМІ Росії». І дійсно, аналіз публікацій у подібних «стратегічних ЗМІ» підводить до висновку про ретельне опрацювання ключових політичних послань, спрямованих на закріплення в свідомості кожного читача специфічної інтерпретації та оцінок тих чи інших подій і явищ, що вигідні правлячій еліті.

Зважаючи на вищесказане, ми, думаю, можемо зрозуміти, в яких умовах і ким виробляється інформаційний ресурс та з'являються оцінки, висновки та прогнози щодо України.

Варто звернути погляд і на «інформаційну кухню», щоб зрозуміти методи, які використовуються у ході «виготовлення інформації», сповненої тими чи іншими оцінками і прогнозами щодо нашої держави (щонайменше для того, щоб не тільки відокремити «друзів» від «недругів», але й зрозуміти методи нав'язування оцінок, виявити інструменти, за допомогою яких це відбувається).

Найперший метод – фальсифікація минулого і сьогодення. Яскравий приклад – публікація 1 лютого 2017 р. на французькому *Agora Vox* за підписом Куртуа Лорана [27], від імені якого наголошується думка про те, що Київ, українська державність – «плід уявлень». Виступаючи прихильником імперій, автор позитивно оцінює царські укази 60-х років XIX століття, спрямовані проти української мови, зазначаючи, що українська мова у той час була заборонена як вектор бунтарства і сепаратизму; стверджує, що кубанські козаки – не були етнічними українцями. К. Лоран виявляється фахівцем з історії кримських татар, стверджуючи (як і сталіністи-комуністи), що кримські татари були «єдиним європейським народом», котрий «повністю» (!!!) співробітничав з нацистськими окупантами. Таким чином, К. Лоран виправдовує злочиння Советського Союзу, як і фактично теперішні дії Росії в окупованому Криму щодо цілого народу – кримських татар. К. Лоран виявляється фахівцем і з Голодомору в Україні 1932/33 років: він спростовує його штучність і те, що Голодомор фактично був геноцидом українців. Російський імперіалізм для К. Лорана неіснуючий – уявний, тож він виправдовує дії Росії у Грузії у 2008 р., окупацію Криму і війну на

Донбасі, прославляє російську армію, на озброєння якої приходять винищувач п'ятого покоління Т-50.

Експерти відзначають, що зусилля (про)російських пропагандистів «межує із самокарикатурою». зокрема, александр кларксон (професор королівського коледжу лондона), говорячи про «дивну компіляцію історичної пам'яті, зазначав, що «путінська машина змі обирає такі шматочки із історії советської і царської росії, які можуть виявитися корисними для просування ідеології властей у конкретний момент, а потім посилює їх значимість за допомогою сучасних медіа-технологій, щоб справити незабутнє враження на аудиторію».

Якщо ми спробуємо на прикладі не тільки цієї статті К. Лорана, але й багатьох інших, поширених у західному інформаційному просторі за останні місяці чи тижні, дослідити деякі інші технології маніпулювання свідомістю читача і методи, використовувані для поширення проросійської пропаганди та формування негативного образу України, перспектив Української держави у західному інформаційному просторі, то побачимо, що має місце не лише «дивна компіляція історичної пам'яті», але й:

– специфічне використання слів, словосполучень, понять. Слово, словосполучення виконують функцію ярлика («київська хунта»), поняття – функцію порожнього означуючого, парасолькового («фашисти»), але при цьому його пропагандистський потенціал – практично невичерпний; текст постає як свого роду унаочнення «мови ненависті». Як зазначив Крістіан Рот-Ей (професор, фахівець з історії Росії, що працює в Університетському коледжі Лондона), «пропаганда, заснована на образі фашизму, є надзвичайно ефективним прийомом, і вона довгий час впливала на громадську думку в Росії. Це – не безглуздий атавізм. Вони знають, що це працює» [28];

– використання у риторичній тавтології (наприклад, «ДНР», оскільки республіка латиною і означає «справа народна»; «одноголосний консенсус» тощо); стилістичних прийомів, на зразок синекдохи («Вся Росія підтримує президента Путіна»);

– конструювання текстів і їхніх заголовків за допомогою надмірної емоційної забарвленості. Такі приклади емоційного впливу на читача демонструють, приміром, норвезькі Інтернет-

ресурси. Так, наприклад, ресурс *Steigan.no* 2 травня 2017 р. розмістив матеріал за назвою «Одеська бійня 2 травня 2014 року – як і раніше – відкрита рана» [29]; у фінських *Ilta Sanomat* («Вечірніх вістях») 10 травня 2017 р. був видрукований матеріал, озаглавлений «В українському «Євробаченні» є щось страшне» [30]. Приклад, коли заголовок стає інструментом залякування або прогнозує політичний апокаліпсис, дає нам публікація у німецькій *Süddeutsche Zeitung* від 16 березня 2017 р. за назвою «Берлін: Україні загрожує розпад» [31], а згаданий норвезький ресурс *Steigan.no* 12 березня цього року опублікував текст за назвою «Хартвет, Центр з вивчення Голокосту і фашизм в Україні» [32];

– використання прямих фальсифікацій фактів (на зразок вищезгаданого інтерв'ю українського Президента в *New York Times* чи «розп'ятого хлопчика», про якого тривалий час розповідали світу російські ЗМІ. Розрахунок – на некритичність мислення читача: євреїв свого часу звинувачували у використанні крові християн у ритуальних цілях, а нинішній російський міф уже таврує не євреїв, а українців, і світ читає про «розпинання хлопчиків» та інші жахи. Інший приклад навела шведська газета *Svenska Dagbladet*, зауваживши, що ліві інтелектуали «раніше прибалтів описували як зборище фашистів», а тепер місце Прибалтики зайняв створюваний лівими образ України, чий народ нібито складається із п'яних фашистів і гомофобів» [23]);

– фальшування картини світу за допомогою обґрунтування негативних ідентичностей українців («ми – борці за благо всіх, а вони – фашисти»), встановлення все нових і нових смислових кордонів на карті світу;

– культивування фальшивих узагальнень (на зразок того, що всі кримські татари, весь народ, співпрацювали з нацистами);

– використання конспірологічних теорій (приміром, щодо існування змови Заходу проти Росії, її православних цінностей, «руського мира»);

– формування і закріплення у свідомості неіснуючих дилем («или мы, как наши деды, защитим матушку-Россию, защитим русский мир или погибнем в жерновах фашизма, фальшивой демократии» тощо);

– маніпулювання детермінантами – гру з причинами і наслідками тих чи інших подій (наприклад, щодо подій у Криму, Донбасі), заміна правдивих причин і, відповідно, створення неправдивих наслідків (нібито російська армія прийшла, щоб захистити волевиявлення на референдумі представників «русского мира» в Криму, під якими розуміються російськомовні українці);

– «вмонтування» в оцінки і прогнози порожніх заяв, які нічого не означають, утім є багатообіцяючими та виправдовувальними («У России великая история и не менее великое будущее»; «Спасибо деду за победу» замість: «Спроси деда, что он вытворял на войне»);

– використання «слів-пасток» (як-то «так званий», «нібито» або «вважається», «широко відомо», «усі вже знають», які використовуються, щоб надати вигляду об'єктивності, якої не може бути в принципі, чи для вихолощення справжньої суті того чи іншого явища, процесу, факту. Наприклад, «так звані демократи», «нібито окупація» і т. п.);

– використання фальшивих соціологічних даних для наголошення широкомасштабної підтримки Путіна населенням Росії;

– послуги фальшивих фахівців, експертів, аналітиків-оцінювачів (як в Україні на «112 каналі», приміром: вкидання у телепростір інформаційного сміття, поєднання його з правдивими фактами, думками фахівців, але й інших осіб, які називають себе експертами, політологами, політконсультантами) чи «професійних плакальників»*.

Фальшована історія – зброя, яка в руках фейкових фахівців по-своєму розстрілює розум споживача, виробленого ними контенту; неосвіченість, відсутність альтернативних каналів інформації – чинник, який уможливорює ефективне використання інформаційної «зброї». Як і страхи обивателя, примножені війною в Україні.

* «Плакальників», які чекають на підтримку від В. Путіна, про що дозволяє твердити, приміром, публікація [33], в якій ідеться про зустріч В. Путіна з президентом Європейського єврейського конгресу В'ячеславом Кантором. В. Кантор розповів В. Путіну, що становище європейських євреїв сьогодні – «найгірше з часу Другої світової війни», що багато євреїв хочуть покинути Європу. У самому Європейському єврейському конгресі вважають, що В. Кантор швидше представляє інтереси В. Путіна, ніж, власне, європейських євреїв.

Наслідком діяльності цих фейкових фахівців стало формування специфічних стереотипних уявлень про Україну, її історію, політичне сьогодення і, відповідно, майбутнє, про що переконливо написав Т. Кузьо (19 квітня 2017 р.) у своїй статті в *Atlantic council* «Чому продовжується наше нерозуміння путінської війни в Україні» [34]. Чи про що по-своєму свідчать «заголовки-протести», на зразок заголовку статті С. Геймерсона «Карикатури лівих на Україну не відповідають дійсності» [23] у шведській газеті *Svenska Dagbladet*. Або публікації, в яких звучала гостра критика на адресу Д. Трампа після того, як під час зустрічі з українським Президентом П. Порошенком він вжив артикль *the* перед назвою нашої країни. Зокрема, автор однієї з таких статей («Пам'ятка Трампу: віднині це не „the Ukraine”» [35]), зауважив, що коли світові лідери вимовляють «The Ukraine», нормально припустити, що вони не надають підтримки кампанії, яку проводить Росія проти української державності: «Вони просто не знають про багаж, який супроводжує цю фразу. Вони нічим не відрізняються від переважної частини міжнародного співтовариства, яке не підозрює, що боротьба за незалежність України була однією із найдовших і найсмертоносніших у історії». Але, як переконував автор, «прийшов час підвести ризику під незграбними фразами „The Ukraine” і почати висловлювати країні ту повагу, на яку вона заслуговує», адже Україна стоїть на передовій у гібридній війні проти Росії, яка прагне ліквідувати систему безпеки повоєнного світу і переглянути підсумки холодної війни. «У той час, коли політики у США і ЄС турбуються про фейкові новини і втручання у вибори, українці розплачуються своїми життями. Найменше, що ми можемо зробити – це правильно вимовляти назву країни» [35].

Одним із наслідків «нерозуміння» чи «злого умислу» стало створення низки образів України, які по-своєму й насаджуються читачу.

Перший образ – суцільно негативний, створений за допомогою, з одного боку, оцінювання історії України та українців як «негативної» (що стає очевидним, наприклад, з матеріалів вищезгаданого К. Лорана), а з іншого – з «негативного сьогодення». Так, сербський ресурс «Відовдан», який прирівнює

українців до хорватів та протиставляє їх, власне, сербам та росіянам, зокрема, стверджує, що українці і хорвати зміцнювали «свою штучну державність за рахунок дезінтеграції сербської та російської національної ідентичності», робили ставку на насильницьку латинізацію сербської та російської мови та писемності, на жорстке обернення сербського та російського православного населення в уніатство. Українці і хорвати завжди відповідали на «політику миру» політикою «війни і конфронтації» і так вчиняють до цього часу, прикриваючись ідеєю «західних цінностей та європейської інтеграції». «Відовдан» твердить, що (2 травня 2014 р.) в Одесі українцями були спалені «кілька десятків мирних мешканців» тільки за те, що вони «були росіянами», що українці разом з хорватами – «маріонетки Заходу», «васали», що страждають на русо- та сербофобію, пронизуючи цими фобіями усі сфери життя – політичну, культурну і релігійну. Висновок «Відовдан» – українці і хорвати допомагають Заходу обернути в рабство сербів і росіян, знищити їхній «православний менталітет» та викоринити «незалежну самосвідомість»; українська і хорватська нації є «добре продуманим політичним проектом Ватикану, Відня, Берліна і Лондона», вони – «інструмент агресії проти сербського та „русского мира”», але без Росії і Сербії вони втратять «єдиний сенс» свого існування та можливість утриматися на геополітичній арені [36].

Цей текст є не тільки ще одним свідченням фальсифікації історії (далекої і ближчої) й агресивною спробою фальшування сьогодення з позицій його «правильного розуміння» та «об’єктивних прогнозів» щодо майбутнього України, але й інструментом маніпуляцій свідомістю сербського населення (в інтересах сербської влади, найперше), проявом справді васальної залежності близько 10-мільйонної Сербії від Росії, як і своєрідним свідченням геополітичних, ціннісних розламів в Європі.

Негативний образ України «доповнюють» твердження норвезького ресурсу *Nettavisen* про «Західну дезінформацію щодо України» [37]. Турецька газета *Güneş* у статті від 27 червня 2017 р. [38] писала про «євреїв-неонацистів» в Україні, яка стала своєрідним «гніздом неонацистів». Зокрема, автор публікації К. Уйгур, розповідаючи про напад на ліванський ресторан у Києві,

про викрадення мусульманських бізнесменів, про атаки на російський «Сбербанк», наголошує, що це все справа рук українських правих, яких підтримує Захід і, зокрема, фонд Сороса. Крім того, наголошуючи, що багато з членів «Правого сектора» – євреї, К. Уйгур стверджує, що цих, останніх, підтримує Ізраїль, що «єврей-неонацист» – нинішня реальність: вони перебували в рядах «Азова», спонсорами якого виступали євреї С. Тарута та І. Коломойський, у поліції, працюють у молодіжних таборах, де проводять військове навчання молоді.

Натомість *The Washington Post* [28] звертає увагу на «стратегічні ЗМІ», які працюють безпосередньо в ОРДЛО, і, зокрема, на телебачення. Так, наголошується, що сепаратистське телебачення:

– малобюджетне, низькопробне, з обмеженим інформаційним наповненням та регулярними повторами передач, уміло проводить пропагандистську роботу серед місцевих мешканців, формуючи командний дух, «домінантні символи». Останні, своєю чергою, дозволяють використовувати «культурну пам'ять» населення ОРДЛО;

– «переповнене образами й установками советської епохи»: ідеться про боротьбу «трудолюбних слов'янських представників «руського мира»» із «розбещеним індивідуалізмом імперіалістичним Заходом»; у відеоряді використовуються порівняння, які «покликані закріпити розчарування» Заходом. Пропагуються советські міфи (наприклад, про «героїчний подвиг так званих панфіловців», яких насправді не було). В моду повернулися сюжети про «ударників праці» для створення ілюзії самоодонатності та економічного відродження ОРДЛО.

Крім того, як зазначалося у *The Washington Post*, телебачення використовує тактику «підкріплення патріотизму закликами до фізичної чистоти».

До ведення телевізійних програм залучаються специфічні особи, як, приміром, правнук Сталіна Яков Джугашвілі, який схиляє голову «перед покійним диктатором» і вважає своїм обов'язком розвінчати «антисталінську і антисоветську брехню» та говорить про Сталіна як про людину, яка «служила іншим». Якщо В. Путін у телебаченні Росії постає «своєрідною формою

розваги», «споживчим продуктом» (то він відчитує своїх підлеглих, то з'являється без сорочки, що дозволяє росіянам асоціювати себе до ревної міри з президентом), то і Плотницького намагаються подавати в таких специфічних ракурсах.

Стаючи на захист ОРДЛО та їхнього окремого від України майбутнього, представники антиукраїнських західних інформаційних ресурсів заявляють, що «Донбас більше не має нічого спільного з Україною» [39], і наголошують на боротьбі з корупцією в «республіках», на відміну від України, яка корумпована («більша частина депутатів Ради подала такі декларації.., за які їх повинні були б відправити до тюрми, звинувативши в корупції, розкраданні засобів та ін.») і «падає в провалля».

Звісно, у західному інформаційному просторі є й якісно інші підходи до підбору фактів, їх витлумачення і, відповідно, обґрунтування висновків щодо минулого, сьогодення і майбуття України. Для прикладу можна звернутися до статті Герхарда Гнаука у німецькій *Die Welt* [40], опублікованій 16 червня 2017 р., в якій автор, звертаючись до рішення місцевої київської влади щодо перейменування проспекту Ватутіна і присвоєння міської магістралі імені генерала Романа Шухевича, пише про останнього під різними кутами зору. Найперше, звертає увагу, що Р. Шухевич – для багатьох нинішніх українців справді герой, антисоветський символ з трагічною долею. Адже для Р. Шухевича Советський Союз був «головним ворогом». Спеціальними силами цього, останнього, він і був оточений у 1950 р. та за такої ситуації, щоб уникнути полону, вчинив акт самознищення. Советська влада ж переслідувала родину Шухевича і «перенесла на її членів відповідальність за його дії – неповнолітні діти були забрані в дитячий будинок», дружину заслали до Сибіру, син Юрій перебував у таборах, на засланні більше 30 років. Наголошуючи, що в 1941 р. під час нападу Німеччини на СРСР Р. Шухевич очолював батальйон «Нахтігаль», і цей факт його біографії не є прийнятним для колишніх і нинішніх прихильників СРСР і Росії, автор статті робить зауваження, на яке варто звернути увагу: функції офіцера зв'язку в підрозділі виконував німець Теодор Оберлендер, який згодом (при канцлері К. Аденауері) був міністром у справах вигнанців, а це, своєю чергою, було

використано пропагандистами НДР, які твердили, що ФРН – «продовження фашизму». Тож, коли сьогодні українці віддають шану Р. Шухевичу, то, як наголошує Г. Гнаука, «у російських засобах масової інформації звучать схожі звинувачення», які «чудово вписуються» у твердження Москви про те, що в Україні після повалення Януковича діють «фашисти».

Намагаючись критично оцінювати постать Р. Шухевича як одного з українських героїв, Г. Гнаука, зазначає, що, співробітничавши з Третім Рейхом, українські націоналісти сподівалися, що скоро «отримають власну державу», до чого й закликав, наприклад, Степан Бандера після захоплення Львова. Утім, це «не відповідало цілям націонал-соціалістичної влади». Таким чином, автор статті проливає світло на один із інструментів «препарування дійсності».

Окремий інтерес викликають публікації, в яких характеризується українська політична система, спосіб життя (наприклад, Україна – безладна і корумпована демократія [41]), чи статті-реакції на вагомій для України події (зокрема, надання нашій державі країнами ЄС безвізового режиму Ендрю Крамер у статті в *The New York Times* оцінив як зняття Європою «паперової завіси» з України, як підставу зсуву свідомості мешканців колишньої совєтської республіки [42]). Як і ті, в яких постійно переосмислюється/оцінюється характер російсько-української (а не громадянської в Україні) війни. Якщо для одних спостерігачів остання постає у формі «недовійни» [43], то інші говорять про «брудну війну» [28], а побувавши на Сході України, стверджують, що там у нас таки справжня війна (чи «просто війна» [44]), а «на війні, як на війні» [45]. Там «російська сепаратистська пропаганда займається видумуванням», – як стверджував 29 червня 2017 р. польський ресурс *Krytyka polityczna*. «Вона створює події, придумуючи їх. Був такий приклад: у російських сепаратистських ЗМІ з'явилося повідомлення про те, що внаслідок обстрілу Донецька українськими силами загинула маленька дівчинка. Про це казали всі, називалося навіть ім'я дівчинки. Журналіст ВВС поговорив з місцевою пресою і з'ясував, що постраждалої дитини насправді не було. Це була чиста фантазія». Утім, критика звучала й на адресу України: «Українці, тобто їхній Генштаб, своєю чергою,

замовчують різні факти. Цікаве відбувається з кількістю обстрілів. Кожного дня повідомляється про 40–60 інцидентів, але ця цифра не має нічого спільного з реальністю ... в рапорти потрапляє не більше 10% подій» [45].

А ще західні інформаційні ресурси оцінюють війну в Україні, як «забуту війну в Європі» [45]. Прогнозуючи, зазначають, що, продовжуючись уже четвертий рік, ця війна – «не обіцяє нічого хорошого» [28].

Окрема увага інформаційних суб'єктів – людям, які залишилися на окупованих територіях. Оцінюючи їх, автор *Krytyka polityczna* зауважував: «Вони побоюються залишити свої домівки. Донбас – специфічний регіон, до війни люди теж зрідка з нього від'їжджали. Багато хто не готовий залишити своє помешкання, хоча нам це може здатися дивним: ми розуміємо, що якщо весь населений пункт уже зруйнований, то їхня хата теж може скоро рухнути. Але будинок для цих людей – це все, що в них є. Їх ніхто не чекає, їм немає куди їхати. Я багато разів чув від таких людей, які zostалися, що вони не потрібні ні Росії, ні Україні. Їм немає куди подітися. З одного боку, ніяких варіантів не пропонує їм Росія, з іншої – у Києва теж немає для них квартир чи соціальної допомоги, чогось, що дозволить їм розпочати нове життя. У багатьох населених пунктах це стало серйозною проблемою. Люди переїзять у найближчі міста, уже за 70–100 кілометрів здається, що війни немає. Там трохи більше військових, але обстановка спокійна, усі живуть своїм життям. У містах, куди з'їхалося багато народу, почалися проблеми з роботою, зросли ціни на житло, продукти. Саме тому рішення про переїзд стає таким складним. Західна Україна у цьому плані значно мобільніша: місцеві мешканці поколіннями їздили за кордон. Їм легше прийняти рішення, зібрати речі і поїхати. На Сході люди прив'язані до свого дому» [45].

Вдаючись у зв'язку з цим до аналізу дій представників західних урядів, *New York Times* розмістила (20 червня 2017 р.) статтю Адріана Боненбергера [43], в якій автор критикував Д. Трампа за те, що він не зміг «хоч трохи покращити слабку політику Барака Обама в сфері зупинки російського вторгнення на українську територію». Тож «насилля, яке продовжується, у

суміші із серією вбивств і замахів в Україні, не йдуть на користь стабільності в регіоні». Крім того, не виключається, що «якщо Росія наважиться на широке вторгнення, то це може перерости у більш широкий конфлікт в Європі».

Після зустрічі українського Президента з американським наприкінці червня чеський ресурс *iDNES.cz* 22 червня [46] зазначав і прогнозував, що візит Президента України до США не потягне за собою докорінного перелому у розв'язанні російсько-українського конфлікту, адже у руках В. Путіна – «як і раніше, більш крупні карти», ніж у П. Порошенка: значно сильніша армія і багата державна казна. Кремль буде і надалі підтримувати маріонеткові режими в Луганську і Донецьку, і в «цій неоголошеній війні» і надалі будуть гинути солдати і мирні мешканці. Утім, очевидно, що Москві не вдається ані зламати спротив Києва, ані переконати ключових гравців світового співтовариства, щоб вони погодилися з окупацією української території. Говорячи про «проблеми з корупцією» в Україні та кволу економіку, автор звертає увагу на те, що це не стало перешкодою до надання Україні безвізового режиму – «значного заохочення».

Особливо слід звернути увагу на публікації, в яких даються не лише помірковані оцінки Україні й українцям, а наголошується на потрібності України. Так, полякам Україна потрібна, бо, на думку французької *Le Monde*, українці рятують польську економіку [47]. Самі поляки заявляють, що якщо Польща слугує буфером безпеки для Німеччини, то Україна – для Польщі [48]. Перші два речення редакційної статті в польській газеті «*Rzeczpospolita*» (28 лютого 2017 р.) за назвою «Україна: межі допомоги» [49] прямо проголошують: «Польща потребує України. Підтримка цієї держави і надання їй допомоги у формуванні військового потенціалу – це сфера наших життєвих інтересів». Оцінюючи польські «життєві інтереси», газета зазначає кілька моментів, наголошуючи, що «гіпотетичний двосторонній союз з Києвом чи навіть об'єднання нашої оборонної промисловості» оцінюється як надто ризикований крок, який «не віддасть Польщу від ризиків», а навпаки – «створить нові». «Безпечною формою допомоги» Україні є підготовка її збройних сил за стандартами НАТО, щоб ці сили могли стати достойним супротивником Росії. Оцінюючи

перспективи політичного проекту союзу і взаємодії підприємств військово-промислового комплексу Польщі й України, поляки зазначили, що в теорії такий союз міг би зміцнити позицію Польщі в регіоні, дати, нарешті, Варшаві інструмент для впливу на Київ і розширити зону безпеки на схід, утім, на практиці це – «рецепт катастрофи».

Чому? Тому, що, як твердять поляки:

– українська армія слабка, для створення військового союзу нема реальної основи. У разі подальшої агресії Росії НАТО не заступиться за Україну, і Польщі доведеться діяти самій, що стало б самовбивством;

– Україна має низку вад – російська агентура кишить у її збройних силах і в середовищі еліт. За таких умов обмін секретною інформацією може нашкодити Польщі;

– Польща намагається виготовляти у себе новітню військову техніку за західними зразками, а Україна, мовляв, лише модернізує стару совєтську. Тож поляки переконані, що таке співробітництво їм нічого не дасть.

Який вихід пропонують поляки?

Перше. Україна повинна самостійно створити потенціал для спротиву Росії, інвестуючи в регулярні збройні сили (чим вона, як зазначається, послідовно й замається) та створюючи нерегулярні сили, які, у разі російського подальшого вторгнення, затягнуть росіян у трясовину партизанської боротьби.

Друге. Польща, як й інші країни НАТО, проявлять себе, передаючи українцям ноу-хау у сфері ведення сучасної війни, долучаючи українських військових до навчань НАТО, ділячись інформацією про сильні і слабкі сторони російської армії та намагаючись разом аналізувати ефективні способи боротьби з нею.

Третє. Польщі слід домагатися, щоб Альянс поставив Україні ті системи озброєння, яких нам бракує.

Висновок поляків: військовий союз з Україною – божевільна ідея, але через, припустимо, 15 років, коли дві сторони до нього дозріють організаційно, ментально, політично, то все може змінитися. Лише треба, щоб Україна залишилася до того часу незалежною.

А що треба для того, щоб Україна не лише залишалася незалежною, але й зміцніла? Проведення реформ у всіх галузях, боротьба всіма засобами з корупцією, виховання еліт, бо Польща «потребує Україну».

Утім, у Польщі звучать і думки, які засуджують «український націоналізм» у західних українських регіонах; висловлюються побоювання щодо українців, які прибувають до Польщі, оскільки «українці, ... можуть навіть підключитися до сепаратистських сил, що актуально як для Сходу країни, так і для Верхньої Сілезії, де українці можуть стати природними союзниками Руху за автономію» [50].

Крім того, варто прислухатися і до прогнозів, представлених у західних інформаційних ресурсах щодо майбутнього Росії, оскільки саме вона розглядається як основна загроза для України. З одного боку, низка європейців готується до «рашистської навали», про що свідчать, наприклад, такі публікації, як «Фіни більше не можуть спати спокійно: дії Путіна і Трампа неможливо передбачити», від 13 травня 2017 р. у газеті *Helsingin Sanomat* [51] чи стаття «Група територіальної оборони Польщі», про яку 12 травня 2017 р. розповіла італійська газета *Gli Occhi Della Guerra* [52]. Про те, де «Прибалтика дійсно вразлива», розмірковував у статті у *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (від 25 червня 2017 р.) Томас Гучкер [53]. З іншого боку, європейці розуміють, як висловився один із експертів на сторінках словацької «DennikN» 4 травня 2017 р., що Росія сама себе руйнує. Вона може запропонувати світу велику територію, населення, яке невпинно зменшується, і ядерну зброю. Вона нездатна йти в ногу з іншими у тому, що стосується якості. «Росія – держава, яка живе своїм минулим, і зовсім не розуміє, наскільки образ цього минулого жахливо спотворений. У той час як Америка мріє про майбутнє, і те саме починає робити Китай, Росія звертається до того, що вже було. А це шлях до саморуйнування» [54]. Якщо прочитати низку, запропонованих *Stratfor* прогнозів на найближчі 25 років, то Росія почне різко втрачати у політичному, економічному та інших площинах уже в 2017–2018 рр., а 2020-ті роки будуть позначені для неї критичними змінами. З цього приводу *Gazeta Polska* 4 травня 2017 р. написала, що розпад Росії –

це не фантастичний сценарій, що молоді, можливо, до цього часу недосатньо розвинуті у суспільному плані народи потребують не російського кнута, а західних інститутів, безпеки і свободи. А світу потрібні національні держави, у тому числі й російська, а не стародавня імперія на чолі із сучасним Нероном [55]. По-своєму спрогнозувала перспективи Росії і ведуча американських Fox News, звернувшись 11 травня 2017 р. в ефірі до росіян і, як вона акцентувала, – «особливо до Володі з Ленінграда». Зокрема, вона наголосила, що американська демократія сильніша, ніж «Володя», що він не переможе [56].

Утім, коли одні виявляють страх, інші (як американці) – невичерпний оптимізм, а ще інші (у «бідній Європі», як висловився В. Лакер у іспанській *La Vanguardia* [57]) – байдужість, а ситуація при цьому нескінченно варіюється і змінюється, то це, відповідно, змінює й оцінки та прогнози щодо сьогодення і майбутнього не лише України, але й регіону та всього Західного світу. Зокрема, після вбивства полковника М. Шаповала газета *The Washington Post* 27 червня опублікувала статтю консультанта урядів та політичних партій Моллі МакК'ю «Вбивство в Києві демонструє, як Захід втрачає Україну» [58]. Відзначаючи, що Україна захищає кордони Європи, М. МакК'ю через призму вбивства висвітлює слабкі місця України: політична нестабільність у столиці; ослаблені В. Януковичем воєнні можливості країни і розуміння такими, як М. Шаповал, того, що збирається робити Москва, і того, що (як свідчать жорсткі уроки усіх попередніх випадків російської агресії на постсовєтському просторі) ніхто не прийде на поміч і захищатися доведеться самому. М. МакК'ю віддає належне Україні, яка першою осмислює «відповіді» на замасковані війни, і, попри те, що робота таких, як Шаповал, за твердженням автора, «недозабезпечена», Україна виявилася спроможною упродовж трьох років вести війну проти російських сил і до цього часу не програти. Більше того, досвід України є унікальним, адже ЗСУ сьогодні є єдиною силою, яка вела війну проти оновленої російської армії, що використала Схід України як лабораторію для випробовування нових інструментів електронної боротьби і спецпризначенців. Україна навчилася протистояти цьому, і це є однією з причин присутності

західних консультантів, спостерігачів і радників в Україні: вони намагаються вивчити досвід українців*. При цьому Росія, як твердить МакК'ю, досягла успіху: дебати ведуться довкола питання ефективності Мінських угод, продовження/не продовження санкцій, а про захист України і про покарання Росії за агресію – не йдеться. Мало хто говорить про зміцнення обороноздатності України, її наступальних і розвідувальних можливостей, але «нам всім треба інвестувати в це, тому, що, якщо Україна випробувальний майданчик, то кінцева мета – це ми всі», – акцентувала Мак К'ю [58].

Перспектива України як випробувального майданчика звучала й після атаки 27 червня вірусу *Petya*, мішенню якого, зпоміж іншого, була і Чорнобильська АЕС: фахівці у європейських медіа заговорили про енергетичну галузь України як випробувальний полігон майбутньої кібервійни [60].

Прикметно, що сьогодні, оцінюючи спектр загроз, експерти, аналітики, представники офіційних кіл держав Заходу стійко звертають свої погляди у бік Росії, називаючи російський путінізм однією з «нових загроз». У статті [61], опублікованій 27 червня 2017 р. в журналі *Time*, члени Палати представників США від Демократичної партії Адам Сміт, Сет Моултон, Стефані Мерфі, Рубен Галлего та Джо Кортні дали своє тлумачення путінізму, визначивши його як філософію диктатури, що злилася з клептократичною економікою. В рамках путінізму участь народу в уряді, вільна та відкрита економічна система, прозорість державного управління розглядаються як ідеологічні перепони, які

* 29 липня 2015 р. в австрійській *DiaPress* була опублікована стаття Вольфганга Гребера, в якій він розповів, що 300 військових радників зі США у Львівській області навчали за західними стандартами військовослужбовців і бійців Національної гвардії України. Навчаючи, американці і самі вчилися в українців: один із офіцерів наголошував, що він є типовим військовослужбовцем армії США, адже «після майже дев'яти років партизанської війни на зразок тієї, що була в Іраку й Афганістані, у більшій частині американських солдатів і офіцерів немає практичного досвіду зіткнення з професійним і важко озброєним, організованим у великі підрозділи і який активно використовує сучасну військову техніку супротивником». Крім того, американці наголошували, що «жоден з нас не був під артилерійським вогнем», а українці ж воювали в ситуаціях, до яких, як були впевнені американці «точно не дійде» (див.: [59]).

необхідно здолати, щоб забезпечити автократію. Говорячи про загрози авторитаризму, демократи вказали на те, що авторитарна ідеологія, близька до фашизму й автократії та представлена багатьма плутократами, клептократами, ультраправими націоналістами, професійними опортуністами, державною поліцією та іншими тайними службами, які стали біля керма влади у низці країн і набули міжнародного впливу. Аналізуючи особливості сучасних плутократично-клептократичних авторитарних систем, автори публікації наголошують, що сучасний авторитаризм прагне втручатися у роботу і, врешті-решт, руйнує демократичні інститути зсередини. Її живить корупція, мережі нелегітимного впливу, тасмне прагнення до особистого збагачення, і вона намагається підірвати демократичні інститути, їхню здатність виконувати суспільно важливі функції. Атака на демократію і особисту свободу сприяє процвітанню багатьох подібних ідеологій – від нігілістичного культу поработіння, що сповідується ІДІЛ, і тоталітаризму у Північній Кореї до більш завбачливих урядів Китаю та Ірану.

Путінізм же оцінюється американськими демократами як особливо серйозна загроза, оскільки:

- має експансіоністський характер: про це говорить відкрита окупація Криму, частини Грузії, що є першими прикладами подібних дій після Другої світової війни;

- ідеологія систематично експортується, зокрема – російськими спецслужбами, які постійно використовують незадоволення в демократичних державах в усьому світі, щоб підірвати позиції демократії і зробити світ безпечним для автократії.

Прикметний момент: автори статті стверджують, що путінізм став можливим завдяки фінансовій кризі 2008 р., яка завдала серйозного удару по демократичних урядах, створивши для путінізма можливості проникнення у тріщини, які виникли в демократичному консенсусі. Як висловився начальник Генерального штабу Збройних сил Росії, який є головним теоретиком цього підходу, «непрямі й асиметричні дії... дозволяють позбавити сторону, що воює проти, фактичного суверенітету без захоплення території держави».

Наголошуючи, що путінізм – фундаментальна загроза, що його цінності – придушення, нігілізм, клептократія, американські сенатори пропонують свої методи боротьби з ним: захист представницької демократії, свободи особистості, прозорості, підзвітності і сприяння спільному благу; зміцнення старих і формування нових альянсів і партнерства (глобального і регіонального) в умовах глобального зсуву у нинішньому багатополярному (!) світі заради підтримки свободи і демократії, безпеки. А для цього потрібні нові інститути, які зможуть подолати «змазку» путінізму, путінської системи – корупцію. Для подолання путінізму недостатньо лише військової могутності, а потрібен, на думку американців, подальший економічний розвиток («досягти того, щоб у наших країн були здорові економіки, здатні підтримувати широкий спектр можливостей») і розвінчати міф путінізму про недієздатність західної демократичної та економічної системи) та зміцнення громадянського суспільства; крім того – дипломатична та внутрішня протидія путінським тактикам «сірої зони» (що передбачають дію нижче порогу відкритого конфлікту і конкретної відповіді), які використовують відкритість систем та відданість правилам і процедурам.

Аналізуючи перспективи розгортання широкомасштабної війни Росії не лише проти України, але й в Європі, західні експерти аналізують нинішній стан речей, наголошуючи, що Росія щоденно порушує Мінські угоди 2015 р. Москва, як вказує Стівен Бленк (старший науковий співробітник American Foreign Policy Council) у статті, опублікованій 29 червня 2017 р. у *The Wall street journal* [62], зосередила на українському кордоні чотири армії, посилила Чорноморський флот, створила могутні засоби заборони доступу/блокування зони в районі Чорного моря, переробила з воєнними цілями українські енергетичні потужності, що там знаходяться, та підготувала тилову інфраструктуру для ведення масштабної війни проти України, у тому числі – для висадки десантів на Півдні. Ведеться будівництво ядерних бункерів у Феодосії та Севастополі. Крім того С. Бленк наголошує, що В. Путін вважає, що він уже у стані війни із Заходом: інакше не можна пояснити неодноразові польоти авіації над територією Європи, тісне і небезпечне зближення російських літаків і кораблів

з ВПС та ВМС США і НАТО, підривні дії на виборах у Франції, Німеччині та Голландії, масштабні інформаційні війни у всій Європі, хакерські атаки на політичну систему США.

Ситуація вимагає передачі Україні зброї (РЛС «засічки» артилерії, бронемашин, протитанкової зброї, захищеної апаратури зв'язку, розвідувальних безпілотників, протидесантних засобів – мілководних мін, засобів навчання і розвідки), з якою вона зможе протистояти російським загрозам.

В інформаційному просторі Заходу виділяються внутрішні загрози для України. Серед них, як чільні, виокремлюються такі, як:

– недосконалість та неефективність політичних інститутів і, зокрема – президент-олігарх, «який добре влаштувався у владі: його статки за останні роки зросли» [63]; перехід монополії на використання сили «у деяких регіонах» від держави до злочинних угруповань [50] тощо;

– майбутні олігархи, які намагаються «підім'яти» під себе все більше частин країни» [23];

– безпринципна еліта, що бореться на хвилі популізму за владу (нині активно проговорюється тактика Ю. Тимошенко, О. Ляшка, представників «Опозиційного блоку»);

– незріле громадянське суспільство: люди в Україні «вразливі для популізму, а для демократії «потрібне суспільство, яке відчувається громадянами. Не можна лише критикувати уряд, не долучаючись до політичних партій,.. не пропонуючи своїх рішень. ... Потрібно бути громадянами, брати участь у політичній боротьбі, брати на себе відповідальність. Демократія зі слабкими партіями призводить до того, що люди вірять у свою неспроможність змінити ситуацію, у те, що політика – це тільки бруд і корупція, що уряд має для нас щось зробити, бо ми самі не можемо і не можемо навіть впливати на це» [64];

– скорочення українського ВВП на $\frac{3}{4}$ унаслідок економічної кризи, російської анексії Криму та окупації Донбасу, що оцінюється як «безпрецедентна катастрофа для мирної Європи»[48]. Разом з тим, Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) у рейтингу тіньових економік розмістила Україну на третьому місці (після Азербайджану і Нігерії) з

показником тіньової економіки 1 трлн 95,3 млрд гривень, чи 45,96%, від минулорічного ВВП країни, який становив 2,38 трлн гривень [65]. Показово, що цей показник у 2011 р. становив 45,16% ВВП, у 2016 р. – 45,96%. Тобто простежується тенденція до його зростання. За прогнозом АССА, у подальшому відсоток тінізації зменшиться незначним чином і у 2025 р. становитиме 45,98% ВВП держави [65];

– скрутний стан економіки (в якій, наприклад, «АЕС знову викликають жаж» (як називалася стаття від 24 червня 2017 р. на італійському ресурсі *Gli Occhi Della Guerra*) [66];

– «демографічний колапс у зв'язку із розвалом економіки» [67] та відтік населення. «Українцям є від чого бігти. ... У теперішній час ВВП України становить 83 млрд доларів, у 2013 р., до Майдану, ВВП становив 180 млрд доларів. Це порівняння показує, яку ціну заплатили українці за революцію і за війну з Росією. Дохід середньостатистичного українця упав нижче рівня мусульманських країн Північної Африки. Масштаб колапсу настільки великий, що Україні необхідна широка міжнародна підтримка... Достовірні дані про ситуацію в країні з'ясувати вкрай складно» [67];

– ситуація, в якій «багато що залишається без реформ» [23]. Зокрема, не було проведено реформи судової влади, і це – «рятує еліту» [68] від відповідальності. П. Порошенко та «інші» як можуть ухиляються від реформ, уникають їх «до наступних виборів». Олігархи «вирішили максимально затягувати реформи, переслідуючи антикорупційних активістів і намагаючись маніпулювати Євросоюзом» [69];

– корупція, яка є «давнішньою проблемою» України. Вона «велика і сильна» і, за даними *Transparency International*, у 2016 р. лише 45 країн (із 176) були більш корумпованими, ніж Україна [68]. Враховуючи це, аналітик *Atlantic council* (17 липня 2017 р.) рекомендувала міжнародним організаціям: «МВФ не повинен давати й цента», «Європейський Союз не повинен давати й цента» до того часу, доки не запрацює антикорупційний суд; «можна також розглянути питання про запровадження штрафів за невиконання обов'язків»; ЄС повинен встановити дедлайн для створення антикорупційного суду і покарати Київ, призупинивши

оголошену програму лібералізації візового режиму – «це буде найбільшим кнотом зі всіх можливих. Ніяких грошей і ніякого безвізу»; МВФ і ЄС повинні не дозволяти далі розігрувати себе і мають діяти спільно; спеціальний представник США в Україні Курт Волкер повинен вимагати створення антикорупційного суду до надання американської допомоги чи то військової, чи якоїсь іншої [69].

Утім, ситуація в державі та довкола неї – досить мінлива: нові зміни, нові заяви, відповідно, зумовлюють появу нових оцінок і нових прогнозів. Зокрема, після проголошення О. Захарченком « нової держави » з назвою Малоросія німецький ресурс 20 липня *Sddeutsche Zeitung* спрогнозував, що цей акт призведе до змін у Мінському процесі та « ситуації довкола лінії зіткнення української армії із сепаратистами » [70].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо твердити таке:

1. Західний інформаційний простір – досить строкатий, оскільки професійний рівень, цілі і завдання персон, які вдаються до оцінювання і прогнозування, різночленні;

– значний пласт публікацій в інформаційних ресурсах західних держав, а відповідно, й акцентів, зроблених у них, є свідченням глибокого проникнення в їх інформаційне середовище російських спеціалістів-пропагандистів, добре підготовлених для ведення інформаційних воєн;

– в інформаційному просторі західних держав культивуються як позитивні, так і негативні оцінки й судження щодо Української держави, українців, їхнього сьогодення і майбутнього.

2. У рейтингу потужних загроз демократії є авторитаризм. Його новітньою найбільш загрозливою (на нинішньому етапі) іпостасю виступає путінізм. Саме він – найбільша загроза Україні ззовні і зсередини: він здатний проникати в усі « тріщини », розлами, « вмонтовуватися » у мережі.

3. Оцінювання України, викликів і загроз, з якими стикається наша держава, а відповідно, й оприлюднення сценаріїв щодо українських перспектив відбувається, в основному, з трьох позицій:

– «злого умислу»: свідомого фальшуванням українського минулого, маніпуляцій із фактами сьогодення методом «простого обріхування»;

– «власного державного/національного інтересу»: прагматичного оцінювання переваг і слабких місць України з метою найбільш вигідного для тієї чи іншої держави використання цих переваг/недоліків в особистих цілях (економічного розвитку своєї держави, її безпеки нині і в майбутньому тощо);

– нейтрально-критичних: оцінювання без підтасовки даних, прямого чи опосередкованого посилення і врахування національних інтересів «своєї» нації, держави, з більшим чи меншим бажанням бути «почутим» в Україні.

4. У рейтингу внутрішніх топ-загроз Україні перші місця займають: корупція, кланово-олігархічна безвідповідальна еліта, відсутність реформ (яких потребують усі галузі життя), слабе громадянське суспільство та ін.

5. Майбутнє України залежить від низки факторів: зміцнення позицій демократії чи авторитаризму у світі; долі демократичних західних режимів, як і путінського; патріотичності політичної та управлінської еліти; стану громадянського суспільства.

1. [Сайт «Громадське радіо»]Україні потрібна інвентаризація загроз, – заввідділу НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/ukrayini-potribna-inventaryzaciya-zagroz-zavviddilunisd>

2. [Сайт «The Guardian»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/international>

3. [Сайт «Le Monde»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lemonde.fr/>

4. Сайт «Newsweek» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsweek.com/>

5. [Сайт «The Washington Post»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/>

6. [Сайт «Zeit online»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/index>

7. [Сайт «Chatham House. The Royal Institute of International Affairs»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chathamhouse.org/>

8. [Сайт «Max Planck Society»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mpg.de/institute>
9. [Сайт «International Republican Institute»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iri.org/>
10. [Сайт «Atlantic Council»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/>
11. [Сайт «Carnegie Foundation»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.carnegiefoundation.org/>
12. [Сайт «Stratfor»] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.stratfor.com/>
13. The Soft Power. 30. A Global Ranking of Soft Power [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://softpower30.portland-communications.com/wp-content/themes/softpower/pdfs/the_soft_power_30.pdf
14. [Сайт «Le Figaro»] Nicolas Baverez: «Les nouvelles guerres de l'information» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lefigaro.fr/vox/societe/2017/06/25/31003-20170625ARTFIG00171-nicolas-baverez-les-nouvelles-guerres-de-l-information.php?redirect_premium
15. [Сайт «The Washington Post»] Anne Applebaum. How U.S. presidents missed the Russia threat – until it was much, much too late [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/how-us-presidents-missed-the-russia-threat--until-it-was-much-much-too-late/2017/06/29/d1dadbe0-5ce7-11e7-a9f6-7c3296387341_story.html?utm_term=.ed7389c35de1
16. [Сайт «Радіо Свобода»] Події на Донбасі – частина великої війни Росії з цивілізованим світом – Кутеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27686566.html>
17. [Сайт «První zpravy.cz»] Oskar Krejčí: Bratrovražedné války Slovanů [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prvnizpravy.parlamentnilisty.cz/zpravy/politika/oskar-krejci-bratrovrazedne-valky-slovanu/>
18. [Сайт «iPress.ua»] Русские не славяне, утверждают российские генетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/russkye_ne_slavyane_utverzhdajut_rossyyskye_genetyku_27110.html
19. [Сайт «Dagbladet»] Morten Strandt. Putin er en ukrainsk nasjonsbygger [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dagbladet.no/kultur/putin-er-en-ukrainsk-nasjonsbygger/67820287>
20. [Сайт «Die Welt»] «Die Krim ist nun einmal ur-russisches Territorium» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article165650240/Die-Krim-ist-nun-einmal-ur-russisches-Territorium.html>
21. [Сайт «La Stampa»] Ucraina, il falso presidente prova a aggirare il New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.->

lastampa.it/2016/04/15/esteri/ucraina-il-falso-presidente-prova-a-raggiare-il-nwe-york-times-1x9cB9sU8989j0sW8OiCeP/pagina.html

22. [Сайт «Радіо Свобода»] Єврейська карта в російських спецопераціях проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1774059.html>

23. [Сайт «Svenska Dagbladet»] Staffan Heimerson. Vänsterns nidsbild av Ukraina stämmer inte [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.svd.se/heimerson-vansterns-nidsbild-av-ukraina-stammer-inte/i/senaste/om/ledare>

24. [Сайт «Berlingske»] Marie Krarup. Politiske fanger i Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://puls.b.dk/politiske-fanger-i-ukraine/>

25. [Сайт «Open Democracy»] Kateryna Iakovlenko. Disconnected society: how the war in the Donbas has affected Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/kateryna-iakovlenko/disconnected-society-how-war-in-donbas-has-affected-ukraine>

26. [Сайт «L'express»] Audrey Kucinkas. Fustigés par Macron, RT et Sputnik, des médias "stratégiques" pour la Russie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lexpress.fr/actualite/medias/fustiges-par-macron-rt-et-sputnik-des-medias-strategiques-pour-la-russie_1913402.html

27. [Сайт «Agora Vox»] Courtois Laurent. Débat «Deux regards sur l'Ukraine»: la vérité assassinée pendant deux heures par Florian Lemarchand de Radio-Kiev-fréquence Bandéra [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agoravox.fr/actualites/medias/article/debat-deux-regards-sur-l-ukraine-189224>

28. [Сайт «The Washington Post»] Jack Losh. TV in breakaway Ukraine has a distinct Soviet tint to it [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/world/europe/tv-in-breakaway-ukraine-has-a-distinct-soviet-tint-to-it/2017/06/04/d01be0d6-4097-11e7-adba-394ee67a7582_story.html?utm_term=.9802d87e4535

29. [Сайт «Steigan.no»] Odessamassakren 2. mai 2014 fortsatt et åpent sår [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://steigan.no/2017/05/02/odessamassakren-2-mai-2014-fortsatt-et-åpent-sar/>

30. [Сайт «Iltä Sanomat»] Kommentti: Ukrainan euroviisuissa on jotain pelottavaa – eikä se ole Suomen tippuminen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.is.fi/euroviisut/art-2000005205224.html>

31. [Сайт «Süddeutsche Zeitung»] Von Stefan Braun. Berlin: Der Ukraine droht der Zerfall [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/politik/bundesaussenministerium-berlin-der-ukraine-droht-der-zerfall-1.3422023>

32. [Сайт «Süddeutsche Zeitung»] Pål Steigan. Hagtvet, HL-senteret og fascismen i Ukraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://steigan.no/2017/03/12/hagtvet-hl-senteret-og-fascimen-i-ukraina/>

33. [Сайт «Spiegel online»] Christian Neef. Propaganda: Wie Russland das Abendland untergehen lässt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/russland-putin-gibt-sich-als-retter-des-abendlandes-a-1073110.html>

34. [Сайт «Atlantic Council»] Taras Kuzio. Why We Continue to Misunderstand Putin's War in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-we-continue-to-misunderstand-putin-s-war-in-ukraine>

35. [Сайт «Atlantic council»] Peter Dickinson. Memo to President Trump: It's Not "The Ukraine" Anymore [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/memo-to-president-trump-it-s-not-the-ukraine-anymore>

36. [Сайт «Відовдан»] Mr Данијел Игреч: Хрвати и Украјинци – уједињени у мржњи према Русима и Србима [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vidovdan.org/2017/06/14/mr-danijel-igrec-hrvati-i-ukrajinci-ujedinjeni-umrznji-prema-rusima-i-srbima/>

37. [Сайт «Nettavisen»] Bjørn Nistad. Vestlig desinformasjon om Ukraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gjest.blogg.no/1497447555_-vestlig_desinformasjon_om_ukraina.html

38. [Сайт «Güneş»] Kayahan Uygur Ukrayna'da Nazi Yahudiler [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gunes.com/yazarlar/kayahan-uygur/ukraynada-nazi-yahudiler-799752>

39. [Сайт «AgoraVox»] Christelle Néan. Situation économique et politique, et lutte contre la corruption – Ou pourquoi le Donbass n'a plus rien à voir avec l'Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agoravox.fr/actualites/international/article/situation-economique-et-politique-194198>

40. [Сайт «Die Welt»] Gerhard Gnauck. Der Partisanenführer – NS-Helfer oder Nationalheld [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.-welt.de/geschichte/article165584974/Der-Partisanenfuehrer-NS-Helfer-oder-Nationalheld.html>

41. [Сайт «Bloomberg»] Leonid Bershidsky. To Compare Russia and Ukraine, Look in the Trash [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/view/articles/2017-06-30/to-compare-russia-and-ukraine-look-in-the-trash>

42. [Сайт «The New York Times»] Andrew E. Kramer. Europe Dismantles Ukraine's 'Paper Curtain' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2017/06/22/world/europe/ukraine-visa-free-travel.html>

43. [Сайт «The New York Times»] Adrian Bonenberger. The War No One Notices in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2017/06/20/opinion/ukraine-russia.html>

44. [Сайт «Krytyka polityczna»] TA WOJNA MNIE „WYPRAŁA” [LICHNEROWICZ ROZMAWIA Z PIENIAŹKIEM] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytykapolityczna.pl/swiat/ta-wojna-mnie-wyprala-lichnerowicz-rozmawia-z-pieniazkiem/>

45. [Сайт «El Mundo»] Kalashnikovs y marihuana en la guerra olvidada de Europa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elmundo.es/papel/historias/2017/06/18/5943c618e5fdeac45a8b4616.html>

46. [Сайт «iDNES.cz»] Vladimír Votápek. KOMENTÁŘ: Porošenko předběhl Putina, do Bílého domu se dostal dřív [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zpravy.idnes.cz/komentar-porosenko-trump-putin-dnh-/zahranicni.aspx?c=A170622_091535_zahranicni_pas

47. [Сайт «Le Monde»] Marie Charrel. Les travailleurs ukrainiens affluent en Pologne [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lemonde.fr/economie/article/2017/06/17/les-travailleurs-ukrainiens-affluent-en-pologne_5146238_3234.html#3EjFvtHpiKAFAGvi.99

48. [Сайт «Fronda.pl»] Joanna Jaszczuk. Andrzej Talaga dla Frondy: Janukowycz – sługus Kremla czy bandyta? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fronda.pl/a/janukowycz-slugus-kremla-czy-pospolity-przes-terca-talaga-dla-frondy,95224.html>

49. [Сайт «Rzeczpospolita»] Andrzej Talaga. Ukraina – granice pomocy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/Rzecz-pospolityce/302289894-Ukraina--granice-pomocy.html>

50. [Сайт «Nasz Dziennik»] Dokumentujemy, żeby pozostał ślad [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naszdziennik.pl/polska-kraj/185785,dokumentujemy-zeby-pozostal-slada.html>

51. [Сайт «Helsingin Sanomat»] Kari Huhta. Suomalaisten on enää vaikea mennä nukkumaan rauhasa – sekä Trump että Putin ovat arvaamattomia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005205153.html>

52. [Сайт «Gli Occhi Della Guerra»] Eleonora Vio. Il gruppo di difesa territoriale in Polonia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.occhidellaguerra.it/gruppo-difesa-territoriale-polonia/>

53. [Сайт «Frankfurter Allgemeine Zeitung»] Thomas Gutschker. Wo das Baltikum wirklich verwundbar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/litauens-angst-vor-dem-russischen-herbstmanoever-15075580.html>

54. [Сайт «DennikN»] Tomáš Gáliš. Politický geograf Romancov: Rusi sú veľmi šikovní v lakovaní na ružovo, hoci realita je úplne iná [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dennikn.sk/752194/michael-romancov-rusi-su-velmi-sikovni-v-lakovani-na-ruzovo-hoci-realita-je-uplne-ina/?ref=tit>

55. [Сайт «Gazeta Polska»] Jakub Augustyn Maciejewski. Co po Rosji? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazetapolska.pl/13126-co-po-rosji>

56. [Сайт «Fox News»] Julie Foginsky goes Russian and claps back at Flynn, Trump [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://video.fox-news.com/v/5430238157001/?#sp=show-clips>

57. [Сайт «La Vanguardia»] Walter Laqueur. Desorden mundial y nuevo orden futuro [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lavanguardia.com/opinion/20170626/423699506504/desorden-mundial-nuevo-orden-futuro.html>

58. [Сайт «The Washington Post»] Molly McKew. A killing in Kiev shows how the West continues to fail Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2017/06/27/a-killing-in-kiev-shows-how-the-west-continues-to-fail-ukraine/?utm_term=.db4c1f89a161

59. [Сайт «Dia Presse»] Wolfgang Greber. Was US-Militärberater in der Ukraine (wieder) lernen können [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/4788803/Was-USMilitaerberater-in-der-Ukraine-wieder-lernen-koennen?from=suche.intern.portal>

60. [Сайт «Deutsche Welle»] Україна як полігон для майбутніх кібервійн? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D1%8F%D0%BA-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%BE-%D0%BD-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85-%D0%BA%D1%96-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD/a-39491119>

61. [Сайт «Time»] Adam Smith, Seth Moulton, Stephanie Murphy, Ruben Gallego, Joe Courtney. 5 Democratic Reps: The U.S. Can Turn Putinism Into An Opportunity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://time.com/4836051/congress-russia-election-interference-opportunity/>

62. [Сайт «The Wall street journal»] Stephen Blank. Trump's Opportunity to Arm Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/trumps-opportunity-to-arm-ukraine-1498776082>

63. [Сайт «Süddeutsche Zeitung»] Cathrin Kahlweit. Dauernd auf dem Weg nach Westen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-dauernd-auf-dem-weg-nach-westen-1.3561115>

64. [Сайт «Радіо Свобода»] «Люди тут, як і в Україні, є вразливими для популізму» – польський історик про роль конституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28586610.html>

65. [Сайт «АССА»] Emerging from the shadows The shadow economy to 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf

66. [Сайт «Gli Occhi Della Guerra»] Giovanni Masini. Il nucleare ucraino torna a far paura [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.occhidellaguerra.it/nucleare-ucraino-torna-far-paura/>

67. [Сайт «Rzeczpospolita»] Talaga: Ukraiński step pomalu nas wciaga [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/Rzecz-polityce/307189914-Talaga-Ukrainski-step-pomalu-nas-wciaga.html#ap-1>

68. [Сайт «Helsingin Sanomat»] Jussi Niemeläinen. Korkea verojohtaja vangittiin näyttävästi korruptioepäilyistä, kun kiovalaiset saartoivat oikeustalon – ”Koko tapaus oli ihan teatteria” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hs.fi/paivanlehti/09062017/art-2000005246115.html>

69. [Сайт «Atlantic Council»] Diane Francis. The Only Winning Strategy for Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-only-winning-strategy-for-ukraine>

70. [Сайт «Suddeutsche Zeitung»] Julian Hans. Provokation im Donbass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-konflikt-provokation-im-donbass-1.3595375>

РОЗДІЛ 2.

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ ЛИТВИ, ЛАТВІЇ ТА ЕСТОНІЇ

Діагностика суспільних ризиків/викликів/загроз для української спільноти, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, та бачення перспектив їхнього подолання, пошук дієвих та оптимальних шляхів їхнього застереження/вирішення уповноваженими державними структурами/впливовими суб'єктами громадянського суспільства є одним із найважливіших завдань сьогодення.

Аналіз викликів/загроз та прогнозування/проекування перспектив у межах власного соціокультурного контексту усталеною дослідницькою оптикою має ризики суттєвих похибок, оскільки перебування у звичному соціо-політичному просторі накладає певні об'єктивні обмеження, які почасти викликають судження не завжди адекватні реальним процесам, що актуалізує потребу залучення аналітично-експертних поглядів представників інокультурного світу, ґрунтованого на іншому політико-правовому ландшафті та функціонуючому в іншому соціальному кліматі.

В інформаційному просторі країн Балтії загалом та російськомовному його сегменті зокрема, суспільно-політичні зміни в українському соціумі, задекларовані де-факто на Євромайдані у кінці 2013 р. та екзистенційно утверджені як практична програма нової ціннісної орієнтації для подальшого розвитку країни зрілою частиною громадянського суспільства під час Революції Гідності; перипетії, викликані анексією території Криму; бойові дії на Сході України внаслідок зовнішнього військового втручання; прорахунки та досягнення внутрішніх реформаційних процесів; європейські перспективи України стали топовою темою упродовж останніх чотирьох років.

У Литві, Латвії та Естонії російськомовний інформаційний простір формують різні суб'єкти – газети та журнали, телеканали, радіостанції, інтернет-ресурси – з кількісними відмінностями, з

різною чисельністю потенційної аудиторії*, різноманітною генеалогією та ідеологічними орієнтирами. Найбільше жанрове розмаїття та кількість російськомовних ресурсів має Естонія, що зумовлюється особливостями національного складу населення цієї країни**, фінансовою спроможністю російськомовного медійного ринку, толерантним політичним кліматом у країні щодо ЗМІ***. Російськомовний телепростір Естонії наповнювався інформаційним продуктом російськомовного телеканалу ETV+, блоком телепередач на інших каналах естонського телебачення, кількома комерційними кабельними телеканалами – «Орсент» (на ринку із 1992 р.), TVN, TNB Baltija, Continent Europe, які в основному самі продукують телепередачі та новини російською мовою. Варто зазначити, що таке самостійне виробництво доволі ускладнене, як комерційно так і технічно, прийняттям Закону про мову (1995 р.), згідно з яким усі передачі повинні мати переклад естонською мовою або супроводжуватися естонськими субтитрами. Але, як свідчать соціологічні опитування, місцеве російськомовне населення не відчуває браку російськомовних передач, оскільки кабельні оператори пропонують «кілька десятків російськомовних каналів, спроможних задовольнити найрізноманітніші смаки» [1].

*Російськомовний сегмент інформаційного простору має 40% споживачів (від загальної кількості) у Латвії, 30 % в Естонії та 15% у Литві. Це переважно люди старшого віку, оскільки представники молодого покоління уже не володіють або доволі погано володіють російською мовою. (Вадим Родионов. Что спасет русскоязычные СМИ Балтии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.delfi.lv/news/daily/versions/vadim-radionov-cto-spaset-russkojazychnye-smi-baltii.d?id=47720347>; В Литве вступили в силу поправки позволяющие штрафовать ретрансляторов за пропаганду войны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/v-litve-vstupili-v-silu-popravki-pozvoljajuschieshtrafovat-retranslyatorov-za-propagandu-vojn/>

**Згідно з переписом 2011 р. 24,8% населення Естонії становили росіяни, які переважно проживають у Таллінні та повіті Іда-Вірумаа (97% жителів м. Нарва – етнічні росіяни).

***Згідно з рейтингом, складеним у 2016 р. американською неурядовою організацією Freedom House, за індексом свободи ЗМІ Естонія посіла 15-те місце з поміж 199 оцінюваних країн (Див.: Исследование: по индексу свободы СМИ Литва опережает соседние Белоруссию, Латвию, Польшу, но отстает от Эстонии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/issledovanie-po-indeksu-svobody-smi-litva-operezhayet-latviyu-i-polshu-no-otstает-ot-estonii/>

найбільш стабільними є радіостанції, лідерську позицію серед яких займає «Радіо 4»*.

Після фінансової кризи 2008 р. друковані видання катастрофічно втрачали своїх прихильників, натомість зростала інтернет-аудиторія. В останні роки все більшої популярності/впливовості набули інформаційні інтернет-ресурси. Якщо ще близько десяти років тому монополістом у цьому сегменті інформаційного поля був портал Delfi**, то на сьогодні існує численна кількість інтернет-джерел, які пропонують інформацію про Естонію та світ російською мовою. Це сайти російськомовних газетних видань, які переважно є самостійними ресурсами, Портал російської общини (baltija.eu), Російськомовний портал veneportaal.ee., «Південна столиця» – російськомовний інформаційний портал м. Тарту, новинний портал Novosti ERR Естонської громадської телерадіомовної корпорації та ін.

Латвійський ринок щоденної республіканської російськомовної преси, що донедавна мав кілька знакових видань («Час», «Телеграф», «Панорама Латвії», «Вечерняя Рига») на сьогодні презентують «Вести сегодня» з яскраво вираженою проросійською орієнтацією, читацька аудиторія яких – переважно люди пенсійного віку. Впливове місце в російськомовному інформацій-

82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%AD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%AD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8/).

* Розпочало свої трансляції ще у травні 1993 р., фінансування отримує переважно з державного бюджету

** Delfi – найбільша мережа новинних інтернет-порталів у країнах Балтії, яка розпочала свою роботу восени 1999 р., є лідером за кількістю відвідувачів у Литві, Латвії та Естонії як на національних мовах, так і в російськомовному форматі. Останнім часом Delfi робить акцент на ексклюзивних матеріалах та серйозній аналітиці. Портал Delfi свого часу працював в Україні, та його власник, естонський медіа-концерн EkspressGrupp, з комерційних причин припинив його функціонування у лютому 2014 р. (Див.: Эстонский медиа-концерн прекращает свою деятельность в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rian.com.ua/ukraine_news/20140221/340268656.html)

ному сегменті країни посідає холдинг Mix Media Group, який є власником кількох радіостанцій, інтернет-порталу mixnews.lv та інтернет-телебачення mix.tv. Російськомовний телепродукт транслюється також на телеканалі LTV7. Окрім того, в латвійському інформаційному телепросторі був єдиний повноцінний російськомовний канал TV5, який належав шведському концерну MTG, власнику найбільших приватних телеканалів у Латвії. Флагманом російського інформаційного мовлення в Латвії та регіоні загалом вважають комерційну радіостанцію Baltkom, користується попитом і «Латвийское радио 4 Домская площадь»^{*}.

Загальнонаціональний російськомовний медійний ринок Литви з-поміж країн Балтії має найменшу потужність за кількістю потенційних споживачів та масштабами впливу^{**}, відповідно, кількістю виробників інформаційного продукту. Серед російськомовної преси найбільшою популярністю користуються «Литовский курьер»^{***},

^{*} «Латвийское радио 4 Домская площадь» – радіостанція, що фінансується переважно з держбюджету, транслює програми російською мовою та ще 12 мовами національних культурних спільнот, які проживають у Латвії; сітка її передач складається з актуальних новин, аналітичних та інтерактивних програм, інтерв'ю тощо (Вадим Родионов. Что спасет русскоязычные СМИ Балтии [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://rus.delfi.lv/news/daily/versions/vadimiradionov-chto-spaset-russkojazychnye-smi-baltii.d?id=47720347>.

^{**} За даними загального перепису населення у 2011 р. частка етнічних росіян в Литві становить 5,81%. Згідно з соціологічним дослідженням (результати опубліковано у січні 2015 р.) стосовно сприйняття інформації та користування джерелами інформації серед етнічних литовців та жителів Литви нелитовської національності, проведеного центром з вивчення суспільної думки Vilnomus на замовлення Литовської державної комісії по радіо та телебаченню, лише 18% нелитовців (від кількості опитуваних) ознайомлюються з новинами на литовських російськомовних ресурсах, а 61% респондентів – на російських телеканалах (Див.: Информационный раскол в Литве: Литовцы верят, что в ситуации на Украине виновата Россия, нелитовцы – Украина, ЕС и США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/informacionnyj-raskol-v-litve-litovcy-veryat-chto-v-situacii-na-ukraine-vinovata-rossiya-nelitovcy-ukraina-es-i-ssha/>

^{***} «Литовський кур'єр» позиціонує себе першою литовською газетою як такою і свій родовід розпочинає ще з середини XVIII ст., коли єзуїти отримали дозвіл короля Августа III на видання газети. В історичних перипетіях змінювалася назва, мова та місце видання, час від часу вона припиняла свою видавничу діяльність. У 1995 р. відновлено видавництво «Литовського кур'єра» (редактор Й. Уссер) російською мовою як дайджест російськомовної преси (переважно статті політичного характеру, есе про культуру) з метою заповнити

«Обзор»*, «Експресс-Неделя»**. Російськомовний телевізійний простір для споживачів Литви переважно заповнюють Перший Балтійський канал та безпосередньо російські канали (РТР – Планета, НТВ Мир). Серед російськомовних інформаційних інтернет-ресурсів, окрім уже згадуваних інтернет-порталів балтійського регіону, вартий уваги портал ntt.lt з «пропискою» у м. Вісагінас, контент якого є переважно запозиченим***.

російськомовний інформаційний вакуум після проголошення ЛР незалежності у 1991 р. Згодом «Литовський кур'єр» публікує переклади важливих публікацій у литовській пресі, огляди місцевих подій і стає популярним російськомовним тижневиком, який позиціонує себе виданням, яке «здолало вузьконаціональні інтереси, стало цікавим усім та продовжує традицію «Литовських кур'єрів усіх попередніх майже 250 років – допомагає читачеві шукати шлях до істини» (Див.: Как Феникс из пепла... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/o-nas/>).

*Тижневик «Обзор» заснований Й. Усером у 1997 р.

**«Експресс-Неделя» розпочинала свою історію як російськомовний аналог литовського видання «Savaite su TV» та була збіркою телепрограм. На думку головного редактора служби новин радіо ЛРТ Н. Мацкевич: «Завдяки далекоглядній політиці видавця О. Мацейни і, особливо, після приходу до редакції досвідченого журналіста Ю. Строганова «Експресс-Неделя» перетворилася на тиражне та авторитетне видання» (Див.: Мацкевич Н. Их остается только трое... (русскоязычная пресса Литвы) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/ih-ostaetsya-tolko-troe-russkoyazychnaya-pressa-litvy>

***Місто Вісагінас розпочало свою життєву історію у 1975 р. як місто-супутник Ігналінської атомної електростанції (29 грудня 2009 р. зупинила свою роботу). Вісагінас – єдине місто у сучасній Литві, де серед населення домінують етнічні росіяни і, відповідно, у мовному середовищі російська мова також є провідною. Професор кафедри російської філології Вільнюського університету А. Ліхачова на підставі дослідження, проведеного у Вісагінасі у межах проекту «Соціолінгвістична карта Литви» (2010–2013 рр.), зазначала: «Вісагінас відрізняє те, що відсоток тих, хто вважає себе росіянами, значно більший, ніж у Вільнюсі і Клайпеді. У Вісагінасі таких 55%, литовцями себе вважають 18% жителів цього міста. для 77% жителів Вісагінаса рідною є російська мова, для 17% – литовська». При цьому «57% жителів заявили, що вміють литовською і говорити, і читати, і писати.... З іншого боку, 13% вісагінців литовською мовою не володіють зовсім. А ось російською мовою добре володіють усі 100% учасників дослідження». Спілкування відбувається російською мовою. Близько 98% спілкуються російською з сусідами, 83% розмовляють цією мовою з дідусями і бабусями. Стосовно життєвих орієнтирів/планів – то населення Вісагінаса прагне своїх дітей «відправити кудись на Захід, тобто в країни, де більше соціальних гарантій. А Росія тут фігурує тільки в якихось ідеалістичних, ностальгічних

Моніторинг фактологічного наповнення інформаційних повідомлень та очевидних чи завуальованих змістових акцентів свідчить як про прагнення журналістів відповідати професійним стандартам свого фаху, так і задовольняти/впливати/формувати інтереси потенційного споживача відповідно до певних ідеологем проросійського характеру.

Медійний ландшафт, творений російськомовними суб'єктами інформаційного поля країн Балтії, не відзначається вкрай відвертою антиукраїнською позицією, але під час аналізу запропонованого читачеві інформаційного продукту, зокрема поданого фактичного матеріалу, проглядаються явно упереджені оцінки подій в Україні/дій України та симпатії до дій Росії. Як приклад: 11 серпня 2014 року портал ntt.s.lt виклав статтю «На південь України направлено 280 вантажних автомобілів МНС з російським гуманітарним вантажем» [2]. Стаття запозичена з російського інформаційного ресурсу russian.rt.com, у якій докладно інформується про перелік та кількість україно необхідних продуктів/-предметів першої необхідності, доставлених вантажівками з РФ для жителів Донбасу. І того ж та наступного дня подається інформація про дії України у цьому регіоні – «Українські силовики можуть викликати екологічну катастрофу шляхом обстрілу хімзаводу в Горлівці» [3] та «Українські військові знову обстріляли територію Росії») [4]. Інтонація повідомлень про Україну на цьому порталі витримана почасти у нейтральних тонах, без оціночних суджень, якщо не вважати такими самі заголовки на кшталт «Кіссінджер: Україна повинна забути про Крим та НАТО» [5], «Початок кінця: держборг України досяг \$73 млрд» [6], «Ілюзія незалежності: як Київ замінює газ вугіллям та електроенергією із РФ» [7] чи «Київ розпочинає економічну блокаду Донбасу» [8].

Доволі часто фактологічна канва інформації була далекою від реальних подій в Україні, особливо що стосується воєнного

контекстах, але не як країна ідеального майбутнього», – зазначила науковиця (Див.: Професор Вільнюського університета Алла Лихачева: Висагинцы чувствуют себя неуверенными в Литве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ntts.lt/news-professor-vilnyusskogo-universiteta-alla-lihacheva-visagintsy-chuvstvuyut-sebya-neuverennymi-v-litve>)

конфлікту на Донбасі та подій у Криму. Тема Криму подавалася не в контексті окупації, а в контексті браку звичних благ для населення (приміром, електропостачання), яких позбавила кримчан Україна. В цілому тема України на цьому порталі хоч і була активована упродовж останніх років та подавалася односторонньо/поверхово, незважаючи на знакові події як у самій Україні, так і реакцію на них європейських політичних лідерів та інституційних структур, інформування про них відбувалося виключно на рівні коротких повідомлень, зазвичай запозичених з інших інформаційних ресурсів – німецьких, литовських та переважно російських, або й взагалі було відсутнім.

Що стосується російськомовних ЗМІ у Латвії, то, на думку знаних осіб у латвійській спільноті, вони також не позбавлені сюжетів у стилі кремлівської пропаганди. Латвійський історик, кінорежисер, політик Едвін Шноре стверджував, що «у російськомовному сюжеті на LTV7 про українських військових закадровий голос на латвійському громадському ЗМІ розповів, що на Україні, виявляється, відбувається «громадянська війна». Той, хто дивиться телеканали «Росія–1» і РТР, відразу впізнає подібне висвітлення подій. Ніякої російської агресії, незаконної окупації і анексії – нічого такого, згідно з версією Кремля, на Україні, природно, не відбувається. На жаль, згідно з версією програми LTV7, «Особиста справа», також». У цій програмі поширювалася думка (без коментарів з боку ведучого) про те, що латвійські політики їздили до України та закликали там до розв'язування громадянської війни [9]. Така тональність притаманна і найбільш популярному радикальному російськомовному латвійському виданню «Вести сьогодні», редакційна політика якого відповідає, на думку Едвіна Шноре, світоглядним запитам російськомовного населення, а журналісти лише відображають цю смислову реальність [9]. Риторика видання надто войовнича, матеріали про власну країну сповнені негативних оцінок в усіх сферах її життя; різкій критиці піддавалися НАТО та спроби Латвії отримати додаткові гарантії захисту після окупації Росією українських територій; події в Україні висвітлювалися в явно негативних конотаціях (як приклад: «постмайданна якість української реальності, близька до класично-

го нацизму» [10]; використовуючи відомий «професійний» прийом – «мистецтво заголовка» – у журналістській діяльності (як ілюстрація – «Україна розвалюється з середини») [11], російськомовні ЗМІ першопочатково формували у читачів однозначні оціночні судження та бажані емоції від прочитаного матеріалу.

Варто зазначити, що антиукраїнські настрої та прокремлівські матеріали в інформаційному просторі Литви, Латвії та Естонії, поширювані як російськими, так і власними російськомовними джерелами, не залишалися не поміченими з боку очільників держав, владних/силових структур, уповноважених контролювати інформаційну безпеку власних країн, парламентів, урядів, експертів, представників громадянського суспільства, професійної журналістської спільноти. Зі самого початку російської агресії у Криму на різних рівнях та комунікативних платформах постійно артикулювалася наявність загрози в інформаційному полі країн Балтії як з боку безпосередньо російських каналів мовлення, так і деяких російськомовних місцевих інформаційних ресурсів, орієнтованих у своєму ціннісному виборі на стандарти російської офіційної журналістики. Цілковиту єдність у колах борців за безпеку інформаційного поля та «мізки» власних громадян порушував лише вибір форм спротиву/запобігання «злоякісним» інформаційним ін'єкціям. З-поміж трьох країн Балтії найбільш рішуча боротьба проти матеріалів пропагандистського зразка спостерігалася у Литві з самого початку російської агресії в Україні. «Промивання мізків населенню Литви можна уникнути лише за рахунок обмеження російської інформації або повного відключення російських телеканалів», – до такого висновку дійшли голова Національного комітету з оборони Сейму Литви Артурас Паулаускас, головний радник президента з культури Рута Качкунте, керівник Асоціації кабельного телебачення Вайва Жукене [12]. «Телебачення – це неконвенційна зброя війни, яка потребує належної відповіді. Це не культурна дискусія, яка може тривати багато років. Потрібні швидкі та відповідні дії. Необхідно виключити російські телеканали без зайвих дискусій. Соціально відповідальний бізнес сам би припинив їхнє мовлення», – наголосив журналіст Відас Рахлявічюс [12]. Артурас Паулаускас

провів паралелі з Україною, де, на його переконання, саме пропагандистський захист прав російськомовного населення став приводом для Росії розпочати військовий наступ. Парламентар закликав серйозно поставитися до дезінформуючих заяв, «оскільки слова можуть стати діями» [12].

Безпека інформаційного простору країни стала предметом пильної уваги президента Литви Д. Грибаускайте, яка наголосила на тому, що «постійна дезінформація, провокації та ворожа пропаганда стали загрозою для безпеки держави», і закликала зміцнювати національні радіо та телебачення та забезпечити достатнє їхнє фінансування для ефективного протистояння російській пропаганді, оскільки, за словами Рути Качкуте, «Росія на пропаганду виділяє 217 млн євро, кошти спрямовуються на поширення пропаганди про російську військову могутність та багатонаціональну країну» [12]. Литва, на переконання Д. Грибаускайте, «живе в умовах інформаційної війни... Щорічно ми стикаємося з новими атаками інформаційної війни. Їхня мішень – наші люди. Їм нав'язується незадоволення власною державою, історією, армією, членством у Євросоюзі та НАТО. Конституція зобов'язує захищати інформаційний простір Литви. У цій війні ми не можемо бути беззбройними» [13].

Відповідно до таких оцінок змістового наповнення інформаційного поля контент російськомовних ЗМІ країни потрапив під пильний моніторинг Департаменту державної безпеки (ДДБ) Литви. У звіті ДДБ за 2014 р. про загрози національній безпеці зазначалося, що «російськомовні ЗМІ Литви не формують самостійну позицію з приводу війни в Україні і, прагнучи виправдати агресивну політику Росії, використовують опубліковані і в Росії, і в Україні статті, які підтримують ідеологічну політику Кремля» [14]. Серед ЗМІ, які поширюють «кремлівську пропаганду», у звіті ДДБ названі вільнюські тижневики «Литовский курьер», «Обзор», «Экспресс-неделя» та Перший Балтійський канал [14]. Член Сейму, представник консерваторів Кястутіс Масюліс, на підставі такого висновку ДДБ закликав парламент вжити відповідних заходів задля укріплення безпеки інформаційного поля Литви: «Якщо вже відомо, звідки виходять загрози, то необхідно їх і усунути. Або ці видання повинні

припинити поширювати ідеологію Володимира Путіна, або вони повинні бути закриті. Пропаганду не можна вважати альтернативою та рівнозначною думкою тому, що вона створюється на підставі брехні та вигадок» [15]. Голова Сейму Литви Лорета Граужіне закликала парламентарів серйозно поставитися до цієї пропозиції, оскільки «грунт незадоволення» готується за відпрацьованими моделями, і потрібно розуміти, що це надзвичайно ризиковано» [15].

З метою забезпечення інформаційного простору Комісія з питань радіо та ТБ Литви ухвалила рішення у квітні 2014 р. заборонити трансляції російських телеканалів «НТВ Мир» та «РТР - Планета» упродовж трьох місяців*, мотивуючи тим, що ці телеканали посилюють мілітаристські настрої, виправдовують здійснену Росією анексію Криму та розпалюють міжнародну ворожнечу [16]. А у жовтні 2014 р. президент Литви виступила із законодавчою ініціативою щодо захисту інформаційного простору

*Такі заборони – звична практика упродовж останніх трьох років у литовському інформаційному полі. Так у січні 2015 р. було призупинено мовлення не окремих передач, а в цілому телеканалів «РТР - Планета» та NTV Mir Lithuania, REN-TV (Див.: Трансляция двух российских телеканалов может быть приостановлена на срок до года – Вайтекунас [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kurier.lt/translyaciya-dvuh-rossijskih-telekanalov-mozhet-byt-ostanovlena-na-srok-do-goda-vajtekunasa/>; В Литве на три місяця заборонили трансляцію програм російського REN-TV[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kurier.lt/v-litve-na-tri-mesyaca-zapretili-translyaciyu-programm-rossijskogo-ren-tv/>). У лютому 2017 р. завершилися чергові санкції до телеканалу «РТР - Планета», а уже в березні комісія з нагляду за телепродукцією розпочала черговий розгляд скарги з приводу підбурювання до війни у телепрограмі «Поєдинок. Програма Володимира Соловйова» (Див: Каналу «РТР-Планета» снова грозят санкции[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/kanalu-rtr-planeta-snova-grozyat-sankcii/>). У червні 2017 року кілька литовських парламентарів закликали прем'єр-міністра С. Скварняліса та міністра культури Л. Руокіте-Йонссон розглянути можливість здійснення Литовською комісією з питань радіо та телебачення (ЛКРТ)нагляду за кінофільмами російського виробництва. «Якщо Литовській комісії з питань радіо та телебачення будуть надані такі контрольні функції, комісія зможе за показ фільмів, у яких явно проглядатиметься ворожа пропаганда та дезінформація, застосовувати до кінотеатрів міри впливу, наприклад, зобов'язати припинити показ такого фільму або призначити штраф» (Див.: Консерваторы хотят ввести цензуру[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kurier.lt/konservatory-hotyat-vesti-cenzuru/>).

держави [13], яка наприкінці року була розглянута в парламенті [17]. 3 жовтня 2015 р. правове поле Литви доповнилося поправками до Закону про інформування суспільства, які дозволяли фінансово (штраф до 3% річного доходу та позбавлення державного фінансування) карати ретрансляторів, незалежно від місця реєстрації, за пропаганду війни, заклики до зміни конституційного ладу та зазіхання на державний суверенітет [18].

Безпекою інформаційного простору переймалися не лише владно-політичні кола Литви. Власний спосіб протистояння пропагандистській політиці російських телеканалів продемонстрував соціально відповідальний бізнес країни, відмовившись від розміщення на них своєї реклами. Представник Центру інформаційної безпеки та аналізу Юстас Ширейка, зокрема, зазначав, що «бізнес, купуючи рекламний час на російських телеканалах, сприяє тому, щоб утримувати ці канали фінансово. Це значить, що литовський бізнес платить за те, щоб Кремль промивав мізки нашим громадянам, переписував історію країни, створював тут налаштовану проти держави «п'яту колону». Якщо хтось не думає або виправдовується аргументом, що бізнес є бізнес, їм варто задуматися. Оскільки це веде в нікуди – нехай поцікавляться, яка зараз ситуація у підприємців у Донецьку, Луганську або в Криму» [19].

До рішучих дій у боротьбі за безпеку інформаційного простору вдалась і Латвія. Латвійські політики та громадські діячі звернули увагу на зростаючу популярність російських каналів мовлення у зв'язку з подіями в Україні. Зокрема, голова Комісії з громадських справ Інара Мурнієце зазначала: «Ми бачимо, що зміст телеканалів, які контролюються Кремлем та ретранслюються в Латвії, став питанням національної безпеки. З погляду національної безпеки ці питання і потрібно вирішувати. [Ці канали] стали інструментом політики Росії і впливають на позицію жителів Латвії. Необхідно задуматися про надзвичайні заходи» [20].

Згідно з даними соціологічного опитування близько 66% російськомовних жителів Латвії бачили підстави для введення російських військ в Україну, тоді як серед латишів такої думки дотримувалися 17% [20]. У зв'язку з цим обмеження російського мовлення не раз обговорювалося на засіданні профільної

парламентської комісії. Ним також займалася одна із латвійських спецслужб – поліція безпеки – яка дійшла висновку, що російські телеканали становлять загрозу національній безпеці Латвії, розколюючи суспільство у питанні ролі Росії в українській кризі, оскільки така лояльність до Росії може бути екстрапольована і на латвійський ґрунт. За словами голови Інституту зовнішньої політики Латвії Андріса Спрудса, у суспільстві є побоювання, що після такого інформаційного форматування російськомовні жителі Латвії будуть вітати російські танки на латвійському кордоні. «Якщо говорити про промивання мізків, то ми боїмося того, що відбулося в Криму та відбувається на Південному Сході України. Російськомовні ЗМІ – одна із причин, чому люди повірили, що уряд країни нелегітимний, а єдиний, хто може їх захистити, – це Росія» [20]. Після доскіпливого дослідження контенту російських каналів з ініціативи Національної ради з електронних ЗМІ Латвії було призупинено мовлення «РТР–Россия». Як заявила член Національної ради з питань електронних ЗМІ Айя Дулевська: «Ми вивчили усі сюжети за допомогою юристів, лінгвістів та інших фахівців. У них була наявна воєнна пропаганда, пропаганда насилля. Коли розпочалася російська агресія в Україні, ми проводили моніторинг усіх інформаційних каналів. Телеканал «РТР–Россия» найбільше відображає офіційну позицію з погляду ідеології. У його сюжетах очевидні порушення, прописані у латвійському законодавстві. Ми дійшли висновку, що цей канал розпалює ворожнечу, у тому числі і в Латвії» [20].

Більш толерантна політика щодо власних російськомовних ЗМІ та російських інформаційних ресурсів проводилася в Естонії (на відміну від своїх сусідів, обійшлися без припинення мовлення окремих російських телеканалів), що не є свідченням відсутності усвідомлення загрози інформаційної складової у гібридній війні, розпочатій Росією. Міністр внутрішніх справ Естонії Кен-Марті Вахер ще в березні 2014 р. зазначав, що «агресія супроти цілісності України перетворилася в інформаційну війну, мета якої полягає у залякуванні та виправданні воєнної діяльності Росії. Пропаганда має агресивний характер, проходить кількома інформаційними каналами одночасно, скоординована, сповнена спотвореної інформації, неправдивих та підлаштованих подій», у

такій ситуації, на його думку, важливо зберігати «ясний розум та бути критичним стосовно інформаційних каналів» [21].

Радикальна позиція в інформаційному протистоянні не була одноставною серед політичного істеблішменту країн Балтії навіть у найбільш рішуче налаштованій у цьому питанні Литві. Певний опір непримиренній боротьбі, закріпленій на законодавчому рівні, з кремлівською пропагандою чинили члени Сейму Литви. Для представників частини парламенту та фракції Виборчої акції поляків Литви шлях заборон був неприйнятний, оскільки, на їхню думку, «насильницький шлях – це не той шлях, який розв’яже усі проблеми, тим більше, що сьогоднішні технології, Інтернет, супутникове телебачення і т. подібне... позбавляють таку дію сенсу» [22]. Натомість парламентарі вважали, що потрібно сприяти посиленню впливу Литовського радіо та телебачення задля інформування та просвітництва суспільства. «Необхідно іти шляхом заохочення, а не насильства» [22]. Пропозиція Президента щодо збільшення англійського контенту на телебаченні до 90% не підтримувалася в Сеймі, частина членів якого покладалася на дані соціологічних опитувань щодо кількості населення, яке володіє російською та англійською мовами – 65% проти 30%, відповідно [22]. Ідеї президента підтримували опозиційні консерватори та кілька лібералів. Лідер опозиції – консерватор, колишній прем’єр-міністр Андрюс Кубілюс піддав критиці рішення Сейму не підтримувати президентські поправки: «Може лиш висловити своє здивування, що Сейм навіть не хоче розпочати розгляд (питання) про інформаційні війни і те, якими методами варто від них захищатися. Це наша спільна справа, справа Сейму, і якщо правляча більшість думає, що вони не повинні турбуватися про інформаційний захист Литви, то правляча більшість повинна сама у себе запитати, що вона тут робить» [22]. На прийняття поправок президента країни до Закону про інформування суспільства, які легітимували у правовому полі держави інструменти впливу на трансляторів/ретрансляторів кремлівської пропаганди, знадобився рік інтенсивних парламентських дебатів з цього приводу [22; 17; 18].

Позиція стосовно того, що «заборони проблему не розв’яжуть, а піддають сумніву зрілість громадянського суспільства, висловлення думок», була підтримана відомим литовським

державним діячем та дипломатом В. Ушацкасом*. Він піддав критиці литовські ЗМІ за, на його погляд, відсутність детальної інформації про події в Україні та упереджену, незбалансовану, односторонньо негативну інформацію про Росію. «Я б бажав більш детального висвітлення та розуміння того, чому Росія – не виправдовуючи її, а розуміючи, – чинить так, як вона чинить» [23]. На його переконання, з пропагандою необхідно боротися інтелектуально та політично, підвищенням громадянської зрілості та створенням альтернатив. Думка стосовно альтернативного інформаційного продукту була також висловлена міністром закордонних справ Литви Лінасом Лінкявічюсом. Він зазначив, що «цензура не є ліками, панацеєю чи методом. Ми повинні звернути увагу не стільки на заборони, скільки на поширення позитивної інформації» [24]. У одному зі своїх інтерв'ю міністр наголосив, що російське населення Литви лояльне та громадянське і ним важко маніпулювати, тому «у боротьбі з російською пропагандою потрібно не цензуру вводити, а пропонувати альтернативу», хоча, з його погляду, створення привабливої альтернативи фінансованій Москвою пропаганді не така легка справа [25].

Ідея політиків щодо створення інформаційних ресурсів, альтернативних російським та наявним власним російськомовним ЗМІ, орієнтованим на контент російського виробництва з відповідними ідейними конотаціями кремлівським ідеологемам, була підтримана телевізійними колами в країнах Балтії. За словами очільника Латвійського телебачення Івара Белте, планувалося створити спільний телеканал, який би надавав російськомовним глядачам Литви, Латвії та Естонії, які живуть в інформаційному просторі російського ТБ, альтернативну інформацію у привабливому вигляді, ідеологічно незалежну від російської влади. Передбачалося, що програму телеканалу складатимуть «новини, актуальна інформація та аналітика, інформаційно-розважальні

* Вігаудас Ушацкас був свого часу очільником МЗС Литви; членом парламенту ЄС, очільником дипломатичної місії ЄС у Москві (вересень 2013 р.- вересень 2017 р); на сьогоднішній день входить у так звану групу «Друзів України» (Див. детальн.: Ушацкас пожурил литовские СМИ [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.kurier.lt/ushackas-pozhuril-litovskie-smi/-comment-page-1/>)

програми, телешоу, фільми, серіали, а також передачі для дітей» [26]. Розробники ідеї такого телеканалу наголошували, що головна його мета полягає не у виробництві контрпропагандистського інформаційного продукту, «хоч причиною його появи став конфлікт між Росією та Україною», а у створенні альтернативної комунікативної платформи. На переконання Івара Белте, створення такого інформаційного каналу, «є виправленням помилки, якої припустилися двадцять років тому.... Ми цього не зробили і розуміємо тепер, що неповноцінно взаємодіємо зі значною частиною населення. Це зараз розуміють політики, ми це зрозуміли набагато раніше. І наша мета – створити комунікаційну платформу, яку створює росіянин російською мовою для своєї общини з тим порядком денним, який у нормальному суспільстві має місце» [26].

Практична реалізація цієї ідеї була здійснена найперше в Естонії, яка не вдавалася до прямих заборон як російських телеканалів так і певних обмежень/інструктивних спонукань естонських російськомовних ресурсів, а запустила власний російськомовний телеканал ETV+ [26].

Варто зазначити, що наприкінці 2014 року в інформаційному полі Литви з'явилася перша міжнародна інформаційна телепрограма Ukraine Today, як відповідь на пропагандистський наступ російських телеканалів. «Мета Ukraine Today – показати інший погляд на українські події, давати їм оцінку в контексті європейського життя» [27].

Стурбованість безпекою інформаційного простору спонукала політиків країн Балтії сприяти усвідомленню загрози російської пропаганди у владних колах країн ЄС та США. Внаслідок чого було прийнято документ про стратегічну комунікацію, підписаний Великобританією, Данією, Естонією та Литвою, який міністр закордонних справ Литви Л. Лінкявічюс у лютому 2015 р. представив заступнику держсекретаря США з громадської дипломатії Р. Стенгелю, наголосивши на тому, що «у забезпеченні альтернативної інформації для російськомовної аудиторії США та ЄС повинні підтримувати один одного, а не конкурувати.... Якщо ми не будемо вважати пропаганду серйозною проблемою, якщо ми не скоординуємося, укріплюючи альтернативи ЗМІ російською

мовою, ми не виграємо цю боротьбу» [28]. Ініціативи, презентовані Л. Лінкявічюсом, знайшли з часом дієвий відгук у Держдепартаменті США, підтверджений виділенням грантів на підтримку та розвиток «незалежних, об'єктивних ЗМІ в Латвії, Литві та Естонії, які повинні просувати цінності демократії та прав людини» завдяки конкурентоздатному сучасному контенту російською мовою, спрямованому на російськомовну аудиторію, на цифрових платформах, що активно розвиваються [29].

Перипетії соціально-політичних зрушень, що проявились наприкінці 2013 р. та масштабно охопили Україну на тривалий час з початку 2014 р., постійно були у фокусі підвищеної зацікавленості не лише у медійної спільноти, а й у представників владних структур, активних суб'єктів громадянського суспільства, експертно-аналітичних кіл країн Балтії. Уже з перших днів Євромайдану Д. Грибаускайте висловила своє бачення значимості подій, які розгорталися у центрі Києва і спрогнозувала можливі їхні наслідки у разі насильницького алгоритму дій влади та відсутності прагнення обох сторін протистояти до конструктивним перемовинам. В інтерв'ю литовському національному телеканалу LRT, яке цитував «Литовський кур'єр», президент оцінювала хід подій на Майдані загалом позитивно: «Результат у самій Україні ... такий, якого, можливо, і варто було очікувати, нарешті люди прокинулися і вирішили самі говорити, добиватися і створювати своє майбутнє власними руками. Це також важливий перелом (...). Тому я вважаю, що результати в цьому сенсі дійсно позитивні, адже Україна реально визначилася. Я могла б оцінити ще так, що народ України обрав європейський шлях, на жаль, влада – ні» [30]. Президент Литви засудила насильницькі дії влади проти демонстрантів і закликала до пошуку шляхів врегулювання конфлікту на підставі мирного діалогу та ненасильницьких дій: «Українська влада і опозиція повинні намагатися домовитися мирно і демократично, потрібні конструктивні дії» [31].

Євромайдан – це та точка відліку, яка потужно сконцентрувала увагу вищих посадових осіб, парламентарів, урядовців країн Балтії (не залежно від політичної належності персоналій, змінюваних на певних високих посадах), на плині знакових подій в Україні 2014–2017 рр: трагічних подіях січня-

лютого 2014 [32; 33; 34; 35]; анексії Криму і становищі кримських татар [36; 37]; вторгненні російських військ на територію Донецької та Луганської областей та проведенні незаконних референдумів, що стали відліком фактичної окупації частини української території [38; 39]; підписанні та імплементації угоди з ЄС [40; 41; 42]; розгортанні театру військових дій на Сході України – Іловайський котел, Мінські угоди, Дебальцеве [43]; реформуванні країни на тлі військових дій та втрати значної частини економічного потенціалу [44]; залученні зовнішньої політичної, економічної, воєнної, гуманітарної підтримки [45; 46; 47; 48]; отриманні безвізу [49; 50] та ін.

Пильна увага до названих проблем обумовлювалася усвідомленням викликів та загроз, які породжувалися суспільно-політичними трансформаціями в Україні. Литовський політик В. Ушацкас зазначав: «...нам потрібно краще розуміти усі проблеми та сукупність тих викликів, з якими зіткнеться сама Україна» [23]. Була нагальною потреба, насамперед, у виокремленні переліку викликів та загроз, спродукованих у глибинах українського соціуму, в кулуарах українських владно-політичних/партійних/-кланових структур, зініційованих зовнішніми (по відношенню до України) заінтересованими суб'єктами; визначенні ймовірних локацій їхнього поширення та масштабу; в аналітичному розгляді їхніх причинно-ієрархічних зв'язків, а відтак і в прогнозуванні майбутніх перспектив не лише для України, а й для європейського співтовариства загалом. Виклики та загрози, спричинені зрушенням суспільно-політичної стабільності в Україні, артикулювалися балтійськими політиками та обговорювалися експертами, аналітиками в інформаційному полі країн Балтії, які представляли як вітчизняні науково-експертні установи, аналітичні центри так і відповідні інституції різних європейських країн (у тому числі і Росії)*, США**.

Перша подія, яка стала предметом осмислення причин її виникнення та аналізу зумовлених нею викликів/загроз, безумовно був Євромайдан (варто зазначити, що у контенті російськомовних ЗМІ країн Балтії терміни «Євромайдан» та «Революція Гідності»

* Центр суспільно-політичних досліджень «Русская Балтика».

** Центр США та Європи Фонду Карнегі.

не часто траплялися в переліку оперативної термінології, яка використовувалася для опису тогочасних подій в Україні, а у переважній більшості їхнього використання застосовувались у переносному/метафоричному значенні). За словами литовського політолога Міндаугаса Яцкявічюса, рішення Президента України В. Януковича не підписувати асоціацію з ЄС «спонукало людей, чії очікування були зачеплені, протестувати проти цього» [51]. Таку думку підтримували й інші представники експертно-аналітичного середовища країн Балтії, презентованих у російськомовних ЗМІ, які вбачали головну причину суспільного невдоволення в Україні, яке вилилося у тривалі та масштабні акції протесту, відмову представників української влади від підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті у листопаді 2013 р., яка нібито позбавила українську спільноту європейських перспектив, що усталено асоціювалися у колективній свідомості українського суспільства насамперед з високими стандартами життя у його матеріальній об'єктивації.

Прогнози стосовно наслідків суспільного збурення ґрунтувалися на тому, що таке рішення чинного Президента України В. Януковича не виходило за межі правового поля, «оскільки він, як чинний голова держави, мав право прийняти те чи інше рішення згідно зі своїм уявленням» [51], і це не надавало такої вагомості причині соціального протесту, як, приміром, фальсифікація результатів виборів у 2004 р., яка привела до «помаранчевої революції». Тому ймовірні виклики для України, що потенційно обумовлювалися наявним суспільним спротивом, на думку Міндаугаса Яцкявічюса, могли з'явитися у разі агресивного обмеження владою протестних акцій та наявності жертв, які спровокували б ескалацію нового витка протистояння, що, у свою чергу, підтвердило б неспроможність влади справитися зі ситуацією і викликало б міжнародний осуд її дій [51].

Припущення ймовірності здійснення актів насильства з боку української влади піддавало її рішення стосовно мітингуючих доскіпливому аналізу експертно-аналітичного співтовариства та оперативному реагуванню відповідних представників владних та політичних кіл країн Балтії щодо застосування недемократичних інструментів у вирішенні складної політичної ситуації в країні.

Так, уряд та представники неурядових організацій Литви одноставно (17 січня 2014 р.) висловили «критику законів, прийнятих парламентом України, спрямованих проти учасників акцій протесту» та оцінили їх такими, що не ведуть до діалогу та демократії в Україні, оскільки обмежують права громадянського суспільства та становлять загрозу для його свободи [52]. Різку критику та однозначні звинувачення української влади в ескалації насильства оголосила Д. Грибаускайте у відповідь на факти зіткнень урядових силових загонів та демонстрантів, які завершилися першим кровопролиттям [32], а Комітет з іноземних справ литовського парламенту закликав (22 січня 2014 р.) відомства Євросоюзу розглянути можливість введення економічних санкцій стосовно України через урядові дії, що призвели до людських жертв, та спонукав міністра закордонних справ Литви Лінаса Лінкявічюса «домагатися того, щоб питання України постійно розглядалося у Раді із зовнішніх справ ЄС до того часу, поки не буде розв'язано цей політичний конфлікт» [53]. Такі заяви та вимоги підтримав і прем'єр-міністр Литви Альгірдас Буткявічюс, який наголосив, «що в демократичних країнах така ситуація не може мати місця, і за події має відповісти уряд» [54]. Очільник МЗС Литви Лінас Лінкявічюс на прес-конференції у Вільнюсі після зустрічі з головою МЗС Казахстану заявив, що «зволікання влади України стосовно перемовин з опозицією лише погіршило ситуацію в країні» і у разі «провалу таких перемовин Україна може поринути в хаос»^{*}. На жаль, у представників української влади, на переконання литовського парламентаря Андрюса Кубілюса, не було «щирого бажання шукати вихід», який у цій ситуації був єдиним – це дострокові президентські вибори [55].

Одноставні думки щодо лютневих подій 2014 р. в Україні висловили представники владних кіл Латвії. У спільній заяві президента ЛР Андріса Берзінша та прем'єра Лаймдоти

^{*}Варта уваги позиція, висловлена міністром закордонних справ Казахстану Ерланом Ідрісом (показовий дисонанс щодо позиції МЗС Литви), який зазначив, «що у будь якій ситуації, у будь якому сценарії – вибір за Україною. Ми не ділимо Україну на якісь табори. Ми сприймаємо і керівництво України і народ України як єдине ціле» (Див.: Лінкявичюс: власти Украины слишком долго тянули с началом переговоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/linkjavichjus-vlasti-ukrainy-slishkom-do/>)

Страуюми, зокрема, зазначалося: «Немислимо і в той же час жахливо, що в європейській країні у XXI столітті розгортаються збройні вуличні конфлікти, замість того, щоб вирішувати суперечності шляхом демократичних і конструктивних переговорів. Україна не повинна перетворитися на країну, що роздирається насильством» [56]. Задля цього, на думку латвійських високопосадовців, обидві сторони, учасники конфлікту, «мали утриматися від ескалації ситуації, що уже багато разів приводило до людських жертв, та повернутися до цивілізованих способів вирішення ситуації» [56]. Латвія запропонувала терміново провести позачергову Раду міністрів закордонних справ ЄС, а її МЗС закликала увести санкції проти осіб, причетних до насильства та поклало відповідальність за нього на владні структури в Україні.

Отже, факти масового насильства за участю державних силових структур, що завершилися кривавою бійнею учасників довготривалого громадянського протесту у столиці європейської держави розглядалися представниками політичного істеблішменту країн Балтії, як брутальний виклик демократії та свободі не лише в Україні, а й у Європі, неприйнятний у сучасних цивілізаційних реаліях. Такий деструктивний виклик не міг бути проігнорований європейською спільнотою, що й спонукало їх до наполегливих закликів до уповноважених структур ЄС не полишати без належної жорсткої оцінки та відповідних санкційних кроків дії представників української влади, причетних до ескалації насильства в країні.

Якщо керівництво та політичні лідери країн Балтії вдавалися до оперативних практичних кроків задля того, щоб спрямувати суспільно-політичні події в тогочасній Україні в демократичне русло, то експертно-аналітичне середовище місцевого масштабу та іноземні аналітики (переважно зі США, Великобританії, Німеччини, Росії), думки/позиції яких оприлюднювалися в інформаційному просторі країн Балтії, намагалися заглибитися в причинно-наслідкові зв'язки наявної ситуації та спрогнозувати ймовірні варіанти її розвитку, оскільки «криза української державності та пов'язані з нею ризики безпеки країн Євросоюзу досягали вже таких масштабів, що комплексний аналіз причин і

передумов подій ставав неминучим» [57]. Як уже зазначалося, суспільне збурення в Україні, започатковане наприкінці 2013 року, на думку багатьох представників експертних кіл, розглядалося у контексті не підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті. Окрім цієї, здавалося б, очевидної першопричини, робилися спроби поглянути на цю проблему «глибше» та «зацікавленіше», у результаті яких з'являлися висновки від особистого «політичного фіаско» Д. Грибаускайте, оскільки її дії за час головування Литви в ЄС зумовили «повний провал політики «Східного партнерства» і дискредитацію ідеї євроінтеграції як найвищої цінності» та стали одним із чинників, які спровокували українську кризу [57], недалекоглядності політики Брюсселя, який, запропонувавши програму Східного партнерства, насправді окрім декларативності, нічого не обіцяв Україні і тому «практичний» В. Янукович відмовився від підписання угоди; до прямої інспірації США – американський економіст, політичний і економічний оглядач Пол Крейг Робертс вважав, що протести на Майдані в Києві були в насправді організовані Вашингтоном для повалення обраного демократичного уряду [58] і США, на думку деяких аналітиків, вклали у підготовку цього проекту упродовж кількох років щонайменше 5 млрд дол., «спонсоруючи, контролюючи та спрямовуючи неонацистський путч в Україні» [59].

Траплявся і більш широкий погляд на проблему, який демонстрував бачення глибокої економічної та політичної кризи в Україні, породженої, насамперед, недолугим/неадекватним керуванням Українською державою не в інтересах усієї спільноти, а обмеженого кола правлячих клептократів. «Людей вивела на вулиці не ненависть до Росії, а ненависть до власної влади, яка всмак згвалтувала країну і її населення незалежно від мови. Кияни вийшли, щоб позбавити себе від влади криміналу. Цей порив зовсім не в напрямі революції. Цей рух не до насильства, а до цивілізованого порядку, до «Європи». Європа для українців – це не реальний Європейський Союз з купою своїх проблем, це міф про життя не за правилами кримінальників, а за законами права. Європа – це синонім надії на життя в цивілізованій Україні» [60]. У такій візії активна частина українського суспільства наділялася певними ознаками суб'єктності – усвідомленням критичного стану

у розвитку власної держави (політичного, економічного), прагненням змін, орієнтацією на європейську спільноту як на ціннісно-нормативний зразок суспільно-політичного устрою, спробою, врешті-решт, позбавитися радянського минулого, частково укоріненого в залежності від російського впливу. Згідно з цими висновками, оцінювалися і ймовірні наслідки Революції Гідності – від перспективи «світлого майбуття» до виклику політичній стабільності країни внаслідок державного перевороту, який позбавляв нову владу як правової легітимності, так і спроможності об'єднати країну і вивести її із політичного/суспільного/економічного хаосу [61].

Серед тиражованих розмислів іноземних експертів в інформаційному полі Балтійського регіону були й такі, що виходили з геополітичних інтересів потужних/впливових суб'єктів світової політики. Зокрема, Джонатан Стіл (The Guardian) вказував, що причиною розгортання українських подій стало «неприкрите прагнення НАТО продовжувати розпочату двадцять років тому експансію, просуваючись на Схід, у сферу пострадянського простору. Це просування очолив свого часу Білл Клінтон і підхопили наступні американські адміністрації. Немає сумнівів у тому, що Пентагон бачить у своїх мріях ті дні, коли ВМС США прийдуть на зміну російському Чорноморському флоту в кримських містах Севастополі та Балаклаві» [62]. Позицію британського аналітика підтримав його колега з-за океану, професор Гарвардського університету, експерт з питань Росії Френсіс Бойль, висловлюючи упевненість у тому, що «НАТО використовує українську кризу як «димову завісу», покликану приховати військові плани альянсу і отримати привід для розміщення сил НАТО біля російських кордонів». На його переконання, «українська криза планувалася, серед іншого, як війна. Був план війни» [59]. Таке бачення артикулювало можливий виклик військового втручання Росії задля забезпечення своїх геополітичних позицій у Криму що, відповідно, розширювало локації та масштаб безпекових, і, як наслідок, політичних, економічних ризиків/загроз та збільшувало кількість їхніх потенційних суб'єктів.

Порушення суверенітету України Російською Федерацією та стрімка анексія Криму викликали низку заяв очільників держав Балтії [63], представників їхніх урядів [64, 59], парламентів [65] та окремих політиків [66].

Політичні та експертно-аналітичні кола розглядали факт анексії Криму насамперед у безпековому контексті для країн Балтії та в кореляції з ймовірними подібними сценаріями на їхній території*. На думку тодішнього міністра оборони Естонії Урмаса Рейнсалу, «криза в Україні і демонстрація сили, що відбувалася недавно поблизу кордонів країн Балтії, показали, що ми не можемо сприймати свою безпеку як щось само собою зрозуміле. Історія переконливо довела, що різкі зміни на геополітичному ландшафті вимагають надзвичайної пильності, згуртованості і бачення перспективи» [67]. Д. Грибаускайте наголосила, «що загострення ситуації в Україні створює загрозу миру і безпеці всього регіону», та закликала «не зраджувати Україну заради економічної вигоди... Якщо ми сьогодні зрадімо Україну, то зрадімо і самих себе, оскільки після України настане наша черга» [68]. Такі ж самі страхи мали місце і в Латвії. «Не будемо забувати, що ті сценарії, які почалися в Грузії і зараз тривають в Україні, коли-небудь можуть дуже неприємно здивувати нас самих, якщо ми нічого не будемо робити», – заявила в ефірі Rietumu Radio євродепутат від Латвії Інесе Вайдерс [69].

Прецедент російської агресії в Криму під приводом захисту співвітчизників викликав особливе занепокоєння у Латвії та Естонії, де значну частину населення становлять етнічні росіяни і серед яких є певний відсоток таких, що перебувають у статусі негромадян цих країн. І хоч, на думку экс-віце-спікера Рійгікогу (парламент Естонії) і, водночас, президента Балтійської Асамблеї Лайне Ранд'ярв, «не можна порівнювати ситуацію в Естонії з ситуацією в Криму», оскільки «тутешні національні меншини

* Опитування, проведені компанією з соціологічних та маркетингових досліджень Spinter tyrimai (15 - 20 березня 2014 р.) на замовлення порталу delfi.lt, свідчили, що після анексії Криму приблизно половина жителів Литви вбачала загрозу для незалежності своєї країни (После крымских событий половина жителей Литвы усматривает угрозу и для Литвы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/posle-krymskih-sobytij-polovina-zhite/>)

звикли жити в культурному просторі Європи» і «у них відсутня потреба і бажання для переорієнтації», уряд Естонії прийняв рішення скоротити кількість негромадян, наголосивши на тому, що у кожного постійного жителя Естонії є право клопотати щодо естонського громадянства, та спростив умови для його отримання [70], оскільки проблема негромадян на тлі анексії Російською Федерацією Криму набула не лише національного, а й загальноєвропейського безпекового масштабу [71].

Загроза країнам Балтії, в контексті воєнної агресії РФ щодо України, бачилася не лише місцевим фахівцям-аналітикам та практикам-політикам, її прогнозували й іноземні дослідники. Американські експерти Юджин Румер та Ендрю Вайсс, статтю яких опублікував литовський інтернет-ресурс ntns.lt (2 березня 2014 р.), передбачали, що військове вторгнення РФ на територію України обов'язково відбудеться і спровокує безпековий виклик для Литви, Латвії та Естонії, що, у свою чергу, потребуватиме додаткових гарантій з боку НАТО для підтримки своїх балтійських союзників [72]. Литва, Латвія та Естонія вжили невідкладних заходів з укріплення своєї обороноздатності, як-то: підняття видатків на оборону [73], звернення до керівництва США та Північного альянсу з проханням збільшити присутність військових потужностей НАТО у регіоні [74], посилення уваги та пильності до російськомовної етнічної общини.

У політико-аналітичних колах країн Балтії порушення територіальної цілісності України кваліфікувалось як неймовірний прецедент міжнародного права, який ніс загрози стабільності повоєнної Європи. «Те, що відбувається біля зовнішніх кордонів Євросоюзу, – зазначала Д. Грибаускайте, – не можна виправдати, і це може мати серйозні наслідки для безпеки всього регіону і вплинути на майбутнє Європи, тому необхідно якомога швидше зупинити ескалацію штучного конфлікту та запобігти шляхові для використання військової сили» [75]. На переконання В. Ушацкаса, «зміна парадигми безпеки і політики, яку ми спостерігаємо в поведінці Росії щодо безпосередніх сусідів, стає найсерйознішим викликом для Європи в плані безпеки» [76]. Тому чільні посадовці в урядах країн Балтії закликали своїх колег в інших країнах ЄС активно протидіяти політиці РФ та нарощувати підтримку реформ

в Україні. Зокрема, віце-міністр закордонних справ Литви Вітаутас Лешкявічюс на сесії Комітету міністрів Ради Європи у Відні (травень 2014 р.) закликав цю організацію чинити опір політичній, економічній та військовій агресії Росії щодо України. «Окупація Криму Росією і незаконна анексія, нескінченні спроби дестабілізувати становище у східних частинах України, а також постійні погрози на адресу цієї країни та інших сусідів – екзистенційні виклики не лише для України, Молдови, Грузії, але і для цієї організації, і всієї Європи. Росія порушила міжнародне право, принципи статуту Ради Європи і європейські цінності» [77].

В інформаційному ландшафті Балтійського регіону артикулювалася думка про те, що вторгнення РФ на територію Криму принципово змінювало основи усталеного світопорядку. Д. Грибаускайте заявила у річному посланні президента у Сеймі Литви (березень 2014 р.), що «останніми днями слова Свобода, Незалежність, Суверенітет, територіальна цілісність і Мир набули нового значення. Понад півстоліття Європа, що жила у мирі – і за це отримала Нобелівську премію, – знову зіткнулася з агресією. Війна і окупація стали вже не історичними термінами в підручниках, а реальною загрозою на європейському континенті. Переживаючи події, які відбуваються в Україні, ми знову переконалися, наскільки крихка свобода...», тому «урок України – зобов'язання для всіх – з усієї сили вберегти свою свободу» [78]. На думку аналітиків анексія Криму стала викликом діяльності міжнародних інституцій, що опікувалися механізмами підтримки світового порядку: «...Радбез ООН, дипломатичні спроби в Сирії, переговори щодо іранської ядерної програми, шестисторонні переговори стосовно Північної Кореї і так далі – ...зануряться в атмосферу ворожості і неефективності. Деякі з них можуть взагалі припинити своє існування» [72]. За оцінками голови Комісії з іноземних справ естонського парламенту Марка Міхельсона, «події в Україні – це пробний камінь для міжнародних організацій. Це перевірка на те, чи здатні вони діяти і які заходи вони можуть здійснити, наскільки вони сучасні і готові до нових загроз» [79]. Анексія Криму створила пряму загрозу домовленостям «ядерних» держав світу про нерозповсюдження ядерної зброї, оскільки територіальна цілісність України, гарантами якої виступали Росія,

США та Великобританія згідно з Будапештським меморандумом, була частиною режиму, що гарантував нерозповсюдження ядерної зброї [80]. «Саме тому, – на переконання экс-президента Естонії Тоомаса Гедріка Ільвеса, – Крим має бути повернутий – в ім'я світової безпеки» [81].

На тлі закликів чільних політиків стосовно подальшої долі Криму естонський експерт з безпеки з поважним дипломатичним та політичним бекграундом Еерік Нійлес Кросс, розмірковуючи напередодні референдуму в Криму з приводу справжньої мети Кремля, зазначав, що наявна ситуація може розгортатися у двох варіантах: як «усього лише» анексія Криму без великомасштабної війни», яка «здалася б світу «хорошим варіантом», та спроба «повернути всю Україну у російську сферу впливу та статус васала» [82]. Перший варіант, на думку експерта, був занадто м'яким, тому «відразу після юридичного закінчення анексії Криму російські війська почнуть вторгнення в Східну Україну і на північ від Криму» [82].

Початок військових дій на Сході України розглядався в інформаційному полі Литви, Латвії та Естонії як загроза державності України, зумовлена зовнішньою інспірацією, а не внутрішньодержавними політичними колізіями. Розгортання бойових дій домінантно кваліфікувалося як військова агресія РФ, «як війна між Україною та Росією, а не громадянська війна з сепаратистами» [83]. Політичні кола країн Балтії були переконані в тому, що «Росія зазіхає на суверенітет і територіальну цілісність України» [84], а «дестабілізація України з боку Росії тривала надто довго» [85]. Пильно спостерігаючи за ходом воєнних дій на Сході України, представники владних політичних кіл Литви, Латвії та Естонії вбачали в подальшій ескалації воєнних дій загрозу відторгнення нових українських територій та потенційну можливість появи замороженого конфлікту після проведення фейкових виборів та проголошення так званих республік – «ДНР» та «ЛНР». Небезпека замороженого конфлікту полягала в тому, що він міг стати тією перешкодою, яка заважатиме інтеграції України у європейський простір. Варто підкреслити, що очільники країн Балтії, уповноважені посадовці їхніх урядів активно та рішуче реагували на агресивні дії Росії щодо України, проголошуючи

відповідні заяви зі своїми позиціями/оцінками дій РФ, спрямовуючи звернення до інституцій ЄС та урядів його країн із закликами підтримати Україну фінансово, політично, організаційно, сприяти її обороноздатності консультативно-експертною допомогою та навіть поставками необхідного озброєння [86; 87; 88; 89]. Однак позиція стосовно військової допомоги Україні мала своїх опонентів. Член Сейму Литви Повілас Гіліс вважав, що «роздмухування військової істерії, поставка озброєнь та інші пропонувані «яструбами» заходи будуть і далі руйнувати основи державності України», оскільки «зараз для державності цієї країни виникли серйозні, навіть фундаментальні загрози. Припинення військових дій, на думку тверезо мислячих аналітиків, дозволить уникнути банкрутства економіки цієї країни, різкої соціальної деградації і нових політичних пертурбацій – революцій, переворотів» [90]. Така позиція свідчить про те, що названий парламентар розглядав Україну джерелом воєнного конфлікту і, відповідно до такої логіки, підтримка України постачанням зброї сприятиме не припиненню, а ескалації військових дій. Не зайвим є, на наш погляд, наголосити, що події, які відбувалися в Україні, розглядалися не лише у ракурсі воєнного конфлікту, одну зі сторін якого представляла Росія, а і як «конфлікт цінностей, боротьбу закритого та відкритого суспільств. Це бій між Європою та не-Європою» [91], а також демонструвалося розуміння того, що «Україна воює за усю Європу» [92].

Низка наявних серйозних викликів та загроз Україні – свободі та демократії, внутрішньополітичній та економічній стабільності, територіальній цілісності, врешті, можливості буття самій українській державності, зумовлювалися чинниками, що були вкорінені в її минулому, до часів Революції Гідності, та потужно детермінувалися зовнішніми факторами. Єдиним шляхом нівелювання/запобігання наслідкам цих викликів та загроз, на думку представників політичних/експертних/аналітичних кіл країн Балтії, був шлях потужних масштабних реформ. Великі надії/сподівання стосовно їх здійснення покладалися на нову «післяреволюційну» владу в Україні, місія якої вбачалася у докорінному зламі попередньої системи та імплементації нової суспільної угоди на засадах європейських цінностей. Очільники

країн Балтії неодноразово наголошували на архіважливій значимості проведення реформ в Україні. Екс-президент Естонії Тоомас Гендрік Ільвес зазначав, що «проводити реформи в країні, на території якої ведеться війна – геркулесова праця», та ще й за умови того, що, можливо, це остання спроба «усе виправити» [93]. На одній із зустрічей з представниками українського уряду, відповідальними за європейську інтеграцію, президент Литви Д. Грибаускайте наголосила, що «реформи – основа благополуччя України. Однак надто поширена корупція є найбільшою перешкодою, яка гальмує процес реформ. Необхідно швидко втілити в життя антикорупційні закони і формувати в суспільстві нетерпиме ставлення до шахрайства, непрозорих відносин між політикою і бізнесом» [94]. Як зазначила глава Литви, Україна також повинна продовжувати й інші необхідні для модернізації країни реформи – «здійснити зміни у прокуратурі, державних органах і публічного адміністрування, створити сприятливе бізнес-середовище, реформувати енергетичний сектор і зміцнювати енергетичну незалежність країни» [94]. Від політично відповідальних, зважених дій усіх гілок влади в Україні залежатиме успіх реалізації заявленого її амбітного європейського проекту.

Та вже у другій половині 2014 р., у пору розгортання масштабних воєнних дій на Сході України, експертно-аналітичне співтовариство, оцінки/висновки якого поширювалися в інформаційному просторі Литви, Латвії та Естонії, посилено артикулювало на недостатніх мотиваційних/організаційних зусиллях нової влади України у проведенні нагальних реформ. «Україна через півроку після перемоги революції так і не почала жодних реформ. Фактично країна живе точно за такими самими правилами, за якими жила при Януковичі. Багато нейтральних спостерігачів прогнозують у зв'язку з цим повний економічний крах України і, можливо, крах її державності» [95]. Упродовж останніх трьох років рефреном проходить заклик чільних посадовців, провідних політиків країн Балтії до України продовжувати проведення реформи: «... будь-то більш результативна боротьба з корупцією, покращення

підприємницького середовища чи підвищення ефективності роботи судової системи» [96].

Найбільшу загрозу українським перспективам становила/становить, на думку експертно-аналітичних кіл, представлених в інформаційному просторі країн Балтії, корупція. «Страшна правда полягає в тому, що українська держава завжди розпочинала гнити з голови – з корумпованого та цинічного клубка високопоставлених політиків та бізнес-магнатів» [97]. Естонський «Postimees» у серпні 2015 р. у поданих витримках з англійських джерел, цитуючи статті англійського експерта Тараса Кузьо та оглядача Bloomberg View Леоніда Бершидського констатував, що «антикорупційна кампанія Порошенка застопорилася», незважаючи на те, що «США, ЄС, міжнародні фінансові інститути та українські громадяни енергійно вимагають, щоб Порошенко дотримувався обіцяного» [97]. На думку Тараса Кузьо, «олігархи і далі контролюють економіку та основні телеканали», а «бізнес-імперії союзників Януковича, у том числі його старшого сина Олександра, зберігаються у Східній Україні і власники усе ще витягують з них дохід» [97]. Аналітик зазначав, що боротьбу з корупцією необхідно розпочинати з енергетичного сектору, але на перешкоді цьому стоїть угода Порошенка з лідерами «газового лобі», яка згодом може спричинити «контрреволюцію». Окрім того, П. Порошенко «неправильно веде реформи і нерозумно призначає високопоставлених силовиків. Прокуратура корумпована до мізків кісток...», а «перейменування міліції у поліцію само собою не передбачає демократичних перетворень МВС – корумпованого, некомпетентного та з роздутим штатом» [97]. Отож, іноземним аналітикам було очевидно, що «уряд не справляється з важливими завданнями – приборканням корупції та оподаткуванням гігантського тіньового сектору економіки», експансія якого пояснюється наявністю корупції та ухилянням від сплати податків» [97]. Приборкання тіньового сектора економіки, на їхню думку, є більш важливим, аніж війна на Сході України, оскільки це «тиха війна зі значною частиною населення, яке не може уявити собі життя за правилами» [97]. Більше того, експерт Естонського Інституту зовнішньої політики Кармо Тьюр зазначав, що «у корупції в Україні бачить

проблему насамперед Міжнародний валютний фонд..., але в самій Україні це не проблема, а механізм функціонування економіки. Це повсякденна побутова корупція, яку не можна просто так "вимкнути", справи там просто так не робляться» [98]. Глибину вкорінення корупції у «тіло» українського соціуму добре ілюструють слова з інтерв'ю колишнього посла Польщі в СРСР та РФ Станіслава Чосека, опублікованого на естонському порталі Delfi (жовтень 2014 р.): «Викорінення корупції (в Україні – В. Н.) схоже на злив мастила з двигуна: це мастило, яке робить цей механізм справним» [99]. На переконання естонського політика, депутата Європарламенту Каї Каллас – «корупція в Україні, як і раніше, широко поширена і на цьому етапі не видно, щоб в Україні була дуже сильна політична воля зайнятися цією темою... Політична воля тут – ключове слово» [100]. В унісон з такою думкою звучали слова Д. Грибаускайте: «Україна за останні два роки провела більше реформ, ніж за два десятиліття, але більш активну євроінтеграцію і розвиток держави гальмують не тільки війна, а й корупція. І політики, і підприємці повинні зрозуміти, що майбутнє держави стоїть вище особистого благополуччя» [101].

Незважаючи на постійну артикуляцію корупції в меседжах до вищих посадовців та представників владних структур України як головній загрози для майбутніх перспектив України та її політичного буття взагалі, корупційний виклик, на думку політиків та експертно-аналітичної спільноти країн Балтії, залишався домінантним і у 2017 р. Член естонської делегації ПАРЄ Райво Аегна січневому засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи висловив стурбованість у зв'язку з корупцією в Україні. «Вплив олігархів і укорінена корупція у всіх сферах життя перешкоджають швидкій зміні законодавства, проведенню необхідних реформ і нормальній роботі громадянського суспільства, а також знижують віру людей у чесне і прозоре правління. Особливо тривожною є політична корупція і корупція в судовій системі» [102]. Тому Естонія наполегливо закликала Україну «вживати рішучих заходів для боротьби з корупцією, у тому числі зміцнювати інститути, створені для боротьби з корупцією, і реформувати судову систему» [103]. У противному разі «Україна не отримає ані цента, якщо для цього немає підстав.

Для того, щоб отримати гроші, вони повинні провести реформи, які ми провели десятиліття тому», – заявив естонський парламентарій, член комісії у справах Європейського Союзу Калле Паллінг під час візиту до України (квітень 2017 р.), у черговий раз закликаючи Україну продовжити широкомасштабні реформи, а особливо – заходи, спрямовані проти корупції [104].

Литва, Латвія та Естонія не обмежувалися лише закликами та спонуканнями представників владних кіл України до активних дій задля реформування країни, а й активно надавали практичну допомогу, зважаючи на те, що «Україна стикається з особливо масштабними викликами – відірвана частина її території, у війні, що триває на Сході, гинуть її військові та мирні жителі. Одночасно ця країна змушена втілювати складні, але необхідні для майбутнього держави реформи. Україні важко. Тому ми повинні і можемо їй допомогти» [105]. Формати співпраці у розв'язанні складних проблем, що спіткали Україну у зв'язку з військовою агресією РФ були доволі різноманітними. Було налагоджено допомогу Збройним силам України, зокрема, Литва та Україна налагодили співпрацю у військово-технічній сфері, яка передбачала поставку елементів озброєння [106]. Литва організувала громадянам України литовського походження, що потерпіли унаслідок окупації територій Донбасу та анексії Криму, можливість переселення на історичну батьківщину [107], а на підтримку переміщених осіб зі Сходу України унаслідок воєнного конфлікту започаткувала проект «Новий початок», фінансований МЗС Литви, який здійснюється у трьох регіонах України з центрами у Вінниці, Запоріжжі та Львові [108]. На підставі міждержавної угоди Литви і України про заснування Ради з молодіжного обміну організовано Проект розвиваючого співробітництва «Допомога постраждалим унаслідок конфлікту регіонам Східної України у сфері освіти: на шляху змін» за фінансової підтримки Литви та Швеції [109]. Латвія запропонувала свій досвід у налагодженні діяльності антикорупційних органів [110], а Естонія – у розвитку е-послуг [111]. Усі три країни приймали на лікування та реабілітацію поранених учасників бойових дій [105]; постачали харчові продукти, одяг, медикаменти для українських громадян у зоні конфлікту [105; 112], надавали

фінансову підтримку [113]; відряджали своїх фахівців для консультаційної та експертної допомоги різноманітним державним структурам у налагодженні нового формату та якості діяльності, відповідного європейським вимогам; сприяли у розбудові освітніх програм та запрошували на навчання українських студентів [114; 115; 116] та ін.

Масштабна підтримка України Литвою, Латвією та Естонією ґрунтувалася на вірі в потенціал та позитивні перспективи у її економічному, соціальному, а головне, політичному європейському майбутньому. Вагомі зміни у суспільному бутті України, що відбулися в останні три роки, особливо успіхи у зміцненні громадянського суспільства, «вселяли надію» у політичних колах країн Балтії щодо реалізації європейського проекту в Україні [117]. Про такі сподівання чільні політики Литви, Латвії та Естонії заявляли у своїх меседжах, що торкалися обговорення сучасної української проблеми, показовим прикладом чого є ключова фраза у виступі спікера Рійгікогу Ейкі Нестора на зустрічі з Президентом України у січні 2017 р.: «Ми сподіваємося побачити успішну Україну» [118]. Неодноразово наголошувалося, що запорукою такого успіху є «історичний шанс побудувати демократично діючу державу, яка б стала відповіддю очікуванням мільйонів жителів, які чекають реформ, змін і кращого життя» [91]. Водночас постійним лейтмотивом звучала тема нагальності реформ та постійна артикуляція того, що «Україна... повинна використовувати будь-яку можливість для проведення необхідних реформ» [119].

За мріями про успішну реалізацією реформаційного проекту в Україні стоять і «європейські інтереси», квінтесенцію яких можна розгледіти у словах прем'єр-міністра Естонії Юрі Ратаса: «Саме майбутнє України визначає архітектуру безпеки Європи на наступні десятиліття. Ми повинні разом працювати і докладати зусиль, щоб гарантувати мир, безпеку і стабільність в Європі» [96]. Ґрунтуючись на спільності інтересів Литва, Латвія та Естонія постійно наголошували на стабільності їхньої підтримки України як у її боротьбі з агресором, так і у намаганнях провести необхідні економічні та політичні зміни, оскільки «ключем до розв'язання

сьогоднішнього конфлікту є реформування та модернізація України» [120].

У політичних колах Литви народилася ідея амбітного проекту допомоги Україні, так званого «Плану Маршала», задля фінансового забезпечення її реформаційного поступу*. «Ми знаходимося у стані війни цивілізацій, і звичайних міжурядових і дипломатичних зусиль недостатньо для того, щоб здобути перемогу у цій війні», і «питання не тільки в Україні, але і в здатності ширше – Заходу, і вже – Європи постояти за себе. Дозволивши Україні піти, ми дозволимо зруйнуватися нашій моделі ймовірності, а також підштовхнемо Москву до нової агресії», – так аргументував необхідність вагомої фінансової допомоги Україні Андрюс Кубілюс [121]. Та експертне товариство поставилося до цієї ідеї зі значною часткою скепсису, не так щодо її необхідності та можливостей практичної реалізації у ближчих часових перспективах, як щодо доцільності такого проекту в умовах незгасання/панування тотальної корупції в Україні. На думку політолог з Гартуського університету Кармо Тьюра: «Україні потрібно допомагати, в цьому немає жодних сумнівів. Допомогти жертві агресора настільки ж нормально, як подати руку на вулиці людині, яка оступилася. Але, як і з будь-якою допомогою, тут потрібно бути вкрай обережними, щоб ця допомога не виявилася швидше добримом для головної української проблеми – всеосяжної корупції» [121].

Варто зазначити, що зарубіжні експерти та аналітики віддавали належне змінам, які відбулися в Україні упродовж останніх трьох років: «... уряд (під тиском МВФ) почав систематично боротися з корупцією, зокрема, уніфікувавши ціни на енергоносії і створивши прозору електронну систему торгів для більшості держзакупівель. Крім того, понад сто тисяч державних офіційних осіб уже розкрили публічно дані про свої доходи та

*Ідея «Плану Маршала» для України була оприлюднена у Рішенні Комітету з європейських справ Сейму Литви від 14 листопада 2014 р. Цей документ анонсував широкомасштабну та багатопрофільну підтримку і допомогу Литви Україні (Див. Решение об основных принципах позиции Литвы в отношении Украины и мерах оказания помощи Литвы Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/ru/Lietuvos_Respublikos_Seimas_ru.htm).

майно, демонструючи рівень прозорості...» [122]. Але незважаючи на те, що «в країні відбувається вражаючий економічний розворот, корупція, як і раніше, надто поширена. І хоча Адміністрація Президента Петра Порошенка стабілізувала державні фінанси, вона так і не змогла приборкати кумівство», – стверджував Андерс Ослунд, провідний міжнародний експерт з питань національних економік України в естонському «Postimees» [122]. «Серйозною проблемою залишається нездатність уряду дотримуватися принципів верховенства закону... Тепер найбільшою причиною для занепокоєння є Генеральна прокуратура і Служба безпеки. Обидві установи знаходяться під контролем Президента, обидві часто називають відомствами-хижаками. ...Очікується, що судові реформи, над якими зараз ведеться робота, посилять контроль над виконавчою владою, убезпечать права власності і, відповідно, підстобнуть зростання економіки. Але вже зараз ясно, що цього мало» [122]. Однак якщо «Україна хоче і далі йти шляхом відновлення економіки, – наголошував Андерс Ослунд, – їй доведеться продемонструвати, що ніхто – навіть президент – не може стояти вище закону».

Цілком співзвучними таким експертним висновкам є останнім часом нові мотиви у меседжах політиків країн Балтії, які аргументують проведення реформ насамперед потребою для самої України, а не заради «Єврокомісії» [123], хоч «мирна та процвітаюча Україна в інтересах європейської спільноти» ще не зовсім втратила свою привабливість та підтримку, незважаючи на тривалу корупційну стабільність, принаймні в політичних колах Литви, Латвії та Естонії [124].

Тематичний перелік аналізованого нами російськомовного сегмента інформаційного поля Литви, Латвії та Естонії ілюструє постійну наявність матеріалів, що мають стосунок до України у всій багатовимірності політичного/суспільно-економічного/культурного процесів, що відбувалися у межах її внутрішнього життя та багатогранності її зв'язків/співпраці/суперечностей/протистоянь та конфліктів у міжнародних контекстах упродовж останніх чотирьох років. Такий пильний інтерес

архітекторів редакційної політики російськомовних ЗМІ до української проблематики спричинений як значимістю інформаційних приводів, продукованих Україною у цей період, так і проекцією вірогідних подібних варіантів розгортання подій у країнах Балтії та потребою своєрідного завчасного «інформаційного форматування» власної читацько-глядацької аудиторії відповідно до ідеологічних кліше, трансльованих інформресурсами на історичній батьківщині.

Тональне співзвуччя російськомовного медійного ландшафту Литви та Латвії з провідними російськими виробниками інформпродукту наполегливо та систематично руйнувалося/запобігалось владно-політичними структурами цих країн, які завзято боронили безпеку власного інформаційного простору як передового краю у часи гібридної війни та гібридного миру, що тримало відповідно тонує російськомовні ЗМІ та сприяло переважному поширенню ними інформації у відповідності до професійних стандартів та етичних регламентацій журналістського фаху.

Естонія не вдавалася до законодавчого тиску/контролю на/над російськомовними суб'єктами інформаційного поля, а покладалася на більш толерантні способи інформаційного впливу на слухача/глядача/читача/користувача – створення альтернативного високоякісного російськомовного інформаційного продукту, який би був конкурентним відповідному продукту російського (чи під російським впливом) виробництва.

Російськомовний інформаційний простір країн Балтії сповнений достатньою кількістю експертно-аналітичних матеріалів (як вітчизняного, так і іноземного «виробництва»), предметом розгляду яких стали виклики та загрози, оприявлені суспільно-політичними перипетіями в Україні з кінця 2013 р. по теперішній час, як для самої України так і для Литви, Латвії та Естонії, а також для Європи і навіть світу в цілому.

Серед перших викликів, проявлених у часи Євромайдану та Революції Гідності, які активно обговорювалися експертно-аналітичним співтовариством та провідними політиками країн Балтії, був виклик свободі та демократії як таким. Брутальне знехтування владними структурами України цінностей, що становлять основу суспільно-політичного життя сучасної Європи,

застосування неприйнятних у демократичній спільноті форм та методів вирішення суспільно-політичних непорозумінь/суперечностей/конфліктів кваліфікувалося політичними діячами та експертно-аналітичними фахівцями як виклик не лише для України, а й для Європи загалом.

Порушення суверенітету України внаслідок анексії Криму розглядалося у російськомовному інформаційному полі Литви, Латвії та Естонії не лише як загроза окремій європейській державі, а й як виклик новітнього гатунку, який зруйнував архітектуру міжнародного права після Другої світової війни та знецінив заходи у боротьбі проти ядерної гонки озброєнь у сучасному світі.

Початок воєнних дій на Сході України, за окремими винятками, оцінювався в політичних заявах та експертно-аналітичних матеріалах, оприлюднених в російськомовних медіа-ресурсах країн Балтії не як громадянська війна непримиренного Сходу та Заходу в Україні, а як агресія Російської Федерації у відношенні до суверенної європейської держави. Ця агресія реанімувала воєнні дії на Європейському континенті на початку ХХІ ст. та загрожувала, як мінімум, замороженим воєнним конфліктом, що став би основною перешкодою на шляху реалізації Україною її європейських прагнень, і, як максимум, руйнацією самої державності України, а також миру та стабільності у повоєнній Європі.

Загроза державності України, на думку експертів/аналітиків могла бути нівельована лише модернізацією країни, швидким проведенням необхідних реформ, реалізація яких в умовах війни та браку часу ставала ще одним архіскладним викликом для країни, що утверджувала європейський вибір.

Серед викликів у реформаційному процесі артикулювалися недостатність організаційних/мотиваційних зусиль владних структур та політичної волі очільників держави, найперше, у боротьбі з корупцією, яка оцінювалася як більш небезпечна загроза для країни, аніж війна з Росією.

Перспективи України як економічно успішного, політично стабільного суб'єкта міжнародних відносин виглядають в оцінках експертно-аналітичних кіл доволі оптимістичними за однієї умови – проведення ефективного та стислого в часі комплексу

реформаційних перетворень за політичної та фінансової підтримки європейських інституцій з глибинним усвідомленням, насамперед, власної потреби у здійсненні реформ та відповідальності за їхні наслідки.

Для порівняння наведемо паралелі з баченням структурно-ієрархічних конотацій представниками політичної еліти нашої країни між викликами актуальними для українського сьогодення та які детермінують архітектоніку нашого майбуття. У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» зазначається, що «перемога залежить, серед іншого, і від того, чи зможемо ми правильно діагностувати головні виклики і дати на них зараз адекватні відповіді». Серед запропонованого переліку викликів, що чатують на Україну, значаться «спротив ресурсно-забезпеченої корумпованої бюрократії та доволі ще сильної олігархії та інших зацікавлених елементів системи, які чинять системний спротив; популізм; військова загроза з боку Росії» та перше місце посідає чергова виборча кампанія (президентська та парламентська), яка стане на заваді активному втіленню реформ. Твердження цілком відповідає ціннісній матриці владної еліти українського соціуму, бо у демократичному світі вибори – то не загроза, а інструмент застереження/розв’язання суспільних загроз. Таке бачення структурної ієрархії викликів відповідними уповноваженими акторами процесу реформування нашої країни зумовлює не лише певний порядок та нагальність їхніх дій, а й міру їхньої адекватності наявним ризикам/викликам/загрозам і, відповідно, є ілюстрацією справжніх/латентних інтересів основних гравців на владному полі України.

1. Современные русскоязычные СМИ Эстонии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.estonica.org/ru/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%AD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8/%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D1%87%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%A1%D0%9C%D0%98_%D0%AD%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B8/

2. На восток Украины направлены 280 грузовых автомобилей МЧС с российским гуманитарным грузом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-na-vostok-ukrainy-napravleny-280-gruzovyh-avtomobilei-mchs-s-rossiiskim-gumanitarnym-gruzom>

3. Украинские силовики могут вызвать экологическую катастрофу путём обстрела химзавода в Горловке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-ukrainskie-siloviki-mogut-vyzvat-ekologicheskuyu-katastrofu-putyom-obstrela-himzavoda-v-gorlovke>

4. Украинские военные вновь обстреляли территорию России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-ukrainskie-voennye-vnov-obstrelyali-territoriyu-rossii>

5. Киссинджер: Украина должна забыть о Крыме и членстве в НАТО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-kissindzher-ukraina-dolzha-zabyt-o-kryme-i-chlenstve-v-nato>

6. Начало конца: госдолг Украины достиг \$73 млрд. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-nachalo-kontsa-gosdolg-ukrainy-dostig-73-mlrd>

7. Иллюзия независимости: как Киев заменяет газ углем и электричеством из РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-illyuziya-nezavisimosti-kak-kiev-zamenyayet-gaz-uglem-i-elektrichestvom-iz-rf>

8. Киев начинает экономическую блокаду Донбасса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-kiev-nachinaet-ekonomicheskuyu-blokadu-donbassa>

9. Шноре: русские СМИ в Латвии – та же кремлевская пропаганда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mixnews.lv/ru/society/news/172564_shnore-russkie-smi-v-latvii-ta-zhe-kremlevskaya-propaganda/

10. Тарасов А. Латвию заселят русофобами и исламскими радикалами / Анатолий Тарасов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti.lv/news/latviyu-zaselyat-rusofobami-i-islamskimi-radikalami>

11. Украина разваливается изнутри [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti.lv/news/ukraina-razvalivaetsya-iznutri>

12. Отключить российскую пропаганду [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/otkljuchitj-rossijskuju-propagandu/>

13. Грибаускайте предлагает штрафовать ретрансляторов за пропаганду войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/abroad/gribauskajte-predlagaet-shtrafovat-retranslyatorov-za-propagandu-vojny?id=70354541>

14. Кто грозит безопасности Литвы? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/kto-grozit-bezopasnosti-lityv/>

15. Граужине говорит, что предложение о закрытии русскоязычных изданий нужно серьезно взвесить [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/grauzhinene-govorit-что-predlozhenie-o/>

16. Ушацкас: запреты на показ телеканалов проблему пропаганды не решают [Электронный ресурс].– Режим доступа: <https://ntts.lt/news-ushatskas-zaprety-na-pokaz-telekanalov-problemu-propagandy-ne-reshayut>

17. В Литве рассмотрят поправки, которые позволяют полностью отключить российские телеканалы [Электронный ресурс].– Режим доступа:<http://www.kurier.lt/v-litve-rassmotryat-popravki-kotorye-pozvolyat-polnostyu-otklyuchit-rossijskie-telekanaly>

18. В Литве вступили в силу поправки позволяющие штрафовать ретрансляторов за пропаганду войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/v-litve-vstupili-v-silu-popravki-pozvolayauschie-shtrafovat-retranslyatorov-za-propagandu-voyny/>

19. Миндаугас Яцкявичюс. Российские каналы из-за пропаганды теряют рекламу в Литве [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/business/rossijskie-kanaly-iz-za-propagandy-teryayut-reklamu-v-litve?id=73745717>

20. Почему в Латвии решили отключать российские телеканалы [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://www.bbc.com/russian/international/2014/04/140414_latvia_russian_tv_ban

21. Кен-Марти Вахер: к российским информационным каналам следует относиться очень критично [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ken-marti-vaher-k-rossijskim-informacionnym-kanalam-sleduet-otnositsya-ochen-kritichno?id=68218095>

22. Сейм Литвы не поддержал предложение президента сократить объемы российской продукции на ТВ [Электронный ресурс].– Режим доступа:<http://www.kurier.lt/sejm-litvy-ne-podderzhal-predlozhenie-p/>

23. Ушацкас пожурил литовские СМИ [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.kurier.lt/ushackas-pozhuril-litovskie-smi/comment-page-1/>

24. Л. Линкявичюс: цензура и запреты не годятся для борьбы с российской пропагандой [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.kurier.lt/l-linkjavichjus-cenzura-i-zaprety-ne-godja/>

25. Русские – лояльные граждане, и нужна не цензура, а альтернатива [Электронный ресурс].– Режим доступа:<http://www.kurier.lt/russkie-litvy-loyalnye-grazhdane-i-nuzhna-ne-cenzura-a-alternativa/>

26. Латвия и Эстония создают телеканалы на русском, в Литве – наблюдают [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/latviya-i-estoniya-sozdayut-telekanaly-na-russkomv-litve-nablyudayut?id=71209073>

27. Литовские ретрансляторы смогут показывать информационный канал Ukraine Today [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/litovskie-retranslyatory-smogut-pokazyvat-informacionnyj-kanal-ukraine-today/>

28. Глава МИД Литвы просит у США помощи в создании СМИ специально для русскоязычных в Прибалтике [Электронный ресурс].– Режим

доступу:<http://www.kurier.lt/glava-mid-litvy-prosit-u-ssha-pomoschi-v-sozdanii-smi-specialno-dlya-russkojazychnyh-pribaltiki/>

29. Миллионы на «промывку мозгов» в странах Балтии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/milliony-na-promyvku-mozgov-v-stranax-baltii/>

30. Грибаускайте: в Вильнюсе проявилось истинное лицо украинского руководства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/gribauskaite-v-vilnjuse-projavilosj-i/>

31. Президент Литвы дала Украине совет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.delfi.lt/news/politics/prezident-litvy-dala-ukraine-sovet.d?id=63430796>

32. Грибаускайте: ответственность за ситуацию в Киеве ложится на руководство Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/gribauskaite-otvetstvennostj-za-sit/>

33. Президент Литвы вызвала посла Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/prezident-litvy-vyzvala-posla-ukrain/>

34. Дмитрий Чернореченцев. Евромайдан вышел за пределы Киева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2673920/evromaydan-vyshel-za-predely-kieva>

35. Каждый второй украинец не поддерживает киевский "евромайдан" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2646258/kazhduy-vtoroy-ukrainec-ne-podderzhivaet-kievskiy-evromaydan>

36. МИД Литвы не признает присоединение Крыма к России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nedelia.lt/news-lt/23386-mid-litvy-ne-priznaet-prisoedinenie-kryma-k-rossii.html>

37. Рыйвас – послу России: Эстония никогда не признает незаконную аннексию Крыма и Севастополя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3402795/ryyvas-poslu-rossii-estoniya-nikogda-ne-priznaet-nezakonnuyu-anneksiyu-kryma-i-sevastopolya>

38. Президент Латвии: конфликт Украины и России грозит обернуться враждой на многие поколения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2844711/prezident-latvii-konflikt-ukrainy-i-rossii-grozit-obernutsya-vrazhdoy-na-mnogie-pokoleniya>

39. Ильвес на встрече с президентами: происходящее на Украине – это не гражданская война [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2815928/ilves-na-vstreche-s-prezidentami-proishodyashchee-na-ukraine-eto-ne-grazhdanskaya-voyna>

40. Линкявичюс считает, что договор об ассоциации Украины с ЕС должен быть подписан в ближайшее время [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/linkjavichjus-schitaet-cho-dogovor-ob-ass/comment-page-1/>

41. Украина срочно подпишет договор об ассоциации с ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2710412/ukraina-srochno-podpishet-dogovor-ob-associacii-s-es>

42. Украине сообщили о скором принятии в Европейский союз, который решил идти «на Восток» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2731700/ukraine-soobshchili-o-skorom-prinyatii-v-evropeyskiy-soyuz-kotoryu-reshil-idti-na-vostok>

43. Латвия и Литва признали военное вторжение России на Украину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2901821/latviya-i-litva-priznali-voennoe-vtorzhenie-rossii-na-ukrainu>

44. Украина должна идти по пути реформ – советник президента Литвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/ukraina-dolzha-idti-po-puti-reform-sov/>

45. Глава МИД Литвы: Украина нуждается в постоянном внимании и поддержке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.delfi.lt/news/politics/glava-mid-litvy-ukraina-nuzhdaetsya-v-postoyannom-vnimanii-i-podderzhke.d?id=73709558>

46. Яна Тоом: Европейский Союз должен незамедлительно оказать Украине гуманитарную помощь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2965095/yana-toom-evropeyskiy-soyuz-dolzhen-nezamedlitelno-okazat-ukraine-gumanitarnuyu-pomoshch>

47. Нестор обеспокоен безопасностью в Европе: важно продолжать оказывать давление на Россию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2918013/nestor-obespokoen-bezopasnostyu-v-evrope-vazhno-prodolzhat-okazyvat-davlenie-na-rossiyu>

48. Латвия готова принять до 60 тысяч беженцев с Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2802956/latviya-gotova-prinyat-do-60-tysyach-bezhencev-s-ukrainy>

49. Официальный вестник ЕС опубликовал решение о безвизовом режиме с Украиной [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/euroopa/oficialnyj-vestnik-es-opublikoval-reshenie-o-bezvizovom-rezhime-s-ukrainoj?id=78296156>

50. Президент Литвы прибыла на восток Украины, чтобы отметить вступление в силу безвизового режима [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/prezident-litvy-pribyla-na-vostok-ukrainy-chtoby-otmetit-vstuplenie-v-silu-bezvizovogo-rezhima/>

51. Политолог: у власти Украины осталась одна возможность, чтобы выжить [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.delfi.lt/news/politics/politolog-u-vlasti-ukrainy-ostalas-odna-vozmozhnost-chtoby-vyzhit.d?id=63424076>

52. Власти и НПО Литвы критикуют новые законы Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/vlasti-i-npo-litvy-kritikujut-novye-zak/>

53. Комитет сейма Литвы предлагает рассмотреть экономические санкции в отношении Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/komitet-sejma-litvy-predlagaet-rassm/>

54. За события в Украине должно ответить правительство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/za-sobytij-a-v-ukraine-dolzno-otvetitj-p/>

55. Литовские политики приветствуют шаги парламента Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/litovskie-politiki-privetstvujut-shag/>

56. Руководство Латвии мирит украинцев на расстоянии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vesti.lv/news/rukovodstvo-latvii-mirit-ukraincev-na-rasstoianii>

57. Александр Носович. Без цензуры. «Коза отпущения»: Европа сделает Грибаускайте «крайней» за Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ntts.lt/news-bez-tsenzury-koza-otpuscheniya-evropa-sdelael-gribaускаite-krainei-za-ukrainu>

58. Пол Крейг Робертс: Разграбление Украины Западом началось [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ntts.lt/news-pol-kreig-roberts-razgrablenie-ukrainy-zapadom-nachalos>

59. СМИ: Украинский кризис спланирован для приближения НАТО к границам России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ntts.lt/news-smi-ukrainskii-krizis-splanirovan-dlya-priblizheniya-nato-k-granitsam-rossii>

60. Михаил Шишкин: украинское будущее России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rus.postimees.ee/2746962/mihail-shishkin-ukrainskoe-budushchee-rossii>

61. Ушаков усомнился в легитимности властей Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vesti.lv/news/ushakov-usomnilsya-v-legitimnosti-vlastei-ukrainy>

62. The Guardian: украинский кризис – Джон Керри и НАТО должны успокоиться и сделать шаг назад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rus.delfi.ee/daily/abroad/the-guardian-ukrainskij-krizis-dzhon-kerri-i-nato-dolzny-uspokoitsya-i-sdelat-shag-nazad?id=68145291>

63. Необходим сильный ответ ЕС на российскую агрессию – Д. Грибаускайте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/neobhodim-siljnyj-otvet-es-na-rossijs/>

64. Решение крымского парламента – незаконно, заявил глава МИД Литвы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/reshenie-krymskogo-parlamenta-nezako/>

65. Сейм Литвы резко осудил военную агрессию России на Украине и оккупацию Крыма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/sejm-litvy-rezko-osudil-voennuju-agres/>

66. Лидер оппозиции: оккупация Крыма раскрыла фашистскую идеологическую природу путинского режима [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/lider-oppozicii-okkupacija-kruma-rask/>

67. Рейнсалу призвал прибалтийских коллег увеличить расходы на оборону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rus.postimees.ee/2740272/reynsalu-prizval-pribaltiyskih-kolleg-uvelichit-rashody-na-oboronu>

68. Президент Литвы: «После Украины настанет наш черёд, но мы не боимся Россию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/prezident-litvy-posle-ukrainy-nastanet-nash-cheriod-no-my-ne-boimsya-rossiyu/>

69. Латвии предрекают стать следующей после Украины жертвой «восстановления Российской империи» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2764916/latvii-predrekayut-stat-sleduyushchey-posle-ukrainy-zhertvoy-vosstanovleniya-rossiyskoy-imperii>

70. Рандьярв: Эстония желает уменьшить количество неграждан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/2738830/randyarv-estoniya-zhelaet-umenshit-kolichestvo-negrazhdan>

71. ЕС всерьез обеспокоился проблемой неграждан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti.lv/news/es-vseryez-obespokoilsya-problemoi-negrazhdan>

72. Юджин Румер, Эндрю Вайсс. Дерзкий украинский гамбит Путина ("Politico", США) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-derzkii-ukrainskii-gambit-putina-politico-ssha>

73. Эксперты: страны Балтии должны усилить свой военный потенциал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-eksperty-strany-baltii-dolzhen-usilit-svoi-voennyi-potentsial>

74. Эстонский эксперт: Россия неспособна к войне [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stolitsa.ee/60266>

75. Грибаускайте и Кэмерон осудили агрессию России в Украине – президентская администрация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/gribauskajte-i-kjemeron-osudili-agres/>

76. Ушацкас: Россия становится самым серьезным вызовом для Европы в плане безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/ushackas-rossija-stanovitsja-samum-serj/>

77. Лешкявичюс: действия России – экзистенциальные вызовы для Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.delfi.lt/news/politics/leshkyavichyus-dejstviya-rossii-ekzistencialnye-vyzovy-dlya-evropy.d?id=64720299>

78. Война и оккупация стали реальной угрозой в Европе – Д. Грибаускайте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/vojna-i-okkupacija-stali-realnoj-ugro/>

79. Михельсон: события на Украине – это пробный камень для международных организаций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/mihkelson-sobytiya-ne-ukraine-eto-probnyj-kamendlya-mezhdunarodnyh-organizacij?id=70276709>

80. Андреас Умланд: на Западе много говорят о том, чтобы «простить» России Крым, но пока цена слишком высока [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/4111383/andreas-umland-na-zapade-mnogovoryat-o-tom-chtoby-prostit-rossii-krym-no-poka-cena-slishkom-vysoka>

81. Ильвес: Крым должен быть возвращен – во имя международной безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-krym-dolzhen-byt-vozvraschen-vo-imya-mezhdunarodnoj-bezopasnosti?id=68773311>

82. Ээрик-Нийлес Кросс: хотелось бы верить, что все ограничится "всего лишь" присоединением Крыма к России, но это маловероятно [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/projects/opinion/eerik-nijles-kross-hotelos-by-verit-что-vse-ogranichitsya-vsego-lish-prisoedineniem-kryma-k-rossii-no-eto-maloveroyatno?id=68247003>

83. Лаанеотс: это война между Россией и Украиной, а не гражданская война с сепаратистами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/laaneots-eto-vojna-mezhdu-rossiej-i-ukrainoj-a-negrazhdanskaya-vojna-s-separatistami?id=69634529>

84. Ильвес и глава МИДа Канады на встрече: Россия покушается на суверенитет Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-i-glava-mida-kanady-na-vstreche-rossiya-pokushaetsya-na-suverenitet-ukrainy?id=68566401>

85. Ильвес: Россия *de facto* ввела свои войска на Украину — это необъявленная война [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-rossiya-de-facto-vvela-svoi-vojskana-ukrainu-eto-neobyavlenaya-vojna?id=69629623>

86. МИД Литвы осуждает “очевидную военную инвазию” России в Украину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/mid-litvy-osuzhdaet-ochevidnuju-voennuju/>

87. Литва поддерживает стремления Украины восстановить стабильность в стране [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/litva-podderzhivaet-stremlenija-ukrain/>

88. По инициативе Литвы Совет безопасности ООН обсудит положение в Восточной Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/po-iniciative-litvy-sovet-bezopasnosti-oon-obsudit-polozhenie-v-vostochnoj-ukraine/>

89. Совет по государственной обороне Эстонии поддерживает самые жесткие санкции НАТО и ЕС в отношении России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/sovet-po-gosudarstvennoj-oborone-estonii-podderzhivaet-samye-zhestkie-sankcii-nato-i-es-v-otnoshenii-rossii?id=68137813>

90. Украина: истерия против здравого смысла [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/ukraina-isteriya-protiv-zdravogo-smysla/>

91. Ильвес: на Украине идет борьба Европы с не-Европой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-na-ukraine-idet-borba-evropy-s-ne-evropoj?id=69731391>

92. Грибаускайте: Россия практически воюет с Европой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/abroad/gribauskajte-rossiya-prakticheski-vouet-s-evropoj?id=69639227>

93. Ильвес в Киеве: Украина пала жертвой агрессии за то, что выбрала свой путь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-v-kieve-ukraina-pala-zhertvoj-agressii-za-to-hto-vybrala-svoj-put?id=69737869>

94. Глава Литвы перечислила 14 вице-министрам правительства Украины главные задачи Киева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/glava-litvy-perechislila-14-vice-ministram-pravitelstva-ukrainy-glavnye-zadachi-kieva/>

95. Военное положение: вводить нельзя ждть [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ntts.lt/news-voennoe-polozhenie-vvodit-nelzya-zhdat>

96. Ратас: будущее Украины определяет архитектуру безопасности Европы на следующие десятилетия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ratas-budushee-ukrainy-opredelyaet-arhitekturu-bezopasnosti-evropy-na-sleduyuschie-desyatiletija?id=77811050>

97. InoPressa: Украина упускает шанс на проведение подлинных реформ? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3306765/inopressa-ukraina-upuskaet-shans-na-provedenie-podlinnyh-reform>

98. Туйр: Коррупция на Украине – не только проблема, но и механизм функционирования экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3588989/tyuir-korruptsiya-na-ukraine-ne-tolko-problema-no-i-mehanizm-funkcionirovaniya-ekonomiki>

99. Польский политик: почему русского медведя должны дразнить именно мы, не стоит быть вискочками [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/abroad/polskij-politik-pochemu-russkogo-medvedya-dolzny-draznit-imenno-my-ne-stoit-byt-vyskochkami?id=69857679>

100. Кая Каллас: Украине не достаёт политической воли для борьбы с коррупцией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3438479/kaya-kallas-ukraine-ne-dostaet-politicheskoy-voli-dlya-borby-s-korruptsiey>

101. Украина освобождается не только от агрессии, но и от коррупции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lrp.lt/ru/press-centr/soobsenija-dlja-pressy/ukraina-osvobodzaetsja-ne-tolko-ot-agressii-no-i-ot-korruptcii/26730>

102. Райво Аэг: приоритет Эстонии – интеграция Украины в ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dv.ee/-novosti/2017/01/26/pajvo-ajeg-prioritet-jestonii-integracija-ukrainy-v-es>

103. Эстония выступает за ужесточение санкций против России в случае военной эскалации на Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://rus.delfi.ee/daily/estonia/estoniya-vystupaet-za-uzhestochenie-sankcij-protiv-rossii-v-sluchae-voennoj-eskalacii-na-ukraine?id=77124178>

104. Витсут: самая большая проблема Украины – коррупция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/vitsut-samaya-bolshaya-problema-ukrainy-korruptsiya?id=77769154>

105. Президент Литвы в Киеве: мы должны и можем помочь Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/prezident-litvy-v-kiieve-my-dolzhny-i-mozhem-pomochj-ukraine/>

106. Страны Балтии и в дальнейшем будут оказывать помощь вооруженным силам Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3436325/strany-baltii-i-v-dalneyshem-budut-okazyvat-pomoshch-vooruzhennym-silam-ukrainy>

107. Кабмин Литвы продлил сроки переселения лиц литовского происхождения из Крыма и Востока Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/kabmin-litvy-prodlil-sroki-pereseleniya-lic-litovskogo-prosioxzhdeniya-iz-kryma-i-vostoka-ukrainy/>

108. В Украине официально открыт поддерживаемый Литвой проект развивающего сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ch.mfa.lt/default/ru/news/v-ukraine-ofitsial-jno-otkrjyt-podderzhibaemjy-litboj-proekt-razbibayushego-sotrudnichestba>

109. Министр встретился со школьниками из Луганска – участниками финансируемого Литвой и Швецией проекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.urm.lt/default/ru/news/ministr-bstretilsaa-so-schkoljnikami-iz-luganska-uchastnikami-finansiruemogo-litboj-i-shbetsiej-proekta>

110. Украина и Латвия будут сотрудничать в борьбе с коррупцией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/politics/ukraina-i-latviya-obmenyautsya-opytom-v-borbe-s-korruptsiej-25072017201700>

111. Академия э-управления Эстонии поможет правительству Украины с развитием э-услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/v-hode-vizita-komissiya-po-delam-es-prizyvaet-ukrainu-prodolzhit-reformy?id=77682668>

112. «Дети войны»: лучший подарок - мир в Украине и конфеты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lr4.lsm.lv/lv/raksts/peredachinacionalnih-kulturnih-obschestv/deti-voyni-luchshiy-podarok-mir-v-ukraine-i-konfeti.a62002/>

113. МИД Литвы отчитался о финансовой поддержке Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/mid-litvy-otchitalsya-o-finansovoj-podderzhke-ukraine/>

114. В Литве будут жить и учиться еще 15 украинских детей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/v-litve-budut-zhit-i-uchitsya-esche-15-ukrainskih-detej/>

115. В Литве продолжают учебу 40 студентов-магистрантов из окваченных войной зон Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kurier.lt/v-litve-prodolzhat-uchebu-40-studentov-magistrantov-iz-ohvachennyh-voynoj-zon-ukrainy/>

116. Эстония поможет Украине разработать новую систему профессионального образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/estoniya-pomozhet-ukraine-razrabotat-novuyu-sistemu-professionalnogo-obrazovaniya?id=77168926>

117. Кристина Каллас высказалась на тему Украины и беженцев в Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3320549/kristina-kallas-vyskazalas-na-temu-ukrainy-i-bezhencev-v-estonii>

118. Нестор на встрече с Порошенко: мы надеемся увидеть успешную Украину [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.postimees.ee/3989409/nestor-na-vstreche-s-poroshenko-my-nadeemsa-videt-uspeshnuyu-ukrainu>

119. Рыйвас в Риге: поддерживаем реформы и восстановление территориальной целостности Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ryjvas-v-rige-podderzhivaem-reformy-i-vozstanovlenie-territorialnoj-celostnosti-ukrainy?id=72887365>

120. Ильвес: в ближайшем будущем невозможно восстановить нормальные отношения между ЕС и Россией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/ilves-v-blizhajshem-buduschem-nevozmozhno-vozstanovit-normalnye-otnosheniya-mezhdu-es-i-rossiej?id=71728227>

121. Кармо Тюйр: можно ли спасти Украину? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/4234795/karmo-tyuyr-mozhno-li-spasti-ukrainu>

122. Ослунд Андерс. Надежда и анархия на Украине / Андерс Ослунд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.postimees.ee/4251153/anders-oslund-nadezhda-i-anarhiya-na-ukraine>

123. 5–6 июля 2017 г. Лондонская конференция по реформам в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zvedeno.info/5-6-%D0%B8%D1%8E%D0%BB%D1%8F-2017-%D0%B3-%D0%BB%D0%BE-%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%BE-%D1%80%D0%B5/>

124. Экс-премьер Эстонии: Россия действует в Западной Европе даже агрессивнее, чем у соседей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2017/05/31/7066496/>

РОЗДІЛ 3. ДИСКУРС СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ КРАЇН КАВКАЗЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В КРИМУ ТА НА ДОНБАСІ

Більшість політичних дій за своєю природою є словесними діями, тож однією зі специфічних рис політики можна вважати її дискурсивний характер. Не абсолютизуючи цю ідею, зазначимо, що в політичній науці сформувався коло дослідників, які зводять політичну діяльність до дискурсивної. На наш погляд, більш продуктивним є підхід, у якому дискурс позиціонується не як механізм відображення політичної реальності, а як структурний елемент політичного поля. Дослідження ґрунтується на ідеяхконструктивістськоїпарадигми, зокремаїдеїпроте, що держави як основні учасники міжнародних відносин характеризуються унікальною ідентичністю, яку намагаються транслювати за допомогою сучасних комунікативних механізмів впливу. Геополітична ідентичність держави (Я) відображається насамперед у дискурсивних практиках щодо інших суб'єктів міжнародних відносин (Інший), наділяючи їхні території, політичні режими, лідерів, моделі влади певними оцінками, які формують уявлення, очікування та емоції.

Вивчення та встановлення особливостей дискурсу сьогодення та майбутнього України у країнах Кавказького регіону в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі потребує визначення структури інформаційно-комунікативного простору Азербайджану, Вірменії та Грузії. Інформаційно-комунікативний простір країн Кавказу, що продукує та транслює ідентифікаційні геополітичні смисли, у найбільш загальному вигляді утворюється трьома структурними елементами: (1) офіційна інформація, сконцентрована в дискурсі президентів, парламентів та урядів досліджуваних країн; (2) новинна інформація, зосереджена в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіо -ресурсів; (3) експертне знання, що формується мережею Think Tank, більшою мірою інтегрованих у систему міжнародних комунікацій.

Офіційна інформація, сконцентрована в дискурсі президентів, парламентів та урядів країн Кавказького регіону, зважаючи на незавершеність процесів демократизації та реверсні тенденції до авторитарних моделей влади, є основою для формування новинної стрічки для більшості ЗМІ. Так, Національна комісія з телебачення та радіо Вірменії завжди перебувала під фактичним контролем уряду, тож не може вважатися незалежною структурою. Ефект підконтрольності медіа-простору Вірменії уряду конкретизується й у відсутності невідконтрольних влади суспільних медіа: «Державні ЗМІ не можуть вважатися аполітичними і/або незалежними і служити справжнім громадським інтересам. ... у нас немає суспільних ЗМІ. І публіка мириться з цим; вони більше не потребують їх» [1, р. 122, 136, 148]. Хоча у період 2015 – 2017 рр. суспільні ЗМІ стали більш відкритими для альтернативних поглядів і коментарів, експерти і далі твердять про наявність «чорного списку» («Можливо, іноді він зменшується, можливо, змінюється, але він існує» [2]), свідченням чого є відсутність під час ключових політичних подій у державному та суспільному сегменті медіа-простору журналістів та експертів з різними поглядами, як то фіксується на Facebook чи в онлайн-ЗМІ.

Азербайджанська політична еліта, сконцентрована навколо інституту президентства, достатньо жорстко контролює основні, як державні, так і приватні, ЗМІ, обмежуючи їх діяльність чи просто забороняючи. Наприклад, приватне телебачення ANS, для якого був характерний високий рівень довіри з боку населення, втратило ліцензію на мовлення через вимоги уряду Туреччини, що призвело до її закриття в липні 2016 р., а провідний видавничий дім «Азалдиг», відомий критикою уряду, припинив свою діяльність через штучно створені фінансові проблеми [3].

Новинні агентства Грузії, такі як IPN.ge, PIA.ge та деякі інші, субсидуються різними органами державної влади та політичним партіями, зокрема у 2015 і 2016 рр. уряд субсидював такі новинні агентства, як Newspress, Sputnik (належить російському уряду), телебачення і радіо Obieqtivi та інші.

Варто наголосити, що (1) в Азербайджані англomовна версія сайту створена та оновлюється тільки для сайту президента Азербайджану [4], тоді як офіційні сайти парламенту та уряду цієї

країни доступні тільки азербайджанською мовою [5; 6]; (2) у Вірменії офіційні сайти президента, уряду та парламенту доступні вірменською, англійською та російською, а сайт парламенту – ще й французькою [7; 8; 9]; (3) у Грузії офіційний дискурс президента, парламенту та уряду доступний грузинською та англійською мовами [10; 11; 12].

Новину інформацію, зосереджені в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіоресурсів, як другий структурний елемент інформаційно-комунікативного простору країн Кавказу, можна охарактеризувати за допомогою двох вимірів: кількісного (див. табл. 1) та якісного (див. табл. 2).

Таблиця 1

**Базові кількісні характеристики медіа-ландшафту
Азербайджану, Вірменії та Грузії, 2017 р.**

Кількісна характеристика	Азербайджан	Вірменія	Грузія
Друковані ЗМІ	221 (36 щоденних; 100 щотижневих; 85 щомісячних)	36	313
Радіостанції	26	20	76
Телеканали	23 (9 національних; 14 регіональних)	38 (7 національних; 9 столичних; 22 регіональних)	171 (41 супутниковий; 54 цифрових; 76 кабельних)
Інтернет-портали	100*	200	30**
Інтернет-користувачі	7,5 млн	1,78 млн	2,23 млн
Кількість населення	9,9 млн	3,1 млн	4,9 млн

Джерело: Складено за: MEDIA SUSTAINABILITY INDEX 2017. The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia / Managing editor: Leon Morse. – Washington, 2017. – P. 122, 136, 148.

Примітки: * Вказана орієнтовна кількість;

**Вказані тільки інформагентства, стосовно яких є офіційна статистика

Конкретизуючи кількісні характеристики медіа-ландшафту країн Кавказького регіону, наведені у таблиці 1, наголосимо на специфіці та спільних рисах медійного простору Азербайджану, Вірменії та Грузії.

По-перше, всі загальнонаціональні видання Азербайджану (до 150 назв) сконцентровані в Баку, серед них єдиною газетою, що виходить сім разів на тиждень, є «Йені Мусават», у якої найвищий тираж серед усіх суспільно-політичних видань країни (12 тисяч примірників) та яка позиціонує себе, поряд з «Азалдиг» як опозиційне видання. 80 районних газет є друкованими органами місцевих виконавчих влад та виходять не більше двох разів на місяць тиражем до 500 примірників, що вказує на їх незначну роль у формуванні медійного смислового поля країни. Винятком є щотижневі газети у містах Євлах, Мінгечаур та Масаллі, що виходять тиражем від 3 до 5 тис примірників завдяки підтримці місцевої влади (Євлах), грантів та реклами. Сьогодні в Азербайджані існує 30 відомчих або галузевих видань, поширюваних за передплатою, апарат президента є співзасновником двох суспільно-політичних видань, парламент і Кабінет Міністрів офіційно підтримує по одному виданню. Серед сотні сайтів і порталів азербайджанських ЗМІ лише 10 реально впливають на аудиторію Інтернет-мережі, а найбільш популярною є он-лайн версія газети «Йені Мусават» [13] та інформаційні агентства: державне Azertag та приватні ANS-TV, Azad TV, Khazar TV (AGB/Nielsen) [14].

По-друге, усі щоденні газети Вірменії видаються лише в Єревані загальним щоденним тиражем близько 45000 примірників, максимальний тираж має газета «Айкакан жменька» (6500–8000 прим.). Щомісяця видаються 27 регіональних газет загальним тиражем близько 30000 примірників [15]. Найбільшою популярністю серед вірменської аудиторії користуються (1) громадський телеканал Н1 та приватні Шант ТВ й Вірменія ТВ; (2) інформаційні агентства АРКА, Арменпрес, Армінфо, МедіаМакс, Фотолур. Оцінюючи медіа-ландшафт Вірменії в цілому, можна сказати, що інститут незалежних друкованих ЗМІ в його традиційному розумінні в країні не сформувався, оскільки домінуюча більшість друкованих ЗМІ, належачи політичним

силам чи кланам, нездатні поширювати незалежні думки та інформацію [16].

По-третє, з 313 друкованих ЗМІ Грузії дві третини зареєстровані Управлінням статистики в Тбілісі, решта – у регіонах, проте з них приблизно тільки 30 столичних і 60 регіональних видань є досить активними на постійній основі. Рейтинги суспільно-політичної преси очолюють тбіліські щоденні газети «Резонансі», «Квіріс Палітра» та «24 години» (достатньо популярними є й «Аліа», «Ахалі Таоба», «Версія», «Асавал дасавалі», «Квирис хроніка»). Частина регіональних газет друкується мовами меншин, зокрема, вірменською, азербайджанською та російською. Порівняно з Вірменією та Азербайджаном, у Грузії достатньо розвинутою є мережа інформаційних агентств, зокрема, найбільшою довірою користуються: info 9, Black Sea Press, Iveroni, NovostiGruzia, Sarke, Interpressnews, Iprinda, ItarTass, Kavkazpress, Media News, Prime Time News, Pirveli, Georgian Business Consulting News, Georgian HotNews, GeoNews, Expressnews, World Sport, ambebi.ge, Business Press News, Droni.ge, epn.ge, Aianews.ge, Kakheti Information Center, Primetimenews.ge, Kvemo Kartli Information Center, Mtkheta-Tianeti Information Center, for.ge, Frontnews, civil.ge, agenda.ge, economic.ge.

По-четверте, якщо оцінювати структуру медіа-ландшафту Азербайджану, Вірменії та Грузії в контексті співвідношення чисельності населення та кількості ЗМІ, то медіа-простір двох останніх країн видається більш інформативно насиченим. Однією з причин цього є активна участь міжнародних донорських фондів у формуванні плюралістичного медійного середовища. Зокрема, завдяки фінансовій підтримці Фонду Сороса, USAID, IREX, Фонду «Партнерство Євразія», Фонду Фрідріха Еберта, урядів США та Великобританії, ЄС у Вірменії та Грузії були реалізовані численні й масштабні дослідницькі та освітні програми для ЗМІ; ЄС надавав підтримку консорціуму європейських і грузинських організацій у реалізації «Програми щодо посилення ЗМІ Грузії (2010 – 2011)»; посольство США фінансувало «Програму партнерства грузинських ЗМІ», спрямовану на створення стійких колегіальних зв'язків між грузинськими регіональними мовниками і їх колегами в США [17, с. 40–41, 78–79].

По-п'яте, для вірменського медіа-простору характерним є опертя комплексу національних ЗМІ на російські джерела новин, що спричиняє висвітлення багатьох подій крізь призму російського уряду, до того ж поряд зі CNN, два російські канали (Перший канал і Росія-К (Культура) вільно транслюються і доступні в Єревані, а ще один російський канал (RTR Planeta) доступно по всій країні. Із затвердженого Національною радою з питань телебачення і радіомовлення Азербайджану повного списку каналів кабельного телебачення, до якого занесено 260 каналів, 163 є російськомовними каналами, з яких 125 є власне російськими.

Предмет нашого дослідження потребував звернення до характеру висвітлення міжнародних подій у національних медіа-просторах Азербайджану, Вірменії та Грузії. Висвітлення міжнародних подій у Вірменії відбувається із затримками, що пов'язано з характером вироблення міжнародних новин. Здебільшого це переклади новин про міжнародні політичні процеси чи події в інших країнах, першоджерелом яких є західні або російські джерела. Ретрансляція таких міжнародних новин у вірменському інформаційному просторі здійснюється головним чином перекладачами, а не журналістами, що до певної міри спричиняє концентрацію уваги на подіях, пов'язаних з Вірменією чи вірменами.

Поряд з плюралізмом новин про місцеві та національні проблеми міжнародні події часто залишаються поза увагою грузинських ЗМІ: «Грузинські ЗМІ зазнають труднощів у розумінні та визнанні глобального контексту, а також впливу міжнародних подій на наше повсякденне життя» [1, р. 136]. Усвідомлюючи цю проблему, новинний портал Netgazeti.ge [18] започаткував рубрику з проблем Південнокавказького регіону з щоденним оновленням інформації, однак систематичного висвітлення проблем міжнародних відносин у ширшому контексті не здійснює жодне інформаційне видання Грузії.

Азербайджанці отримують міжнародні новини від провладних ЗМІ, позбавлених альтернативних і незалежних журналістських позицій. У 2009 р. азербайджанські радіослужби RFE/RL, BBC, «Voice of America» були зняті з ефіру і на даний час переговорю

про їх повторне відкриття не проводяться. В Азербайджані оголошено 180 міжнародних журналістів персонами нон-грата за відвідування спірної території Нагірного Карабаху. Жодним законодавчим актом Азербайджану не заборонено доступ до міжнародних ЗМІ. Формально, громадяни країни можуть передплатити будь-які іноземні інформаційні та новинні медіа-джерела, проте частіше за все вони недоступні через існуючу/потенційну критику влади. Наприклад, канал Fox Türk був видалений з кабельних пакетів Азербайджану за наказом Національною радою з питань телебачення і радіомовлення після того, як він піддав критиці президента Азербайджану за призначення своєї дружини своїм першим віце-президентом [19]. Доступ до веб-порталів (радіослужба RFE/RL Azeri, «Голос Америки» і «Мейдан ТВ»), що поширюють альтернативні новини, блокується, а всі три національні компанії мобільного зв'язку не можуть передавати політичні новини. Упродовж 2016 р. до азербайджанського Закону «Про засоби масової інформації» було внесено дві зміни, спрямовані на подальше обмеження свободи слова та друку. Тоді ж уперше за багато років уряд спробував ввести обмеження для отримання новинної інформації з Інтернет-джерел, блокуючи веб-сайти і статті з іноземної преси упродовж певних періодів часу.

Новинна інформація, зосереджена в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіоресурсів країн Кавказького регіону, транслюється засобами національних медіа-ландшафтів, які можуть бути оцінені за якісними параметрами: свобода слова, професіоналізм журналістики, плюралізм джерел новин, бізнес-менеджмент, підтримка з боку недержавних інститутів, що у сукупності формують Індекс медіа стабільності та уявлення про демократизм національних медіа Азербайджану, Вірменії та Грузії(див. табл. 2)

Таблиця 2

**Динаміка Індексу медіа стабільності
в Азербайджані, Вірменії та Грузії, 2012 – 2017 рр.**

Індикатори	Азербайджан			Вірменія			Грузія		
	2012	2016	2017	2012	2016	2017	2012	2016	2017
Свобода слова	1,92	0,88	0,95	2,23	2,73	2,47	2,11	2,82	2,75
Професіоналізм журналістики	1,94	1,35	1,43	1,81	22,49	2,18	1,76	2,34	2,35
Плюралізм джерел новин	2,15	1,06	1,08	2,08	2,76	2,36	2,05	2,61	2,50
Бізнес-менеджмент	1,51	0,68	0,74	1,73	2,15	1,92	1,48	1,83	1,62
Підтримка з боку інститутів (недержавних)	1,93	0,98	0,91	2,22	2,60	2,48	2,00	2,48	2,46
Сукупний показник			1,02			2,28			2,34

Джерело: Складено за: MEDIA SUSTAINABILITY INDEX 2017. The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia / Managing editor: Leon Morse. - Washington, 2017. – P. 122, 136, 148.

Дані Таблиці 2 вказують на те, що по-перше, медіа-ландшафт Азербайджану належить до типу «нестабільна змішана система», що формується та стверджується у країнах, де мінімально поширені демократичні правові норми щодо медіа, а уряд виступає проти вільної від контролю держави медіа-системи та своїми діями уповільнює її виникнення. На нестабільність медіа-системи вказує й те, що певний прогрес у пропаганді свободи преси та підвищенні професіоналізму журналістів як представників незалежних ЗМІ розпочався не так давно. Особливістю медіа-простору цієї країни є те, що після 2012 р., коли Азербайджан належав до групи країн з нестійким змішаним медіа-ландшафтом, а за індикатором «плюралізм джерел новин» – до групи країн з відносно стабільними медіа-системами, відбувся доволі стрімкий реверс до групи країн з нестабільними невірними ЗМІ, насамперед у частині свободи слова, менеджменту та підтримки з боку недержавних інститутів.

По-друге, медіа-ландшафти Вірменії та Грузії у 2017 р. належали до групи відносно стабільних медіа-систем, для яких характерна підтримка незалежних ЗМІ на правовому, професійному та бізнес рівнях, кодифікація цих принципів на рівні урядової політики. Проте існує необхідність більш тривалого їх використання, щоб демократичні зміни в ЗМІ набули стійкого характеру. Порівнюючи медіа-ландшафти Вірменії у 2012 та 2017 рр., варто наголосити на позитивній динаміці всіх індикаторів, що відображають рівень демократичності медіа-системи, окрім індикатора «бізнес-менеджмент», який у 2017 р. знизився до 1,92 (нестабільна медіа-система). Подібні процеси відбувалися і в Грузії. Однак, якщо за індикатором «бізнес-менеджмент», який відображає характер присутності політичних суб'єктів та акторів в структурі власності ЗМІ, Грузія ніколи не зараховувалася до країн з відносно стабільними медіа-системами, тобто кількісно він не перевищував двох балів, то Вірменія у 2016 р. і за цим індикатором (2,15 балів) позиціонувалася як країна з відносно стабільною медіа-системою.

Третім структурним елементом інформаційно-комунікативного простору Азербайджану, Вірменії та Грузії є експертне знання, що формується мережею Think Tank (див. Таблицю 3.), роль яких у висвітленні міжнародних відносин та подій є надзвичайно важливою.

Таблиця 3.

Рейтингове місце Think Thank Азербайджану, Вірменії та Грузії, 2016

Країна	Назва Think Thank	Місце у Центральном-азійському рейтингу	Місце у світовому рейтингу (без американських)
Азербайджан	Center for Economic and Social Development	1	167
	Entrepreneurship Development Foundation (EDF)	29	?
	Economic Research Center (ERC)	30	99
	Center for Strategic Studies (SAM)	46	128

Вірменія	Armat Center for the Development of Democracy and Civil Society	4	?
	Armenian International Policy Research Group (AIPRG)	7	?
	Armenian Center for National and International Studies (ACNIS)	10	82
	Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC)	13	61
	Advanced Social Technologies (AST)	14	
	Turpanjian Center for Policy Analysis (TCPA)	15	
	Armenia 2020	24	
	Civil Society Institute (CSI)	26	
	Caucasus Research Resource Center (CRRC)	32	
Грузія	Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development (CIPDD)	3	
	Institute for Policy Studies (IPS)	8	
	New Economic School (NESG)	15	
	Strategic Research Center (SRC)	16	
	Caucasus Research Resource Center (CRRC)	19	
	South-Caucasus Institute of Regional Security (SCIRS)	20	
	Georgian Research and Educational Networking Association (GRENA)	25	
	Liberty Institute	34	
	Partnership for Social Initiatives (PSI)	38	
	Georgian Foundation for Strategic and International Studies (GFSIS)	47	
ISET Policy Institute	49		

Джерело: Складено за: Всемирный индекс-рейтинг аналитических центров за 2015 год. – Пенсильвания: Института Лодера при Университете Пенсильвании, 2016. – С. 69–93. – 196 с.

Вивчення предметного поля діяльності рейтингових Think Thank Азербайджану, Вірменії та Грузії, наведених у таблиці 3, вказує на те, що більшість із них зорієнтована на вивчення та експертну оцінку внутрішньополітичних процесів, дотримання прав людини та геополітичних процесів у регіональному вимірі, до якого не входить Україна. Тільки деякі з них прямо чи

опосередковано позиціонують своє ставлення до внутрішньо-політичних процесів в Україні та оцінюють її геополітичний потенціал: Center for Economic and Social Development та Center for Strategic Studies (SAM) (Азербайджан); Armenian Center for National and International Studies (ACNIS), Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC) та Armenia 2020 (Вірменія); Georgian Foundation for Strategic and International Studies (GFSIS) (Грузія) [20 - 25].

Отже, визначення основних характеристик трьох структурних елементів інформаційно-комунікативного простору країн Кавказу вказує на те, що в усіх трьох країнах домінуючим є сегмент офіційної інформації, сконцентрований у дискурсі президентів, парламентів та урядів. Другий сегмент – новинна інформація, зосереджена в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіоресурсів – найбільш плюралістичний характер має в Грузії. Щодо експертного знання як елементу інформаційно-комунікативного простору, то попри поширення та суттєву грантову підтримку, коло інтересів Think Thank Азербайджану, Вірменії та Грузії перебуває поза зоною інтересу до тих геополітичних процесів, які безпосередньо не стосуються національних інтересів цих країн.

Проаналізуємо дискурс сьогодення та майбутнього України в інформаційно-комунікативному просторі країн Кавказького регіону в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі, який сформований сегментом офіційної інформації. У Вірменії ця проблема сконцентрована виключно на рівні парламентського дискурсу та наповнюється смислами через звернення до динаміки розгортання дипломатичних відносин між Україною і Вірменією та в оцінках України на рівні міжнародних організацій.

На рівні дипломатичних відносин дискурс політичного сьогодення та визначення геополітичних перспектив України насичений м'якими формулюваннями, що до певної міри пояснюється суб'єктивністю Вірменії у Нагірнокарабаському конфлікті. Анексія Криму та російська агресія на Донбасі оцінюються як «проблеми, що стоять перед Україною» [26], та «складна політична обстановка» [27], а загальна ситуація – як така, що потребує відновлення миру в країні. При чому, Росія як агресор чи навіть чинник визнаних політичною елітою Вірменії проблем в Україні

не згадується. Перспективи миру в Україні чітко пов'язуються з концептом «рівності народів та реалізації права на вільне самовизначення» [28]. Зокрема, віце-спікер Народних зборів Вірменії Е. Нагдалян, високо оцінюючи зусилля української влади щодо мирного врегулювання конфлікту на Донбасі, зазначила, що «вкрай важливим є право народів самостійно приймати рішення, і якщо воно врешті-решт, буде винесено і буде досягнутий легітимний результат, то він повинен бути прийнятий усіма народами», апелюючи до контексту «вікової боротьби вірмен» [29].

Офіційні оцінки ситуації в Україні на рівні міжнародних організацій даються у варіативних формулюваннях. Більш м'якими та максимально наближеними до рівня дипломатичних відносин вони є тоді, коли перебувають на суттєвій дистанції від проблеми Нагірного Карабаху. Наприклад, беручи участь у обговоренні резолюції ПАРЄ щодо російської агресії в Україні, представник Вірменії А. Закарян оцінила події в Україні як «складну і небезпечну ситуацію, якнайшвидше врегулювання якої відповідає інтересам усіх нас», пов'язуючи її подолання «виключно мирним шляхом – в контексті широкого і відкритого діалогу, а також на основі переговорів, відповідно до Статуту ООН і норм міжнародного права, а в питанні конкретно щодо України – також на базі досягнутих у Мінську домовленостей» [30].

Разом з тим, коли контекстом обговорення одночасно є Україна та проблема Нагорного Карабаху, офіційний вірменський дискурс є більш жорстким. Беручи участь у обговоренні доповіді В. Ар'єва в ПАРЄ у січні 2017 р., присвяченій проблемі нападів на журналістів і ЗМІ в Європі, А. Закарян зазначила, що «сподівалася, що будемо мати справу з об'єктивними оцінками», натомість замість звернення до серйозних проблем свободи слова, «пан Ар'єв залишив за собою право сунути свого носа в Нагірнокарабаський конфлікт, дозволивши собі неприйнятні формулювання і узагальнення. Як на мене, автор доповіді використовував тему свободи преси як привід для позиціонування Нагірного Карабаху частиною Азербайджану» [31]. Оцінюючи В. Ар'єва як політика, який немає права говорити про свободу слова, оскільки він «зробив все, щоб Рада проголосувала на користь виключення нашого колеги Н. Савченко з ПАРЄ» тільки

за те, «що Савченко зустрілася в Мінську з лідерами Луганська і Донецька – для обговорення питання обміну військово-полоненими» [31].

Дискурс сьогодення та майбутнього України в інформаційно-комунікативному просторі Грузії в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі, сформований сегментом офіційної інформації сконцентрований навколо доволі варіативного кола проблем, зокрема перспектив набуття членства України в ЄС, діяльності України у регіональних міжнародних організаціях, означення Росії як агресора в Грузії та Україні, двосторонніх відносин між країнами та фактора Саакашвілі в українській та грузинській політиці.

Позиціонуючи Україну як важливого регіонального партнера, з яким Грузія прагне поглибити політичні, торговельні, економічні, культурні напрями співпраці, офіційний дискурс чітко поєднує майбутнє України з європейською інтеграцією, економічними ефектами підсилення двосторонніх відносин («Новий Шовковий шлях» [32], політичними ефектами від лібералізації візового режиму [33] та спільними зусиллями у забезпеченні територіальної цілісності («наші спільні виклики, пов'язані з невирішеними конфліктами в регіоні ГУАМ, зобов'язують нас консолідувати зусилля, спрямовані на забезпечення широкої міжнародної підтримки та реагування на факти порушення територіальної цілісності держав-членів і суверенітет» [34]).

Більш варіативною та насиченою смислами є та частина офіційного грузинського дискурсу політичних перспектив України, яка пов'язана з визначенням ролі та статусу Російської Федерації. Її особливостями є:

По-перше, *проведення паралелей між порушеннями Росією територіальної цілісності Грузії та України в контексті оцінок держав-лідерів*. Під таким кутом зору проблема політичних перспектив України артикулювалася як на рівні двосторонніх відносин, так і у публічному геополітичному просторі. Основою цього були намагання визначитися з причинами агресії Росії в Грузії та Україні, які пов'язувалися з євроінтеграційними та північноатлантичними інтеграційними процесами. Президент Грузії Г. Маргвелашвілі, наголошуючи, що «нам дуже важко

зрозуміти агресивне ставлення Москви», вважав, що «ЄС та НАТО були недостатньо підготовлені до викликів інтеграції» [35], тому певною мірою підживлювали можливість агресивних дій Росії на пострадянському просторі.

Подібної позиції дотримувався й прем'єр-міністр Грузії Г. Кобаладзе, що є прихильником більш активного залучення Заходу до вирішення кавказьких конфліктів. Порівнюючи російську агресію в Україні (Крим і Донбас) та «п'ятиденну війну» 2008 р. в Грузії, очільник уряду вказував на відсутність розуміння суті політики, що проводилася Росією на міжнародній арені, міжнародним співтовариством: «Тоді з'явилися абсурдні спроби «пояснити» дії Москви щодо розміщення військ у Грузії. Ми всі платимо за те, що ані тоді, ані нині російська політика не отримує жорсткої і твердої реакції. Зрештою, це факт, що Росія заявила чітко та однозначно: те, що в російському дискурсі називають «близьким зарубіжжям», насправді є «зоною привілейованих інтересів Російської Федерації». Мабуть, мається на увазі, що міжнародне право майже не поширюється на ці держави, ці «території». «... останнє слово залишається за Росією та російською зброєю. Таке ставлення загрожує проблемами не тільки у відносинах Росії з сусідами. «Розвиваючи» таку «логіку» в глобальному масштабі, ми створюємо дестабілізацію не тільки на кордоні з Росією, але і в будь-якому регіоні світу, де існує сильна ядерно спроможна держава і теоретична можливість розглядати її слабших сусідів так само, як Росія визначає своїх сусідів» [36].

Таким чином, неухага Заходу до грузинської трагедії 2008 р. трактується як одна з причин відкриття «Українського фронту» у 2014 р. та сприйняття Росією агресивного стилю міждержавних відносин як прийняттого та ефективного. На нашу думку, особливо важливою є позиція грузинської політичної еліти, відповідно до якої відданість західним принципам демократії, з якими пов'язується політичне майбутнє і України, і Грузії, має базуватися на гіркому досвіді порушення територіальної цілісності цих держав Російською Федерацією. В грузинському просторі доволі активно поширювалися й пропозиції щодо реалізації цієї стратегії країнами Заходу, яка ґрунтується на необхідності (1) «бути дуже чесними з росіянами і сказати їм прямо: це

неприйнятно для нас!»; (2) розглядати Грузію, Україну та інших російських сусідів як рівноправних та суверенних суб'єктів міжнародного права [36], адже навіть попри те, що грузинська територіальна цілісність порушується і дві історичні території країни окуповані Росією, Грузія, так само як і Україна, залишається послідовною щодо зовнішньополітичної мети [37]; (3) «вести інтенсивний діалог та партнерство з країнами, які поділяють спільну мету, поділяють однакові цінності» [38], оскільки стабільність та безпека таких країн, як Україна, це питання діалогу.

На рівні двосторонніх зустрічей президентів України та Грузії проведення паралелей між порушеннями Росією територіальної цілісності двох країн здійснювалося у вигляді консолідованої позиції («узгоджена позиція між Грузією та Україною у битві проти несправедливості та агресії матиме успіх» [39]). Основою консолідованої позиції у протистоянні агресорові, що активно поширювалася в офіційному сегменті грузинського медіа-простору, називалася єдність історичних та культурних зв'язків Грузії та України, сучасні спільні інтереси, цінності, любов до свободи та самопожертва задля забезпечення добробуту власних та дружніх народів, боротьба за захист власних державних інтересів та спільна мета – «побудувати вільні, демократичні та європейські держави, розвивати вигідне співробітництво для всіх» [40].

Під час офіційного візиту П. Порошенка до Грузії у липні 2017 р. він, разом із президентом Грузії Г. Маргелашвілі відвідав окупаційну лінію в селі Одзісі [41], що на рівні офіційного дискурсу наповнювалося смислами спільного протистояння російській агресії: «Сьогодні ми, президенти двох країн і представники двох гордих народів, які не коряться російській агресії та цинізму, за допомогою яких російські військові намагаються знищити нашу стійкість і моральний дух, стоїмо тут, на окупаційній лінії. Ані грузини, ані українці ніколи не були і не будуть розбиті. Ці колючі дроти будуть знесені; наші держави будуть єдиними, суверенними та незалежними, оскільки всі держави світу, крім Росії, визнають це» [42]; «Це не окупаційна лінія, це не розділювальна лінія, а розрив між минулим та майбутнім» [42]. Отже, подібність геополітичних проблем для

України та Грузії, викликаних «політикою Російської Федерації, що веде до дестабілізації, людських трагедій та ворожнечі між народами» [43], загроз демократії та незалежності, привели до зближення у захисті суверенітетів, територіальної цілісності, незалежності, свободи та демократії в Україні та Грузії у вигляді стратегічного партнерства.

Підписання Декларації про стратегічне партнерство між Грузією та Україною у липні 2017 р. стало предметом обговорення усіх офіційних медіа-ресурсів Грузії. Відповідно до її основних положень політичні перспективи України пов'язувалися з (1) її територіальною цілісністю, суверенітетом та подоланням спільних викликів, спричинених російською агресією та окупацією українських територій, (2) повною інтеграцією до Європейського Союзу та НАТО; (3) належністю до європейських та євроатлантичних просторів; (4) демократичними цінностями у всіх аспектах державної та громадської діяльності; (4) виконанням Мінських угод [44].

По-друге, *позиціонування російської агресії в Україні як чинника, що прискорив артикуляцію потреби європейської інтеграції як для України, так і для Грузії*. Цей контекст геополітичних перспектив України, який так само поширюється тільки у поєднанні та порівнянні політичних перспектив Грузії у медійному просторі цієї країни, позначаються трьома смисловими маркерами, зокрема такими як чинник «більш активного залучення України, Грузії та інших сусідів Росії до європейського процесу» [45] та як фактор переосмислення Україною власної геополітичної ідентичності, вектор якої зорієнтований на «возз'єднання з історичною сім'єю країни – Європою» [46].

По-третє, *визначення США як партнера України та Грузії у протистоянні російській агресії*, що позиціонувалося як перемога на міжнародній арені, суттю якої стала «політика невизнання агресивної політики Росії» [47] – зовнішньої політики Росії щодо окремих регіонів України (Криму та Донбасу) та Грузії.

По-четверте, *позиціонування України як частини геополітичних інтересів та планів Росії*, які конкретизуються через створення мережі заморожених конфліктів з країнами-сусідами. Це специфічна форма російської зовнішньої політики,

згідно з якою сусіди цієї країни розглядаються як частина її «двору» [48], вона викривлює «міжнародні відносини, міжнародний глобальний порядок, коли мова заходить про російських сусідів» [49], та формує хибне уявлення про те, що «Росія має право патрулювати своїх сусідів» [49]. Визнаючи Україну країною, що входить до сфери геополітичних інтересів Російської Федерації та є об'єктом її жорстокого та м'якого впливу, у медіа-просторі Грузії не окреслювалися перспективи трансформації зовнішньої політики Росії та не оцінювалися кроки української влади щодо повернення Криму та Донбасу. Ця проблема вписувалася офіційним грузинським дискурсом у ширший контекст викликів тероризму, гібридної війни, питання дотримання правила гри в умовах глобалізованого світу, безпеки та стабільності національних держав [49].

Окремою проблемою, яка опосередковано визначає ставлення Грузії до політичних перспектив України, є політична фігура М. Саакашвілі. Характеризуючи політичну суб'єктність президента Грузії, грузинський політикум наголошує, що «Київ фактично надав політичного притулку та пізніше громадянства колишньому президенту М. Саакашвілі, якому в Грузії були пред'явлені кілька кримінальних звинувачень. Він був призначений головою обласної державної адміністрації Одеської області» [50], однак у «важкі часи для Української держави ми ніколи не висували цієї чутливої проблеми» [50]. Дискурс цього питання двосторонніх відносин відбувався у максимально загальних смислах, які можуть бути зведені до того, що чиновник дружньої країни (України) не повинен виступати проти грузинського уряду і робити заяви проти дружньої держави (Грузії), хоча, у поодиноких випадках, МЗС Грузії заявляло про втручання М. Саакашвілі у внутрішні політичні процеси Грузії та створення напруженості у передвиборчому просторі Грузії [51].

Специфікою офіційного сегмента дискурсу сьогодення та майбутнього України в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі, джерелом якого є політична еліта Азербайджану, вважаємо те, що навіть на рівні міжнародних заходів, предметом яких було обговорення безпекових проблем у сучасному світі, жоден азербайджанський політик не висловлював будь-якої

позиції щодо геополітичних перспектив розв'язання проблеми, викликаної російською агресією в Україні. Так, на Мюнхенській конференції з безпеки у лютому 2017 р. була ініційована та працювала «унікальна панель» [52] за участю президента Азербайджану І. Алієва, президента Естонії К. Кальюлайд, прем'єр-міністра Грузії Г. Квірікашвілі, голови парламенту Казахстану, колишнього прем'єр-міністра країни К.-Ж. Токаєва і колишнього Прем'єр-міністра України, лідера партії «Народний фронт» А. Яценюка. Основне питання дискусії на панелі – якою мірою Євразія визначатиме політичну картину майбутнього світу – обговорювалося через звернення до низки конкретних проблем, зокрема і «російсько-українського питання», якому, поряд з питаннями відносин Узбекистану з країнами-сусідами та російсько-китайськими відносинами, був наданий пріоритет. Однак президент Азербайджану І. Алієв проблему російської агресії в Україні оминув своєю увагою.

Отже, офіційний сегмент інформаційно-комунікативного дискурсу Вірменії щодо анексії Криму та російської агресії на Донбасі був сформований у період 2014–2015 рр., після чого використовувався тільки як аргумент/контраргумент в обговоренні проблеми Нагірного Карабаху. В Грузії на рівні публічного дискурсу політичної еліти фіксується формування основних його смислів у період 2015–2016 рр. та розгортання на рівні порівняння з подібними політичними процесами в Грузії упродовж 2017 р. У Азербайджані він відсутній.

Вище ми визначили, що офіційний сегмент політичного дискурсу є основою та задає мейнстрім новинного наповнення національних медіа-ресурсів у всіх трьох країнах кавказького регіону, хоча і з різним рівнем інтенсивності. На нашу думку, важливо визначити, яким чином відбувається розгортання смислів офіційного дискурсу сьогодення та майбутнього України у країнах Кавказького регіону в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі на рівні новинної інформації, зосередженої в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіоресурсів, що утворює другий сегмент медіа-ландшафту досліджуваних країн.

Відповідно до даних моніторингу ЗМІ країн Східного партнерства (червень – липень 2016 р.), до якого входять й об'єкти

нашого спостереження: Вірменія, Грузія та Азербайджан – основними тематичними сюжетами, які визначають смисли політичних перспектив України та сформувалися під впливом російської пропаганди, були такі: (1) Україна – не відбулася. Це штучне утворення, створене на територіях Росії, Польщі, Угорщини (та ін. держав). Рано чи пізно вона перестане існувати як єдина незалежна держава; (2) влада в Україні захоплена радикальними націоналістами (фашистами); (3) реформи в Україні провалилися, ступінь корумпованості вищий, ніж за Януковича; (4) приєднання Криму до Росії – легітимний акт самовизначення; (5) Україна відповідальна за невиконання Мінських домовленостей; (6) якби Крим і Донбас не вийшли з-під контролю Києва, їх населення стало б жертвою націоналістичного (фашистського) терору; (7) Україна Європі не потрібна; (8) благополучне майбутнє України й інших країн Східного партнерства (Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови) можливе тільки в союзі з Росією (в рамках ЄАЕС); (9) громадянське суспільство (НУО) України та / або сама країна (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова) є «п'ятою колоною» Заходу [53, с. 5]. З них найбільш поширюваними тематичними сюжетами були *третій* (404 згадування, з яких 335 – схвального характеру), *сьомий* (89 згадувань, з яких 61 – схвального характеру, 28 – заперечного), *другий* (88 згадувань, з яких 85 – схвального характеру та 3 заперечного) та *п'ятий* (82 згадування, з яких 47 – схвальних та 26 заперечних), що містять меседжі, які визначають політичні перспективи України в союзі з Росією як бажані та потрібні для України, тоді як теперішній стан та характер влади пов'язується з посиленням корупції та інтервенцією Заходу у внутрішньополітичні процеси України за допомогою інститутів громадянського суспільства [53, с. 13]. Зазначимо, що меседжі стосовно того, що влада в Україні захоплена радикальними націоналістами (фашистами) (*другий*) та Україна відповідальна за невиконання Мінських домовленостей (*п'ятий*) зазнавали найбільших інтерпретацій – від повної підтримки до повного заперечення та неприйняття.

Водночас, результати аналізованого моніторингу вказують на те, що геополітичні перспективи України, проблеми її відносин з Росією як країною-агресором у Криму та на Донбасі та оцінки

внутрішньополітичних процесів перебували на периферії медійного дискурсу в усіх трьох країнах Кавказького регіону, навіть у розрізі російської пропаганди, яка своє ставлення до України та подій у ній вписувала у ширший контекст власної геополітичної стратегії. В Азербайджані 50,5 % від сукупної частоти всіх месиджів, що містяться в матеріалах газети «Новое время» і «Sputnik Азербайджан» [53, с. 18], припали на частку чотирьох месиджів: Розміщення військ НАТО в Східній Європі і країнах Балтії є прямою загрозою безпеці Росії [54]; Росія встає з колін, прогресує всупереч санкціям Заходу [55]; Євросоюзу (його інститутам – Шенгенська угода, політика сусідства, соціальна політика, безпека та ін.) приходить кінець [56]; Росія, Китай, Індія, ШОС, БРІКС, ЄАЕС – нові вектори геополітичних процесів [57]. Таким чином у ЗМІ Азербайджану створюався відповідний інформаційний геополітичний контекст, який не міг сприяти формуванню та поширенню в масовій політичній свідомості позитивних оцінок політичного майбутнього України як пов'язаного з європейськими перспективами: політичними, економічними, ціннісними – та позиціонуванням дій Росії в Криму та на Донбасі як агресивних і ворожих.

Вірменські «Новое время», Iravunk.com та «Sputnik Армения» також створювали тільки контекст щодо визначення геополітичних перспектив України. Однією з головних медійних тем була ратифікація Національними зборами Республіки Вірменія вірмено-російської угоди «Про створення єдиної системи ППО Вірменії і РФ у рамках об'єднаної безпеки в Кавказькому регіоні», яка більшою мірою позиціонувалася як засіб стримування та збереження балансу сил сторонами Нагірнокарабаського конфлікту.

Варто наголосити, що, на відміну від медіа-простору Азербайджану, де євроінтеграційний простір позиціонується як небажаний, у вірменських медіа на тлі домінування позитивних оцінок союзу з Росією та скептичного ставлення до західних цінностей («сучасні західні цінності занепадницькі», «антиросійські настрої в Вірменії проплачені Заходом»; «Захід прагне розширити свою геополітичну присутність в Євразії, щоб послабити Росію, Євросоюз і США знаходяться в змові проти

Росії»; «Путін найкращий, є стрижнем державності Росії. Головна мета Заходу – зміщення Володимира Путіна» [58]), трапляються поодинокі випадки, коли інтеграція на рівні ЄАЕС розцінюється як така, що обмежує перспективи розвитку будь-якого національного рівня політики. Зокрема, публічно була озвучена позиція вірменського парламентаря Х. Кокобеляна що, «вступивши в ЄАЕС, ми поступово втрачатимемо наші міжнародні інвестиції, тому терміново повинні припинити наше членство в ЄАЕС»,– яка одразу була змістовно пов'язана його політичним опонентом, депутатом Національних зборів від правлячої Республіканської партії Вірменії А. Гегамяном з тим твердженням, що «Україна, Молдова, Грузія не приєдналися до ЄАЕС – і зараз у цих країнах «тече кров»» [59].

Грузинські ЗМІ (телеканал «Об'єктиві» і «Sputnik Грузія») так само поширювали меседжі російської пропаганди, хоча і меншою мірою, ніж азербайджанські чи вірменські, які набували варіативного звучання. Зокрема, поряд з антизахідними / антиєвропейськими меседжами В. Кварацхелія, «Об'єктиві» поширювала позиції Б. Мдзінарашвілі, який не висловлював своїх симпатій до керівництва Росії, разом з тим, підкреслював, що Грузія потребує «національного уряду, незалежного від Вашингтона, Брюсселя і Москви», та Н. Ратішвілі, що позиціонувала відтермінування рішення про безвізовий в'їзд для громадян Грузії до ЄС як політичний обман та безперспективність європейської інтеграції. «Sputnik Грузія» приділяв менше уваги антизахідній пропаганді, вважаючи за краще публікувати матеріали, спрямовані на популяризацію Росії.

Важливою особливістю медіа-дискурсу країн Кавказу було те, що у період 2016 р. тільки ЗМІ Азербайджану систематично та з більшою інтенсивністю поширювали інформацію, спрямовану на формування негативного іміджу України, що може бути об'єднана за такими напрямками: (1) Україна – не відбулася. Це штучне утворення, створене на територіях Росії, Польщі, Угорщини; (2) рано чи пізно вона перестане існувати як єдина незалежна держава; (3) реформи в Україні провалилися, ступінь корумпованості вищий, ніж за Януковича; (4) Україна відповідальна за

невиконання Мінських домовленостей; (5) Надія Савченко – псевдополітик, радикал. Вона несе небезпеку Росії й Україні [53].

У 2017 р. вірменський медіа-дискурс політичних перспектив України розгортався навколо визначення суті двосторонніх відносин України з національними державами та міжнародними організаціями. Слід зазначити, що більшість інформації подавалася у вигляді констатації та перебувала на периферії інформаційного масиву за кількістю згадувань*:

Україна – США: 3 повідомлення, з яких найбільш важливим є повідомлення про фінансову підтримку США України у її протистоянні з Росією на рівні державного бюджету. Ця інформація подається за допомогою двох смислових категорій: «протиція Росії» та «підтримка України». Протиція Росії позиціонується як підтримка країн Європи, зокрема і частини країн пострадянського простору, шляхом вливання не менше 100 мільйонів доларів США на протицію російському впливу і агресії, які будуть надаватися організаціям громадянського суспільства для підтримки правової держави, демократичних інститутів, свободи ЗМІ. Підтримка України у розмірі 560 мільйонів доларів США передбачає виділення 150 мільйонів по лінії Пентагону на надання військової допомоги Києву, зокрема, підготовку українських військових, надання оборонної летальної зброї, логістичної допомоги, надання інформації американських спецслужб українській армії і службі безпеки (в документі міститься заборона на поставки переносних зенітних ракетних комплексів в Україну та надання будь-якої фінансової або військової допомоги батальйону «Азов», який американські політики визначили «неонацистським»). 410 мільйонів будуть виділені на підтримку України по лінії Держдепу США [60]. Два інші повідомлення стосуються першої, після інавгурації, телефонної розмови президента Д. Трампа зі своїм українським колегою Петром Порошенком, який «відбувся на тлі загострення зіткнень на Сході України між українською армією і сепаратистами, котрих підтримує Росія» [61], та заяви нового

*Для прикладу ми звернулися до інформаційного масиву періодичного видання, що має найширшу аудиторію у Вірменії, он-лайн версії газети «Аравот», що видається з 1994 р.

постійного представника США в ООН Н. Хейлі, яка зайняла жорстку позицію проти військового втручання Росії в Східній Україні, засудила «агресивні дії Москви» та заявила про «солідарність адміністрації Дональда Трампа з українським народом» [62].

Україна – НАТО: 2 повідомлення, інформаційно сконцентровані навколо перспектив членства України в НАТО («необхідно розглянути можливість надання Україні летального оборонного озброєння. ... Вони ведуть боротьбу зі смертельно небезпечним супротивником. Ми повинні і надалі підтримувати їх, щоб Україна мала адекватну зброю для захисту» [63]) та збройної підтримки Альянсом України в умовах українсько-російського протистояння на Донбасі («російські лідери і надалі розглядатимуть нинішні процеси як геостратегічне суперництво, щоб не допустити вступу Грузії і України в НАТО. ... протистояння з Росією потрібно зробити менш войовничим, щоб російська влада інакше дивилася на це питання. Такі країни, як Україна і Грузія, повинні являти собою, скоріше, нейтральну зону, ніж зону розширення НАТО» [64]).

Україна – Білорусь: 2 згадування, які, по-перше, стосуються ухваленого в Білорусі рішення про допуск до країни людей з документами «ДНР» та «ЛНР», що ухвалюється в індивідуальному порядку, залежно від життєвої ситуації. Більшість людей, що приїжджають у Білорусь з такими документами, підпадають під президентський указ від серпня 2014 р. «Про перебування громадян України в Республіці Білорусь», що був прийнятий у зв'язку зі «стійкою тенденцією збільшення кількості громадян України, які прибувають у Республіку Білорусь із Донецької та Луганської областей». Він звільняє переселенців від надання деяких документів, необхідних для влаштування в школу дітей та отримання допомоги, якщо ці документи «не можуть бути надані з об'єктивних причин». У повідомленні наголошується, що Білорусь не визнає ані «ДНР» та «ЛНР», ані документів, виданих цими утвореннями. Важливим, на нашу думку, є озвучення позиції Президента України Петра Порошенка, який «заявив, що Кремль посилює тиск на Білорусь, але висловив упевненість, що президент Лукашенко не дозволить використати територію своєї держави за

недружні дії щодо ставлення до України» [65]. По-друге, згадування, які стосуються ретрансляції позиції Білорусі, відображеної у виступі О. Лукашенка, який заявив, що «братня Україна зараз веде війну за власну незалежність» [66]. Символічно, що у тексті повідомлення не йдеться про те, з ким веде боротьбу Україна за свою незалежність, однак зазначена інформація на сайті вірменських медіа супроводжується фото, на якому зображені О. Лукашенко та В. Путін, що опосередковано вказує вірменській аудиторії на Росію як агресора в Україні.

Україна – ЄС: 1 повідомлення, яке стосуються надання безвізового режиму Україні, основний меседж якого розгортається навколо основних вимог, що технічно забезпечують перетин кордону [67].

Зазначимо, що всі вище наведені інформаційні повідомлення є продуктом не вірменських ЗМІ, а ретрансляцією новинної інформації, розміщеної на комунікативних ресурсах BBC, Радіо «Свобода», Голос Америки та Deutsche Welle, що позбавляє можливості коментувати ті події, які висвітлюються у ретрансльованих матеріалах.

Більш варіативно, здебільшого з позицій двосторонніх відносин між Україною та Азербайджаном, вектор яких задається ставленням України до Нагірнокарабаського конфлікту, характеризується сьогодення та окреслюються перспективи нашої держави з огляду на анексію Криму та російську агресію на Донбасі. Визначимо особливості інформаційного простору Азербайджану у цьому контексті, звертаючись до прикладу найбільш поширеного суспільно-політичного видання «Йені Мусават». За період з 1 січня по 18 жовтня 2017 р. на його сторінках були оприлюднені 112 повідомлень, з яких у 70 йшлося про Україну, або Україна позиціонувалася як контекст політичної події. Вивчення даного інформаційного масиву дозволило структурувати його за основними сюжетними лініями та визначити їх зміст (Див. Таблицю 4).

Таблиця 4

Основні теми та сюжети політичного позиціонування України в ЗМІ Азербайджану (на прикладі «Йені Мусават»), січень – жовтень 2017

	Сюжети	Частка згадувань
Україна в інтеграційних проєктах та міжнародних організаціях	Членство України в НАТО	14
	Членство України в Європейському Союзі	
	Перспективи радянської реінтеграції	
	Діяльність України в ООН	
Українсько-російські відносини	Вислання російських журналістів та заборона на в'їзд російським діячам культури	19
	Визначення статусу Росії як «країни-агресора»	
	Вихід України зі спільних проєктів	
	Блокування російського інформаційного впливу	
	Оцінка українсько-російських відносин політичними лідерами інших держав	
Відносини США та України	Україна як нова лінія оборони США	9
	Україна в дискурсі Д. Трампа	
	Постачання зброї до України	
Відносини України та Азербайджану	Формати двосторонньої співпраці	14
	Проблема Нагірного Карабаху	
	Поставки української зброї до Азербайджану та спільне виробництво зброї	
Відносини України з країнами Кавказу та Сходу	Співробітництво України з Іраном у нафтовій сфері	14
	Екстрадиція М. Саакашвілі до Грузії	
	Міждержавні угоди України з Туреччиною	
Різне		70 (62,5 %)
	Разом	112 (100 %)

Джерело: Складено за: Украина. Начальная дата [1.01.2017]. Конечная дата [18.10.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/archive?text=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0&date_begin=01.01.2017&date_end=16.10.2017&id_news_category=&id_author=&where_is_search=news&page=1

Дані, наведені у Таблиці 4. вказують на те, що тема українсько-російських відносин формально домінує в дискурсі азербайджанських медіа, проте сюжетні лінії, за допомогою яких відбувається наповнення смислами цієї теми не завжди відображають її суть, адже у жодному заголовку зазначеного тематичного блоку не йдеться про російську анексію Криму чи агресію на Донбасі. До того ж, суттєвим сегментом даної теми є сюжети, що стосуються сфери культури та інформації, які віддзеркалюють похідні проблеми відносин між Україною та Росією. Водночас, тема відносин між Україною та Азербайджаном, яка за кількість згадувань наближена до названої вище, сюжетно будується виключно на рівні політичної взаємодії. Задля визначення смислів, що поширюються ЗМІ Азербайджану щодо геополітичних перспектив України, проаналізуємо окремі тематичні напрями більш детально.

Одним з найважливіших тематичних напрямів є тема України в інтеграційних процесах та міжнародних організаціях, яка розкривається через чотири сюжетні лінії:

По-перше, *членство України в НАТО* окреслюється за допомогою звернення до дискурсу Президента України П. Порошенка, зокрема, його *намірів провести референдум щодо членства України в НАТО* («Чотири роки тому членство України в НАТО підтримували 16% населення. Зараз – 54%. Як Президент, я керуюся думкою свого народу – я проведу референдум з питання вступу в НАТО. Якщо українці проголосують за, я докладу всіх зусиль для того, щоб домогтися членства Північноатлантичному альянсі» [68]) та *незмінності такого геополітичного вибору* («Україна обов'язково стане членом альянсу») [69], підтвердженого ухваленням Верховною Радою України законопроекту № 6470 у червні 2017 р., яким на законодавчому рівні була закріплена бажаність вступу України в НАТО як «найбільш ефективної системи і єдиної організації в світі, яка здатна зупинити російську агресію» [70]. Скептицизм щодо таких прагнень України формується одночасним розміщенням позиції колишнього Генерального секретаря НАТО Андерса Фон Расмуссена, що «для досягнення критеріїв для вступу в альянс Києву потрібно багато часу» [68].

По-друге, *членство України в Європейському Союзі* як її геополітична перспектива розкривається через отримання Україною безвізового режиму з наголосом на тому, що він не надаватиме права на роботу [71] та отримання фінансової допомоги з боку ЄС («Євросоюз у вівторок перерахував Україні 600 мільйонів євро в рамках макрофінансової допомоги» [72]). Важливими елементами цього сюжету в рамках теми «Україна в інтеграційних проектах та міжнародних організаціях» є публікації азербайджанських ЗМІ щодо внутрішньополітичних процесів в Україні, які можуть зупинити процес вступу до ЄС. Так, на сторінках аналізованого видання були розміщені витримки інтерв'ю польського міністра закордонних справ В. Вашиковського виданню wPolityse, у якому йдеться про можливість накладання вето на вступ України до ЄС, якщо «Київ продовжить вихваляти культ націоналіста Степана Бандери»: «Наше послання дуже чітке: з Бандерою в Європу не ввійдете. Ми говоримо про це і голосно, і тихо. Ми не будемо повторювати помилок 90-х років, коли були певні проблеми в стосунках з Німеччиною і Литвою. Я маю на увазі статус польської меншини в цих країнах» [73]. За словами політика, Польща буде наполягати, щоб Україна вирішила всі подібні питання «до того часу, як Київ буде стояти біля воріт Європи з проханням про членство» [73].

Як стримуючий чинник європейської інтеграції України позиціонується й ухвалений у вересні 2017 р. «Закон про освіту», «який фактично вводить заборону на викладання будь-якою мовою, крім української. Зокрема, з 2018 року скасовується викладання предметів мовами національних меншин з п'ятого класу. З 2020 р. навчання мовами нацменшин буде ліквідовано і в молодших класах» [74]. Паралельно наводячи позицію посла України в Угорщині Л. Непоп, висловлену у своєму Facebook (організатори заходу «висловлюють протест проти варварства путчистів, які захопили в полон Україну і разом з нею угорських національних братів» [74]), видання позиціонує як поразку української сторони небажання міністра закордонних справ Угорщини П. Сійярто прийняти пропозицію міністра закордонних справ України П. Клімкіна зустрітися в Закарпатській області для

обговорення ухваленого в Україні «Закону про українізацію освіти» [74].

По-третє, сюжет *перспективи радянської реінтеграції України* представлений двома протилежними позиціями. Перша з них, яка заперечує можливість повернення України до «радянського простору», належить П. Порошенку: «Це буде вже остаточне «прощавай» Російській імперії і слова «Back in the USSR» ми будемо чути, лише слухаючи Бітлз», «ми – горда і вільна демократична нація – повертаємося в сім'ю європейських народів» [75]. Друга, яка орієнтує на відновлення СРСР, належить лідеру Ліберально-демократичної партії Росії В. Жириновському. Окреслюючи своє бачення майбутнього світового порядку, досягнутого «на основі нових домовленостей між президентами США і Росії», В. Жириновський заявив, що варто запропонувати Д. Трампу таку угоду: «Росія вибудовує свої відносини з Іраном і Китаєм так, як цього хочуть США, а натомість Штати не перешкоджають приєднанню колишніх радянських республік до Росії, тобто відновленню кордонів СРСР» [76]. На думку політика, ніщо не перешкоджатиме Росії для відновлення нею кордонів СРСР «мирним шляхом», так як цього хоче все населення колишніх республік Союзу: «Я бував на Кавказі, жив і в Казахстані, я точно знаю, що ніякого заперечення проти відновлення СРСР не буде. Тим більше, що СРСР був скасований незаконно. Біловезькі угоди не мають жодної легітимності» [76].

По-четверте, вагомими сюжетом політичного позиціонування України в ЗМІ Азербайджану є окреслення її *діяльності в ООН*. Зокрема, достатньо розгорнуто подається позиція міністра МЗС України П. Клімкіна щодо необхідності реформувати Раду безпеки ООН, оскільки Росія, як постійний член організації, має право накладати вето, яким користувалася двічі: «У 2014 році Москва заблокувала прийняття резолюції, в якій входження Криму за підсумками референдуму до складу Росії називалося нелегітимним. У 2015 році Росія заблокувала резолюцію Ради безпеки про створення міжнародного трибуналу стосовно катастрофи малайзійського Boeing у Донбасі влітку 2014 року» [70]. Він також нагадав про 3-ій параграф 27-ої статті Статуту ООН, в якому зазначено, що сторона, яка бере участь у спірному питанні,

повинна утриматися від голосування під час прийняття рішення. Дії ж Росії мають на меті підрич європейської і трансатлантичної єдності, які є «основним елементом світової безпеки».

Другим тематичним напрямом українсько-російських відносин, який розкривається так само через низку сюжетних ліній: (1) вислання російських журналістів та заборона на в'їзд російським діячам культури на територію України [77 - 80]; (2) визначення статусу Росії як «країни-агресора» [81; 82]; (3) вихід України зі спільних з Росією проєктів; (4) блокування російського інформаційного впливу на Донбасі [83]; (5) оцінка українсько-російських відносин політичними лідерами інших держав [84], серед яких найважливішими та найбільш насиченими смислами, що поширювалися у медійному просторі Азербайджану, є друга та п'ята сюжетні лінії.

Зокрема, азербайджанське ЗМІ, посилаючись на слова представника Президента України у Верховній Раді України І. Луценко, інформує аудиторію про те, що в новому законі про реінтеграцію Донбасу «в Україні Росія вперше буде визначена на законодавчому рівні як «країна-агресор», також згідно з новим законом Україна матиме право «самооборонятися і не несе відповідальності за ситуацію на тимчасово окупованих територіях» [81].

Певним підтвердженням статусу Росії як країни-агресора є розміщена на сторінках видання інформація про узяття в полон в районі села Жолобок Луганської області російського контрактника В. Агеева, який «в 2015–2016 роках служив за призовом у частині, розквартированій у Новочеркаську Ростовської області. Товариші по службі Агеева розповіли, що після цього він пішов служити за контрактом у військову розвідку, проте вони не знають, в яку частину» [85], та позиція лідера самопроголошеної «ДНР» О. Захарченка з «припущенням про повернення «республіки» до складу України на конфедеративних засадах» [86], оскільки про федералізацію вже пізно домовлятися і «цей поїзд пішов», а зараз «сепаратисти готові вести діалог з Україною «тільки на засадах рівноправності, як незалежна держава»[86]. Варто наголосити, що офіційний дискурс Азербайджану не містить жодних смислових натяків на те, що Росія є агресором в Україні.

Щодо оцінки українсько-російських відносин політичними лідерами інших держав – то в інформаційному просторі Азербайджану поширювалося три позиції, які відображають усі спектри смислового навантаження:

По-перше, визнання того, що «братня Україна веде війну за незалежність», у нейтральному тоні представлена позицією президента Білорусі О. Лукашенка [84].

По-друге, позиція президента Чехії М. Земана, який назвав втрату Україною Криму «завершеною справою» і заявив, що Москва компенсує Києву півострів [87], подається паралельно з інформацією про заяву П. Клімкіна, що «ця пропозиція виходить за політичні рамки і є відвертим цинізмом. Україна ніколи не буде торгувати своєю територією, своїми цінностями і своєю свободою» [88], набуває форми маркера латентної підтримки України у протистоянні з Росією в Криму та на Донбасі.

По-третє, найбільшої уваги з боку зазначеного періодичного видання без будь-яких коментарів, чи порівнянь, зазнала позиція президента Франції Е. Макрона, який під час зустрічі з Президентом України П. Порошенком заявив, що агресором на Сході України виступає РФ, і «це є загальновідомим фактом» [88]. Наголошуючи, що агресія виходить з Росії, тобто агресором є не Україна, Е. Макрон визнав, (1) «що анексія Криму є незаконною, тож, ми всі знаємо, хто розв'язав війну і хто створив цю ситуацію, і в якій ситуації ми знаходимося»; (2) «я б хотів, щоб спочатку були на папері викладені попередні умови, які потрібно виконати» (мовиться про відвід військових сил і зброї, допуск міжнародних спостерігачів на всі точки бойових дій і звільнення заручників); (3) «коли всі глави держав погодяться з цією об'єктивною картиною, завдяки роботі наших спільних команд, матимемо можливість підготувати базу, на якій ми зможемо зустрітися, маючи всі вихідні дані»; (4) «конфлікт на Донбасі триває довго, тому треба ухвалити колективне рішення, яке приведе нас до позитивного результату» [88]. Запропоноване системне бачення проблеми викликало появу у геополітичному дискурсі Донбасу поняття «формула Макрона», яке перебуває на етапі концептуалізації.

Важливою темою політичного позиціонування України в ЗМІ Азербайджану є відносини США та України в контексті російської

агресії в Криму та на Донбасі. Ця тема розкривається в медіа-просторі країни через три сюжети. Насамперед – це позиціонування України як *нової лінії оборони США*. В рамках одного інформаційного матеріалу дається оцінка намірів ВМС США приступити до зведення в 250 км від Севастополя – в українському порту Очаків – оперативного центру для українських військ, що розцінюється як прагнення США «наблизити свої військові сили ближче до кордонів» та намагання «використовувати країни колишнього СРСР як потенційні військові плацдарми» [89], та наводиться оцінка таких дій США двома російськими експертами. Коментуючи повідомлення про появу американських баз в Україні, російський політолог, директор Центру євразійських досліджень В. Корнілов зазначив, що «така перспектива цілком реальна, незважаючи на те, що подібні дії прямо суперечать Конституції України, 17-та стаття якої як раз забороняє розгортання іноземних військових баз на території країни. Та хто ж *на Україні* в останні роки звертає увагу на Конституцію? Ми ж бачимо, як депутати Верховної Ради періодично приймають рішення про вступ в НАТО, що має на увазі і можливість появи на Україні натовських баз» [89]. Заступник директора Інституту країн СНД В. Жарихін вважає, що «вступ України до Північноатлантичного альянсу – це всього лише формальність, оскільки де-факто вона вже є частиною військової машини США. ... до складу НАТО Україну, швидше за все, не приймуть. Але можливий варіант, за якого Київ і Вашингтон підпишуть двосторонню військову угоду на зразок тієї, яка існує між Сполученими Штатами і Японією. Тоді формально в рамках цього договору на території України – як в нинішній Японії – цілком здатні розташуватися американські війська» [89]. Статус України як нової лінії оборони США підкріплюється й інформацією щодо заяви П. Порошенка про «фантастичну підтримку» США [90]; пошук Держдепом США «фахівця для проведення переговорів по Донбасу» [91]; заяви представника США в Раді безпеки ООН Н. Хейлі («Сполучені Штати засуджують окупацію Криму Росією і закликають до її негайного припинення. Крим є частиною України. Наші санкції залишаться в силі до того часу, поки Росія не поверне контроль над Кримом Україні» [92]); домовленості між США та Україною щодо постачання зброї оборонного характеру до США [93].

Однак сюжети азербайджанських ЗМІ, у яких поширюються маркери підтримки України у політичному розв'язанні проблеми Криму та Донбасу, до певної міри нівелюються інформацією, яка у сюжетному обрисі була названа нами як *Україна в дискурсі Д. Трампа*. Зокрема, маємо на увазі поширення азербайджанськими ЗМІ новинної стрічки *The Washington Post* про те, що Президент США Д. Трамп «назвав Україну «незалежним для мешканців цієї країни» топонімом», тобто під час зустрічі з П. Порошенком вжив слово «Україна» з означеним артиклем «the» (the Ukraine*), що «є дуже прикрим для українців, оскільки республіка так називалася, будучи в складі Радянського Союзу – УРСР, the Ukrainian Soviet Socialist Republic». За іншою версією, означений артикль у поєднанні з цим топонімом є відсиланням до старослов'янського слова «окраїна», і тому «the Ukraine» з вуст Д. Трампа «нібито має на увазі те, що про Україну варто говорити лише в зв'язку з її сусідом – Росією, і ставить сумніви щодо її суверенності» [94].

Загальний позитивний контекст оцінки політичного майбутнього України, сформований на сторінках аналізованого опозиційного ЗМІ, суттєво страждає через доволі активну присутність меседжів щодо заборгованості української сторони перед державною нафтовою компанією «SOCAR–Україна» та «великих проблем, пов'язаних з перешкодами, які чинить Міністерство інфраструктури України діяльності азербайджанських компаній у цій країні», «проблем, штучно створених для зарубіжних інвесторів», систематизованих на рівні ноти протесту Азербайджану МЗС України з копією до Кабінету Міністрів України [95]; які доповнюють тематичний напрям *двосторонніх українсько-азербайджанських відносин*. Захищаючи «азербайджанський світ», ЗМІ Азербайджану також активно поширювали інформацію про звернення голови Міжнародного альянсу «Азербайджан–Україна» Е. Мамедова до Генерального прокурора України з приводу «дискредитації з боку правоохоронних органів високопосадовця, глави Фіскальної служби України Романа

*Артикль «the» в англійській мові додається до назви країн, які є об'єднаннями – the United Kingdom – Сполучене Королівство або the United States – Сполучені Штати, the Philippines – Філіппіни. Тільки Багамські Острови і Гамбія офіційно включають у себе цей артикль, який пишеться з великої літери.

Насирова», затримання якого розцінювалося як порушення основних прав і свобод, посягання на честь і гідність людини, «безпрецедентне порушення основних конвенційних прав і принципів кримінального процесу, яке в повному обсязі дискредитувало створені в Україні антикорупційні органи і антикорупційні реформи на євроінтеграційному шляху країни як правової держави» [96]. На підтримку «дискредитації» демократичного поступу демократії в Україні, азербайджанські медіа розмістили велику статтю українського політолога Н. Білоус, яка, характеризуючи українсько-азербайджанські відносини, називає їх такими, що перебувають у «замороженому стані, базуючись лише на офіційних візитах», а внутрішньополітичну ситуацію в Україні – як недемократичну: «Перед тим, як стати прикладом для наслідування, необхідно самому досягти ідеалів і жити в рамках цивілізованого світу, де право закону буде одним для всіх, де не буде працювати принцип телефонного дзвінка. Тому зараз не може бути жодної мови про те, що Україна буде вчити Азербайджан життю в демократичному суспільстві. До речі, Україна, на превеликий жаль, ніколи не була демократичною державою. Залежно від політичного керівництва країни, державний курс зм'якшувався або ж ставав жорсткішим. Україна – це приклад авторитарної держави в Центрі Європи» [97].

Важливим аспектом, який характеризує геополітичний статус України в азербайджанських медіа, є заклик до порівняння конфлікту у Нагірному Карабасі та російської агресії в Україні. Однак цей аспект і у опозиційному виданні представлений проросійською позицією. З одного боку, у медіа наголошується, що «конфлікт навколо Нагірного Карабаху і конфлікт на Південному Сході України має багато спільного. Одна сторона звинувачує іншу в «провокації», обидві сторони ведуть вогонь, одночасно розсилаючи в ЗМІ однієї дані про «порушенні перемир'я» противником, закликаючи світову громадськість натиснути на опонента, щоб примусити його до виконання узгоджених спільних мирних планів. Однак саме в тому порядку і на тих умовах, які максимально вигідні одній зі сторін» [98]. З іншого боку, Мінські угоди з врегулювання конфлікту на Південному Сході України позиціонуються як такі, що є «одночасно і рятівним

кругом, і каменем, який тягне сторони на дно громадянської війни» [98]. Російське бачення суті її дій в Україні відображене й у тому, що (1) Україна досить своєрідно розуміє викладені принципи, обираючи лише зручні для неї («Вона вибудовує свою політичну і військову стратегію абсолютно не так, як розуміють миротворчий процес інші фігуранти цих угод»); (2) українськими політиками і військовими всерйоз обговорюється «хорватський сценарій» («вирішення питання, що має на увазі зачистки, каральні операції і переслідування мирних громадян за звинуваченням у «побутовому сепаратизмі»»); український політик трактують Мінські угоди як тимчасові («щоб максимально підготуватися до «реінтеграції окупованих Росією територій»); Україна веде підготовку до виключно силового вирішення питання («зміцнюючи позиції, стягуючи сили і метр за метром захоплюючи «сіру зону», територію, на якій, згідно з домовленостями, зовсім не повинно бути озброєнь»); Київ усіма силами намагається втягнути в конфлікт міжнародний контингент («збройну поліцейську місію ОБСЄ», цілком реальні «блакитні каски» ООН або «військовий контингент країн-учасниць НАТО») [98].

Наголосимо, що, подібно до вірменського медіа-простору, азербайджанський медіа-дискурс політичного сьогодення та майбутнього України, попри більшу розмаїтість та варіативність, має одну, але дуже важливу спільну рису – усі проаналізовані вище матеріали опозиційного періодичного видання є передруками з «Интерфакс», «Гордон», «РИА Новости», «112 Україна», «Царьград», «5-й канал», «Berliner Morgenpost», «wPolityse», «Oxu.az».

Суттєвою іншою є природа інформаційного масиву у ЗМІ Грузії як структурному елементі медіа-ландшафту цієї країни. Здійснений нами прелімінарний аналіз масиву інформації ЗМІ Грузії, дав змогу встановити, що його важливою частиною є матеріали аналітичної журналістики, які не тільки відтворюють факти про політичні події в Україні чи її зовнішню політику. Пропонуємо зосередити увагу саме на аналітичних матеріалах грузинських ЗМІ, хоча, безперечно, їхнім важливим контекстом є комплекс констатуючої інформації, яка стосується переважно: (1) незаконної окупації і анексії Автономної Республіки Крим і

міста Севастополя з боку Російської Федерації як спроби насильницької зміни кордонів, які засуджуються Грузією та протистояти якій треба за допомогою міжнародних механізмів безпеки [99; 100; 101]; (2) позитивної оцінки американського закону про санкції, у якому йдеться, що Росія «шляхом незаконної анексії Криму в 2014 році, незаконної окупації Абхазії і Південної Осетії в 2008 році і дестабілізуючими діями в східних районах України» і надалі порушує Гельсінський заключний акт 1975 року, який встановлює принципи непорушності кордонів [102]; визнання гібридної війни в Україні як війни за повернення європейської ідентичності [103]; необхідності розв'язувати проблеми російського втручання в Україні спільно з російським втручанням в Грузії («Проблеми двох регіонів Грузії повинні розглядатися в зв'язці з Кримом. Західні партнери більше говорять про те, що скасування санкцій щодо Росії залежить від того, чи виконає вона Мінські угоди. Але Мінські угоди пов'язані тільки з проблемами України, а не Грузії», тож на тлі Донбасу і Криму Абхазія і Південна Осетія можуть для партнерів Грузії «загубитися» [104]; впливу сепаратизму на політичне майбутнє України («Сепаратизм уже зашкодив Україні ще гірше, ніж Грузії, і він може легко стати причиною її остаточного знищення як солідної незалежної держави») [105]).

Аналітичний сегмент грузинської журналістики представлений двома структурними елементами, по-перше, це інтерв'ю з відомими політиками, по-друге, це власне аналітичні матеріали, сфокусовані на вивченні конкретної проблеми з окресленням її перспектив. Комплекс інтерв'ю, що виходили друком на сторінках періодичних видань та поширювалися на офіційних сторінках у мережі Інтернет, представлений діалогами грузинських журналістів зі спеціальним послом США в Україні К. Фолькером, колишнім міністром закордонних справ України В. Огризком, експертом з безпеки та директором Фонду «Відкрита Україна» Т. Михальнюком.

Оцінюючи перспективи мирного процесу на Сході України, К. Фолькер зазначив, що він бачить на сьогодні «вікно можливостей. Це, як і раніше, запекла війна на Сході України, а не заморожений конфлікт. Для Росії це не дуже добре як з точки зору

міжнародної репутації, так і з точки зору санкцій, з точки зору того, щоб бути перешкодою для поліпшення американсько-російських відносин, з точки зору посилення України з національною ідентичністю, яка дивиться на Захід: жодна з цих речей не є тим, чого хотіла Росія. Отже, є підстави сподіватися, що Росія може змінити те, що вона робить, і якщо так, то ми зможемо допомогти знайти шлях для підвищення безпеки, переконати, що російськомовні люди не відчують загрози, створити час і простір, необхідні для реалізації Мінських угод, що приведе до відновлення території на суверенітет України. Це ідеальний сценарій. Я думаю, що є можливість попрацювати над цим прямо зараз» [106]. Доволі чітко К. Фолькнер транслював американську позицію щодо політичних перспектив М. Саакашвілі в Україні та його стратегії «революціонізувати» політичний процес у нашій країні. На думку спеціального посла США в Україні, радикальна позиція колишнього президента Грузії не відповідає інтересам українського народу, оскільки у нього «є всі життєво важливі інститути для здорової демократії. Їм [українцям] потрібні хороші лідери, які наполегливо працюватимуть у цих установах. Революція ... можлива тоді, коли відбувається повне блокування системи. В Україні такого блокування немає» [106].

Предметом діалогу представників грузинських медіа та колишнього міністра закордонних справ України В. Огризка було отримання Україною безвізового режиму з ЄС, що оцінюється як «дуже важливий крок на шляху до європейської спільноти» [107], який дозволить українцям краще зрозуміти, що означає жити в демократичному суспільстві та досягти повного членства в ЄС і НАТО.

Подібні проблеми порушувалися й на рівні діалогу директора Фонду «Відкрита Україна» Т. Михальнюка з представниками медіа спільноти Грузії. Попри те, що конфлікт в Україні не дозволяє їй стати членом НАТО, «наша стратегія –убезпечити себе в майбутньому, тому що ніхто не знає, як буде розвиватися конфлікт. Членство в НАТО і процес інтеграції в НАТО багато значить для української безпеки» [108].

Більш варіативним є другий структурний елемент аналітичного сегмента грузинської журналістики. Зокрема, в грузинських медіа була чітко окреслена проблема ролі та місця України у

геополітичних стратегіях США та Росії. По-перше, для Росії Україна важлива і економічно, і стратегічно: «Навіть без Польщі або країн Балтії Росія зберігає статус «Євразійської імперії». Без України Росія буде щораз більше ставати державою з більшими кордонами в Азії, ніж в Європі» [109]. Це призведе до значно активнішого залучення Росії до тривалих ісламських конфліктів уздовж усього південного кордону. По-друге, в умовах різкого зниження кількості населення Росії його мусульманська частина стрімко зростає, що є для російського уряду серйозною проблемою та провокує гострі націоналістичні реакції в російському суспільстві. Саме тому «45 мільйонів слов'ян України мають вирішальне значення для Москви. Більш того, хоча вже було кілька прикладів приєднання слов'янських країн до ЄС і НАТО», «поступ України цим шляхом незворотно підірве поняття так званого «Слов'янського союзу» [109]. По-третє, для США збереження України в зоні свого впливу є стратегічним імперативом, оскільки вони намагаються перешкодити Росії відродити свій вплив на найближчих сусідів: «Відновлення впливу Росії на територію України посилює б вплив Москви на Чорному морі і Південному Кавказі і поставило б під загрозу безпеку в Східній Європі» [109].

Ще одним важливим тематичним напрямом грузинської масмедійної аналітики є окреслення перспектив розв'язання проблеми російської агресії на Донбасі, які пов'язуються з тим, що, по-перше, «Москва може нарощувати свої зусилля, можуть відбутися важкі бої, але якщо ми подивимося ширше, то ясно, що Росія зазнала невдачі на багатьох фронтах, зокрема й тоді, коли мова йдеться про Україну» [110]. Це може бути однією з причин надання Україні летальної зброї, оскільки відкрита дискусія з цього питання вказує на те, що західні партнери України обговорюють його і на рівні національних політик. По-друге, перспективи розв'язання проблеми російської агресії на Донбасі визначаються здатністю західних країн «блокувати спроби Путіна торгувати українською кризою (і не тільки) за участю Росії у Сирії» [110]. По-третє, зважаючи на те, що Україна є предметом геополітичних інтересів і США, і Росії, саме вони «обмежують будь-які дипломатичні прориви на Сході України» [111], наміри

Росії укласти угоду щодо конфліктів в Сирії, Афганістані, Північній Кореї чи Лівії в обмін на Україну будуть заблоковані західними державами. По-четверте, для Росії стає дедалі складніше управляти територіями в Молдові (Придністров'я), Україні (Донбас) та Грузії (Абхазія, Осетія), які були «відрізані» нею від цих держав, тому «нездатність робити це стане серйозною поразкою для стратегії Москви щодо позбавлення своїх сусідів можливості приєднатися до західних інтеграційних проєктів» [111].

Отже, вивчення медіа-дискурсу Вірменії, Грузії та Азербайджану вказує на те, що російська агресія в Україні як загроза безпеки знайшла своє відображення у національних ЗМІ на середньомасштабному (Грузія) і маломасштабному (Вірменія, Азербайджан) рівнях. Події та процеси, що розгортаються в Україні, позиціонуються як явища, які розвиваються паралельно з азербайджанськими, вірменськими та грузинськими реаліями, а виклики національній безпеці України позиціонуються без проєкцій на рівень національної безпеки цих країн.

На рівні третього структурного елементу медіа-простору країн Кавказу, утвореного експертним знанням, що формується мережею Think Thank, які більшою мірою інтегровані в систему міжнародних комунікацій, чітко простежується принципова особливість висвітлення кола питань, пов'язаних з соціально-економічними та політичними перспективами України. Зважаючи на те, що усі рейтингові аналітичні центри, у експертній діяльності яких тією чи іншою мірою привертається увага до проблем України (Center for Economic and Social Development та Center for Strategic Studies (SAM) (Азербайджан); Armenian Center for National and International Studies (ACNIS), Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC) та Armenia 2020 (Вірменія); Georgian Foundation for Strategic and International Studies (GFSIS) (Грузія), є проєктними організаціями, які проводять свою діяльність за рахунок донорських надходжень з ЄС та США, усі проблеми розглядаються крізь призму парадигми Східного партнерства. Дискурс перспектив України як члена ініціативи Східне партнерство здійснюється навколо смислового розгортання таких проблем, як: (1) ЄС заохотив Україну за реформи, що викликало оптимізм і посилення політичного інтересу до ЄС та Східного партнерства; (2) незважаючи на політичну

нестабільність, Україна продовжила просування шляхом реформ: впровадження електронного декларування доходів чиновників, здійснене під тиском громадянського суспільства і інститутів ЄС; початок проведення процедур державних закупівель через електронну систему Prozorro, що значно знизило рівень корумпованості проведення тендерів; введення механізму конкурсного відбору державних службовців; (3) членство України у програмі Східного партнерства сприяє економічній інтеграції та зближенню з політиками ЄС, насамперед це стосується уніфікації ринкових і торгових рішень, соціально-економічного розвитку, боротьби з бідністю і соціальної ізоляцією, рівності шансів, а також питань, пов'язаних зі здоров'ям, навколишнім середовищем і кліматичними змінами [112; 113].

Певною обережністю позначені експертні висновки щодо суті, причин та наслідків російської агресії в Криму та на Сході України. Визнаючи, що Україна залишається основним театром дій для реалізації стратегії Росії щодо зменшення впливу Заходу на території країн «близького зарубіжжя», експертне середовище країн Кавказу констатує, що таким чином Росія прагне визначити і захистити свою сферу впливу в регіоні колишніх радянських республік. Тому співпраця цих країн з ЄС розглядається як неприйнятна проблема, рівнозначна розширенню НАТО, що є прямою загрозою інтересам Росії [114]. Це виявляється у декількох аспектах:

По-перше, те, що доводиться переживати Грузії і Україні, має глибокі наслідки не тільки для цих країн, але і для Вірменії, Азербайджану, Білорусі і Молдови. Ці шість держав, які не мають гарантій безпеки НАТО, залишаються в зоні, яку Російська Федерація вважає сферою своїх привілейованих інтересів. Тож, щоб утримати ці держави в зоні «близького зарубіжжя», Росія готова застосовувати військову силу. Зважаючи на те, що геополітичні лідери – ЄС та США – не готові визнати ці країни частиною російської сфери впливу, вони перетворюються на арену суперництва між ЄС, США та Росією [112].

По-друге, дії Росії до, під час і після агресії проти України вказують на те, що вона, як і раніше, оцінює гарантії безпеки НАТО для свої членів як такі, що будуть виконані, тому не готова безпосередньо випробувувати їх на міцність. Свідченням цього є те, що російські лідери двічі застосовували військову силу, щоб

перешкодити Грузії і Україні приєднатися до НАТО. Саме тому російські політичні лідери не стануть кидати виклик безпосередньо НАТО, а будуть, як і раніше, спиратися на широкий спектр інструментів гібридної війни з метою підризу впевненості країн-учасниць у цьому альянсі [115].

По-третє, політика Росії в контексті конфлікту з Україною зорієнтована на досягнення таких основних цілей: підірвати реалізацію Угод про асоціацію ЄС з Грузією, Молдовою і Україною; розділити і дестабілізувати Східне партнерство, послаблюючи держав-лідерів (Грузію, Молдову і Україну) та стримуючи інші держави (Вірменію, Азербайджан і Білорусь); зміцнити російську владу і вплив у всьому «близькому зарубіжжі», використовуючи поєднання жорсткої сили або «гібридної війни» в Україні, і м'якої сили, націленої на внутрішню уразливість інших держав-членів Східного партнерства [113].

По-четверте, анексія Криму та агресія Росії на Сході України спричинили новий геополітичний перелом у Європі, тому відновлення України та зміцнення об'єднаної Європи будуть викликом для геополітичної позиції США [116].

Вивчення дискурсу сьогодення та майбутнього України в інформаційно-комунікативному просторі країн Кавказького регіону в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі дозволяє зробити такі висновки:

По-перше, логіка дискурсу сьогодення та майбутнього України в інформаційно-комунікативному просторі країн Кавказу підкорена функціональним особливостям його структурних елементів, що продукують та транслюють ідентифікаційні геополітичні смисли: (1) офіційна інформація, сконцентрована в дискурсі президентів, парламентів та урядів досліджуваних країн; (2) новинна інформація, зосереджена в медіа-дискурсі друкованих видань, теле- та радіо ресурсів; (3) експертне знання, що формується мережею Think Thank, більшою мірою інтегрованих у систему міжнародних комунікацій.

По-друге, характер дискурсу сьогодення та майбутнього України в інформаційно-комунікативному просторі країн Кавказу визначається тим, що (1) медіа-ландшафт Азербайджану належали до типу «нестабільна змішана система», що формується та

стверджується у країнах, де мінімально поширені демократичні правові норми щодо медіа, а уряд виступає проти вільної від контролю держави медіа-системи та своїми діями уповільнює її виникнення; (2) медіа-ландшафти Вірменії та Грузії у 2017 р. належать до групи відносно стабільних медіа-систем, для яких характерна підтримка незалежних ЗМІ на правовому, професійному та бізнес рівнях, кодифікація цих принципів на рівні урядової політики. Проте існує необхідність більш тривалого їх використання, щоб демократичні зміни в ЗМІ набули стійкого характеру.

По-третє, характер висвітлення міжнародних подій у національних медіа-просторах Азербайджану, Вірменії та Грузії, зокрема й подій, пов'язаних з внутрішньополітичним та зовнішньополітичним розвитком України, залежить від процедури вироблення міжнародних новин (вони здебільшого є перекладами новин про міжнародні політичні процеси чи події, першоджерелом яких є західні або російські джерела).

По-четверте, офіційна інформація, сконцентрована в дискурсі президентів, парламентів та урядів досліджуваних країн, (1) відображає процес двосторонніх відносин у форматі Україна – Вірменія, Україна – Грузія, Україна – Азербайджан і ніколи не виходить на рівень Україна – країни Кавказького регіону; (2) як контекст дискурсу геополітичного статусу України обирає позицію США чи Європейського Союзу, меншою мірою Росії (характерне тільки для Грузії); (3) не відображає суті смислів двосторонніх відносин України, відповідно, з Азербайджаном, Вірменією та Грузією чи регіоном у цілому (навіть участь України у діяльності регіональних міжнародних організацій залишається осторонь офіційного сегмента інформації). У Вірменії зазначена проблема сконцентрована виключно на рівні парламентського дискурсу та наповнюється смислами через звернення до динаміки розгортання дипломатичних відносин між Україною і Вірменією та в оцінках України на рівні міжнародних організацій. Тоді ж, коли контекстом обговорення одночасно є Україна та проблема Нагірного Карабаху, офіційний вірменський дискурс є більш жорстким.

По-п'яте, у структурі медіа-дискурсу Вірменії, Грузії та Азербайджану вказується, що російська агресія в Україні як загроза безпеки національним державам пострадянського простору знайшла своє відображення у національних ЗМІ на

середньомасштабному (Грузія) і маломасштабному (Вірменія, Азербайджан) рівнях. Події та процеси, що розгортаються в Україні, позиціонуються як явища, що розвиваються паралельно з азербайджанськими, вірменськими та грузинськими реаліями, а виклики національній безпеці України не проектувалися на рівень національної безпеки цих країн. Перспективи вирішення питання анексії Криму та припинення збройної агресії Росії на території Східної України у медіа-дискурсі країн Кавказького регіону однозначно пов'язуються з (1) європейською інтеграцією України; (2) геополітичною підтримкою Європейського Союзу; (3) військовою та фінансовою підтримкою США. При чому внутрішньополітичні фактори жодного разу не оцінювалися в контексті геополітичних перспектив України. Означення Росії як агресора України є характерним тільки для Грузії, медіа-простір якої насичений численними паралелями між стратегією агресії Грузії та Росії. Його особливостями є: проведення паралелей між порушеннями Росією територіальної цілісності Грузії та України в контексті оцінок держав-лідерів; позиціонування російської агресії в Україні як чинника, що прискорив артикуляцію потреби європейської інтеграції як для України, так і Грузії; визначення США як партнера України та Грузії у протистоянні російській агресії, позиціонування України як частини геополітичних інтересів та планів Росії.

Під впливом російської пропаганди у медіа-просторі усіх трьох країн регіону сформувалися та поширювалися такі смисли перспектив України: (1) Україна – не відбулася. Це штучне утворення, створене на територіях Росії, Польщі, Угорщини; рано чи пізно вона перестане існувати як єдина незалежна держава; (2) влада в Україні захоплена радикальними націоналістами (фашистами); (3) реформи в Україні провалилися, ступінь корупованості вища, ніж за Януковича; (4) приєднання Криму до Росії – легітимний акт самовизначення; (5) Україна несе відповідальність за невиконання Мінських домовленостей; (6) якби Крим і Донбас не вийшли з-під контролю Києва, їх населення стало б жертвою націоналістичного (фашистського) терору; (7) Україна Європі не потрібна; (8) благополучне майбутнє України й інших країн Східного партнерства (Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови) можливе тільки в союзі з Росією (в рамках

САЕС); (9) громадянське суспільство України та / або сама країна (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова) є «п'ятою колоною» Заходу. Геополітичні перспективи України, проблема її відносин з Росією як країною-агресором в Криму і на Донбасі та оцінки внутрішньополітичних процесів перебували на периферії медійного дискурсу в усіх трьох країнах Кавказького регіону, навіть у розрізі російської пропаганди, яка своє ставлення до України та подій у ній вписувала у ширший контекст власної геополітичної стратегії.

По-шосте, вивчення предметного поля діяльності рейтингових Think Thank Азербайджану, Вірменії та Грузії засвідчило, що більшість із них зорієнтована на вивчення та експертну оцінку внутрішньополітичних процесів, дотримання прав людини та геополітичних процесів у регіональному вимірі, до якого не входить Україна. Тільки деякі з них прямо чи опосередковано позиціонують своє ставлення до внутрішньополітичних процесів в Україні та оцінюють її геополітичний потенціал переважно в контексті ініціативи Східне партнерство.

У цьому контексті, на нашу думку, для України найбільш важливим завданням є, по-перше, позиціонування України як об'єкта інформаційного інтересу в країнах Кавказького регіону. По-друге, смислове наповнення інформаційного простору країн Кавказького регіону має відбуватися в українській постановці чи інтерпретації політичних проблем України, що унеможливить споживання інформації, побудованої на принципах політичного маніпулювання. По-третє, варто стимулювати діяльність громадських організацій України, які здатні прискорювати процес циркуляції інформації на міждержавному рівні. По-четверте, активізувати діяльність інформаційних підрозділів посольств України в Грузії, Вірменії та Азербайджані.

1. MEDIA SUSTAINABILITY INDEX 2017. The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia / Managing editor: Leon Morse. - Washington, 2017. – 308 p.

2. Армения по индексу экономической свободы занимает 18-е место в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.panarmenian.net/rus/news/221074/>

3. ANS-in bağlanma səbəbi bilindi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.azadliq.org/a/27865673.html>

4. Президент Азербайджана Ильхам Алиев [Официальный сайт] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.president.az/president/biography>
5. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.meclis.gov.az/>
6. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cabmin.gov.az/>
7. Президент Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.president.am/ru/>
8. Национальное Собрание Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/?lang=gus>
9. Правительство Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gov.am/ru/>
10. Official web site of the President of Georgia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.president.gov.ge/mtavari.aspx>
11. Government of Georgia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=124
12. Parliament of Georgia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.ge/en/>
13. Мусават. Общественно-политическая газета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.musavat.com
14. State Statistics Committee 2016 Yearbook [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stat.gov.az/>
15. ENVIRONMENTAL STATISTICS OF ARMENIA FOR 2016 AND TIME-SERIES OF INDICATORS FOR 2012-2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.armstat.am/file/article/eco_booklet_2016.pdf
16. Հեռուստատեսությամբ հաղորդվող հաճախականություն [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.tvradio.am
17. Медиа-ландшафты стран Восточного партнерства. – Ереван: Ереванский пресс-клуб, 2011. – 121 с.
18. Netgazeti.ge [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.netgazeti.ge>
19. FOX TV's Broadcast in Azerbaijan Ceased after Critical Video on Mehriban Aliyeva's Appointment as Vice-President [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.irfs.org/news-feed/fox-tvs-broadcast-in-azerbaijan-ceased-after-critical-video-onmehribanaliyevas-appointment-as-vice-president/>
20. Center for Economic and Social Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cesd.az/>
21. Center for Strategic Studies (SAM) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.csis.org/regions/russia-and-eurasia/europe/post-soviet-europe>
22. Armenian Center for National and International Studies (ACNIS) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://acnis.am/hy/>
23. Analytical Centre on Globalization and Regional Cooperation (ACGRC) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.acgrc.am/>

24. Armenia 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eldis.org/search?country=A1226>

25. Georgian Foundation for Strategic and International Studies (GFSIS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gfsis.org/>

26. Прощальная встреча Г. Саакяна с И. Кухтой [25.08.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=25&month=08&year=2015&NewsID=7719&lang=rus

27. Председатель НС Г. Саакян принял посла Украины в РА И.Кухту [02.07.2014] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=02&month=07&year=2014&NewsID=6721&lang=rus

28. Вице-спикер НА Э. Нагдалян встретила с послом Украины [14.01.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=14&month=01&year=2015&NewsID=7167&lang=rus

29. Вице-спикер НС встретила с послом Украины [25.09.2014] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=25&month=09&year=2014&NewsID=6839&lang=rus

30. А. Закарян выступил на обсуждении проекта резолюции «О военной агрессии России в отношении Украины» [17.03.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=17&month=03&year=2015&NewsID=7314&lang=rus

31. Доклад члена делегации НС РА в ПАСЕ Н.Зохрабян на заседании ПАСЕ [25.01.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.parliament.am/news.php?do=view&cat_id=2&day=25&month=01&year=2017&NewsID=9026&lang=rus

32. Prime Minister at the 52st Munich Security Conference [02.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gov.ge/index.php?-lang_id=ENG&sec_id=441&info_id=54064

33. Prime Minister attended the World Economic Forum in Davos [18–20.01.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=470&info_id=59425

34. Georgian Prime Minister Participates in the Meeting of GUAM Heads of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gov.ge/index.php?-lang_id=ENG&sec_id=470&info_id=60307

35. Giorgi Margvelashvili: «It is Extremely Difficult for Us to Understand Moscow's Aggressive Attitude» [03.03.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/intervieebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-%C2%ABchventvis-dzalian-rtuli-ga.aspx>

36. It is Necessary to Speak Very Clearly with Russia. *October 3, 2016 Giorgi Kobaladze* [3.10.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/intervieebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-rusets-dzalian-mkafiod-unda.aspx>

37. Giorgi Kvirikashvili Participates in Munich Security Conference [17 – 19 лютого 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=470&info_id=59904

38. The Speech of H.E. Giorgi Margvelashvili at George Washington University [31.3.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvilis-gamosvla-jorj-vashingtonis.aspx>

39. Telephone Conversation Is Held Between the Presidents of Georgia and Ukraine [8.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/saqartvelos-prezidentsa-da-ukrainis-prezidents-sho.aspx>

40. State Dinner Is Held in Honor of President Poroshenko [19.07.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bbukrainis-prezidentis-pativsacemad-saqartvelos-pre.aspx>

41. Head of the Administration of President Margvelashvili Responds to the Statement of the Chairman of the Parliament [19.07.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/administraciis-siakhleebi-aq/%E2%80%8Bgiorgi-abashishvili-parlamentis-tavmjdomaris-elch.aspx>

42. President Margvelashvili: Occupants Cannot Break neither Georgian People nor Their Government [19.07.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-okupantebi-ver-gatekhen-ver.aspx>

43. President Margvelashvili: Georgia-Ukraine Relations Advance to a New Level – Strategic Partnership [7.18.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/giorgi-margvelashvili-saqartvelo-da-ukraina-urtier.aspx>

44. President Margvelashvili and President Poroshenko Sign the Declaration on the Establishment of the Strategic Partnership between Georgia and Ukraine [18.7.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvilma-da-petro-poroshenkom-kheli.aspx>

45. With Russia on its mind, Georgia looks to EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/interviuebi/saqartvelo-rusetze-fiqrit-evrokavshiris-molodinsh.aspx>

46. President Margvelashvili: Georgia's European Integration Is a Historic Goal of Georgian Society [05.09.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-saqartvelos-evropuli-integr.aspx>

47. President Margvelashvili: US-Georgia Partnership Is Based on Common Values and We Develop Our Statehood Following the Example of the United States [29.04.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/giorgi-margvelashvili-saqartvelo-amerikis-tanamshr.aspx>

48. Giorgi Margvelashvili: «It is Extremely Difficult for Us to Understand Moscow's Aggressive Attitude» [03.03.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/intervieubi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-%C2%ABchventvis-dzalian-rtuli-ga.aspx>

49. The President of Georgia: Russia Is Trying to Create a Mockery of International Relations by Creating a Precedent of Cooperation with the Occupied Territories [16.03.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/siakhleebi/giorgi-margvelashvili-okupirebul-teritoriebtan-tan.aspx>

50. It is Necessary to Speak Very Clearly with Russia. October 3, 2016 Giorgi Kobaladze [3.10.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/pressamsakhuri/intervieubi/%E2%80%8Bgiorgi-margvelashvili-rusets-dzalian-mkafiod-unda.aspx>

51. The Foreign Affairs Secretary of the President of Georgia Met with the Charge d'Affaires of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ge/en-US/administraciis-siakhleebi-aq/%E2%80%8Bprezidentis-sagareo-urtiertobata-mdivani-ukrainis.aspx>

52. Ильхам Алиев принял участие в панельном обсуждении в рамках Мюнхенской конференции по безопасности [18 февраля 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.president.az/articles/22827>

53. Пропаганда, углубляющая пропасть во взаимопонимании. Мониторинг СМИ стран Восточного партнерства и России. – Прага, 2017. – 45 с.

54. НАТО? Не надо! // Новое время. – 2016. – 7 июня.

55. Санкции как миф, или Россия может выжить в любых условиях // Sputnik Азербайджан. – 2016. – 17 июня.

56. Лондон: Брюссель, ты кто такой, давай, до свидания! // Sputnik Азербайджан. – 2016. – 24 июня.

57. ШОС может предложить миру альтернативу // Новое время. – 2016. – 24 июня.

58. Как западнофилы «Под быком теленка ищут» // Иравунк. – 2016. – 14 июня.

59. Новое время. – 2016. – 7 июня.

60. Сенат США утвердил новый бюджет: \$ 100 млн – постсоветским странам на противодействие России [5 мая 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aravot-gu.am/2017/05/05/241466/>

61. «Очень хороший звонок»: состоялся телефонный звонок между президентами США и Украины [5 февраля 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aravot-gu.am/2017/02/05/233612/>

62. Крым – часть Украины: новый постпред США в ООН жестко раскритиковала Россию [3 февраля 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aravot-gu.am/2017/02/03/233425/>

63. Россия из партнера превратилась в антагониста: главком войсками НАТО в Европе, генерал скапаротти, видео [29 марта 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aravot-gu.am/2017/03/29/238219/>

64. США и НАТО требуется новая оборонная стратегия: эксперты Института Букинга [23 февраля 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aravot-ru.am/2017/02/23/235184/>

65. Беларусь намеренна виборочно «впускать жителей» [22 февраля 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: «ДНР и ЛНР» <http://www.aravot-ru.am/2017/02/22/235114/>

66. Лукашенко: «Братская Украина воюет за свою независимость» [30 января 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aravot-ru.am/2017/01/30/233056/>

67. Европарламент проголосовал за безвизовый режим для Украины [6 апреля 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aravot-ru.am/2017/04/06/239112/>

68. Порошенко проведет референдум о вступлении Украины в НАТО [2.02.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/poroshenko-provedet-referendum-o-vstuplenii-ukrainy-v-nato_-412587.html

69. Порошенко: Украина станет членом НАТО и не допустит ошибок пришлого [14.10.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/poroshenko-ukraina-stanet-chlenom-nato-i-ne-dopustit-oshibok-proshlogo_475367.html

70. Украина приняла закон о вступлении в НАТО [08.06.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/ukraina-prinyala-zakon-o-vstuplenii-v-nato_444858.html

71. Украина еще на шаг приблизилась к безвизовому режиму с ЕС [1.03.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/ukraina-eshe-na-shag-priblizilas-k-bezvizovomu-rezhimu-s-es_419704.html

72. Украина получила 600 миллионов евро по линии Евросоюза [5.04.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/ukraina-poluchila-600-millionov-evro-po-linii-evrosoyuza_427868.html

73. Глава МИД Польши: Украина не войдет в Европу вместе с Бандерой [4.07.2107] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/glava-mid-polshi-ukraina-ne-vojdjot-v-evropu-vmeste-s-banderoy_451278.html

74. В Венгрии потребовали отделения Закарпатья от Украины [14.10.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/v-vengrii-potrebovali-otdeleniya-zakarpatya-ot-ukrainy_475352.html

75. Порошенко: Украина больше никогда не вернется в Советский Союз [10.06.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://musavat.com/ru/news/poroshenko-ukraina-nikogda-bolshe-ne-vernuyotsya-v-sovetskij-soyuz_445510.html

76. Жириновский: «Мы восстановим новый СССР... Азербайджан, Украина, Прибалтика» [6.02.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://musavat.com/ru/news/zhirinovskij-my-vosstanovim-novyj-sssr-azerbajdzhan-ukraina-pribaltika_413528.html

77. Україна вислала російського журналіста [5. 10. 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-vyslala-rossijskogo-zhurnalista_473019.html

78. Україна видворила російську журналістку [26.07.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-vydvorila-rossijskuyu-zhurnalistku_456686.html

79. Україна заборонила в'їзд в країну актрисі Єлені Воробей [03.04.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-zapretila-vezd-v-stranu-aktrise-elene-vorobej_427296.html

80. Україна може бути відсторонена від «Євровидення» [29.03.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-mozhet-byt-otstranena-ot-evrovideniya_426249.html

81. Україна офіційно об'явить Росію «страною-агресором» [29.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-oficialno-obyavit-rossiyu-stranoj-agressorom_464354.html

82. Україна розірвала угоду з Росією по військовому експорту в третю країну [9.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-razorvala-soglashenie-s-rossiej-po-voennomu-eksportu-v-treti-strany_459859.html

83. Україна буде блокувати російські телеканали в Донбасі [4.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-budet-blokirovat-rossijskie-telekanaly-v-donbasse_458774.html

84. Лукашенко: Братська Україна сражається за свою незалежність [27.01.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/lukashenko-bratskaya-ukraina-srazhaetsya-za-svoyu-nezavisimost_411071.html

85. На сході України взят в полон російський контрактник [26.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/na-vostoke-ukrainy-vzyat-v-plen-rossijskij-kontraktnik_449802.html

86. Голова сепаратистської ДНР допустив повернення «республіки» до складу України [24.04.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/glava-separatistskoj-dnr-dopustil-vozvrat-respubliki-v-sostav-ukrainy_432871.html

87. Ідея президента Чехії про Крим викликала реакцію МЗС України [11.10.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ideya-prezidenta-chehii-po-krymu-vozmutila-mid-ukrainy_474406.html

88. Макрон назвав Росію агресором на сході України [27.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/makron-nazval-rossiyu-agressorom-na-vostoke-ukrainy_449679.html

89. Нова лінія оборони США – Україна і Грузія [14.08.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/novaya-liniya-oborony-ssha-ukraina-i-gruziya_460844.html

90. Порошенко обнаружил фантастическую поддержку Украины в США [20.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/poroshenko-obnaruzhil-fantasticheskuyu-podderzhku-ukrainy-v-ssha_448004.html

91. МИД Украины: Госдеп ищет замену Нуланд [15.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/mid-ukrainy-gosdep-ishet-zamenu-nuland_446664.html

92. Постпред США при ООН осудила «агрессию» России против Украины [03.02.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/postpred-ssha-pri-oon-osudila-agressiyu-rossii-protiv-ukrainy_412887.html

93. Украина договорилась с США о поставках вооружения [26.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukrainadogovorilas-s-ssha-o-postavkah-vooruzheniya_449369.html

94. Трамп допустил ошибку? Произнося слово «Украина» [21.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/tramp-dopustil-oshibku-proiznosya-slovo-ukraina_448270.html

95. Нота протеста Азербайджана: «Украина ставит палки в колеса Азербайджану» [29.04.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/nota-protesta-azerbajdzhana-ukraina-stavit-palki-v-kolesa-azerbajdzhanu_434323.html

96. Глава Международного альянса «Азербайджан-Украина» заступился за арестованного министра [8.03.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/glava-mezhdunarodnogo-alyansa-azerbajdzhan-ukraina-zastupilsya-za-arestovannogo-ministra_421544.html

97. Алибекова В. Украина не будет учить Азербайджан демократии [29.03.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/ukraina-ne-budet-uchit-azerbajdzhan-demokratii_426146.html

98. Асафов А. Путину в Карабахе мешает Украина [19.06.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://musavat.com/ru/news/putinu-v-karabahe-meshaet-ukraina_447764.html

99. МИД Грузии: Аннексия Крыма является «игнорированием» международного права Civil Georgia, Tbilisi [20 марта 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=28997>

100. Кому нужна Россия: как изменились страны бывшего СССР. – Georgian Times [2.05.2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geotimes.ge/index.php?m=2&news_id=45230

101. Georgia Condemns Violent Actions in Eastern Ukraine [25 July 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georgiatoday.ge/news/7119/Georgia-Condemns-Violent-Actions-in-Eastern-Ukraine>

102. Грузия в Законе США о санкциях Civil Georgia, Tbilisi [3 марта 2017] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=29350>

103. Маргвелашвили: Членство Грузии в ЕС выгодно для России Georgia, Tbilisi [16 сентября 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=29435>

104. Тбилиси критикует Лаврова Georgian Times [8.04.2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.geotimes.ge/index.php?m=2&news_id=44255

105. Nugzar B. Ruhadze. Separatism: Healer or Killer? [12 жовтня 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/7829/Separatism%3A-Healer-or-Killer%3F->

106. Vazha Tavberidze. US Special Envoy to Ukraine: A Reason to Hope 25 September 2017 <http://georgiatoday.ge/news/7664/US-Special-Envoy-to-Ukraine%3A-A-Reason-to-Hope>

107. Vazha Tavberidze. Amanda Paul: EU Enlargement Capacity at All Time Low [27 April 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/6416/Amanda-Paul%3A-EU-Enlargement-Capacity-at-All-Time-Low>

108. Vazha Tavberidze. Ukrainian Security Expert on his Homeland [29 June 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/6918/Ukrainian-Security-Expert-on-his-Homeland>

109. Emil Avdaliani. Ukraine as an Insoluble Problem [22 June 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/6853/Ukraine-as-an-Insoluble-Problem>

110. Emil Avdaliani. What Happens to Ukraine Matters in Georgia [21 September 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/7620/What-Happens-to-Ukraine-Matters-in-Georgia>

111. Emil Avdaliani. The Russian Grand Strategy [24 July 2017] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgiatoday.ge/news/7116/The-Russian-Grand-Strategy->

112. EaP Think Bridge. – 2017. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2017/06/EaPThink-Bridge_6_eng.pdf

113. EaP Think Bridge. – 2017. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2017/01/EaPThinkBridge1_eng.pdf

114. Степан Григорян: «Говорим о сотрудничестве с НАТО, но на деле движемся в совершенно ином направлении» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://armenianreport.com/pubs/143688/>

115. Russia's Influence over the Field of Security in Tskhinvali Region is Growing: Support for Full Integration [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gfsis.org/blog/view/766>

116. EU-Georgia Relations Future Perspectives [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gfsis.org/files/library/pdf/English-2501.pdf>

РОЗДІЛ 4.

ВИКЛИКИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ «ОКУЛЯР» РОСІЙСЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ КОЛИШНІХ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Упродовж останніх років значної актуальності набуває дослідження конкретних ситуацій (case-studies), які ґрунтуються на теоріях політичної комунікації, інформації та систем. У цьому контексті слухним є розгляд українських подій осені 2013 – зими 2014 рр., що розпочалися Євромайданом, який переріс у Революцію Гідності, окупація Криму, російсько-українська війна, Мінські домовленості та євроінтеграційні перспективи України, які набули значного резонансу у всьому світі, ставши топовою темою світового інформаційного простору. Виклики, які стоять перед Україною, значною мірою торкаються багатьох міжнародних політичних гравців. Євроінтеграційні перспективи України є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи [1]. Політичні переваги інтеграції України у Європейський Союз, з урахуванням всіх серйозних викликів і загроз, пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки.

Окремі експерти колишніх радянських республік Середньої Азії намагалися провести історичні аналогії з минулим, стверджуючи, що «Україна перебуває, приблизно, в тому самому стані політичної роздробленості і невизначеності, в якому вона перебувала після Лютневої революції 1917 р і до затвердження після неї радянської влади» [2]. Оцінюючи події в Україні, зазначалося, що гостра політична криза в державі спровокувала різновекторні устремління в ній. Класична передреволюційна ситуація в Україні, коли «низи не хочуть», а «верхи не можуть», не тільки підірвала внутрішньополітичну ситуацію, а й кардинально змінила її геополітичну орієнтацію [3].

Інформаційно-комунікативний простір колишніх радянських республік Середньої Азії представлений низкою Інтернет-ресурсів як офіційних, так і незалежних. Проаналізовані та використані матеріали таких ресурсів, як «Казахстанська правда» (загально-

національна газета Казахстану, головне джерело офіційної та ділової інформації в республіці), 365-Инфо, «Слово Киргызстана» (загальнонаціональна газета Киргизстану), «Новое поколение» (одне з кращих аналітичних видань Казахстану, що використовують тільки достовірну і часто ексклюзивну інформацію); Інформаційний портал Узбекистану; Подробно/uz Агентство новостей; «Газета.uz»; Press-Uz.info (зазначу, що у Press-Uz.info у розділі «Політика» є чотири блоки: «Політика світу»; «Політика Росії»; «Політика Узбекистану»; «Політика України»); «УзМетронном»; «Tajinfo» (Інтернет-портал таджицької опозиції) та низка інших. Аналітичні публікації представлені на радіо «Свобода» («Азаттик»), інтернет-журналі «Власть» (Vlast.kz), «Forbes-Казахстан», Tengrinews.kz. (матеріали подаються під рубрикою СНГ). Переважна частина матеріалів, які публікуються у періодичних та Інтернет-виданнях, є констатацією фактів, подій, які відбуваються у різних країнах, у тому числі і в Україні, багато інформації про економічні, торгові, культурні та спортивні зв'язки. Однак дуже мало аналітики. І якщо все ж вона трапляється, то швидше за все це оцінки представників «руського міра». Принагідно зазначимо, що картина світу для населення більшості середньоазіатських республік формується, виходячи з джерела, з якого вони отримують інформацію.

Доступ до окремих матеріалів платний, зокрема, Інформаційне агентство «АКИпресс» (Киргизстан), неможливо увійти на ресурси Інформаційного агентства «Кабар», Інформаційного агентства «24 kg», «Kazakhstan Today», «Informburo». У Казахстані є близько 150 акредитованих російських каналів і жодного українського, їх на ринок не пускають. Проблема в законі, який регламентує правила роботи іноземних каналів і рекламного мовлення [4].

Значна частина матеріалів, яка друкується у середньоазіатських Інтернет-виданнях та ЗМІ, висвітлює широке коло питань зовнішньої та внутрішньої політики України з посиланням на українські інформресурси, без жодних оцінок та коментарів, або використовуючи коментарі українські [5; 6].

Аналізуючи матеріали, ми враховували те, що Інтернет-ресурси колишніх радянських республік Середньої Азії містять

значну частину російського пропагандистського інформаційного продукту. Для прикладу візьмемо видання «Чалкан-КГ» з матеріалами, які містять досить промовисті назви: «Проект «Україна» на грани закриття», «Осталось переименовать Украину: «русско-украинская война» и Майдан в школьных учебниках», «Русская Весна» публикует полную сводку о военной ситуации в ДНР за 6–12 мая. Инфографика». Громадсько-політична газета Киргизстану «Белый парус», яка позиціонує себе як незалежна, також насичена пропагандистськими матеріалами, про що свідчать назви матеріалів: «Проект Украина завершён...» (20.11.2014); «Повторит ли Порошенко судьбу Каддафи или успеет сбежать в Ростов?» (18.02.2015); «Паранойя по-американски. Украина – оккупированное государство» (20.03.2015). Це лише досить незначна частина пропагандистського матеріалу.

Казахстанське видання «Inforburo» публікує матеріали незалежних експертів, які впадають у вічі завдяки виділенню червоного тла написання назви. Власне, у цих публікаціях чітко простежуються проросійські позиції. Зокрема, у статті Сергія Смирнова «Как изменилась жизнь в Крыму после возвращения в Россию» (06.04.2016); «Гопак вокруг украинских АЭС» (17.08.2016); Андрія Михайлова «21 мая – всего лишь тест. Пройдёт ли у нас «украинский сценарий»?» (28.05.2016). У цих публікаціях висловлювалися досить контрверсійні погляди на кшталт: «для керівництва України – незалежність від Москви стоїть вище безпеки» [7] (Сергій Смирнов). «У кулуарах зазвучала знакова мантра: «Український сценарій». А через паркани, які похилися, знову почувлися знайомі ритуальні завивання з приводу «демократичних свобод і прав людини» [8]. «Порівнювати нас (Казахстан – Т. Б.) з Україною поки що рано. Україна, якщо хтось забув, пиляла всихаючий сук власної розсудливості з самого моменту здобуття своєї незалежності» [8]. «У Незалежної з політичних міркувань готові переплачувати за вугілля (закуповуючи його в Африці та Австралії), газ (перекуповуючи російський газ в Європі), ядерне паливо, нехтуючи при цьому власною безпекою» [7].

Маркерами, які найчастіше використовувалися під час висвітлення подій в Україні, були: «повномасштабна російсько-

українська криза» [9], «роль Росії в українській кризі» [10], «конфлікт (криза) на Південному Сході України» [11], «українські події» [11], «майданна влада», «конфлікт на Україні». Понад те, Google Translate перекладав «Революція Гідності» як «політична криза на Україні» [12].

Трапляються носить нейтральні характеристики як щодо України, так і подій у ній. Так, у довідковій інформації про Україну казахстанське видання «Infotmbugo» зазначало: «У 2013–2014 на території держави сталася політична криза, яка спричинила зміну президента і уряду. Тоді ж на території Криму пройшов референдум, який не мав під собою законних підстав, а на Південному Сході країни виникли дві самопроголошені організації під назвами «Донецька» і «Луганська Республіки». Велика частина країни не визнала цих формацій. Такі інциденти значно ускладнили взаємини між Україною і Росією. Влада Казахстану задіяна в погашенні конфлікту між двома державами і допомоги в пошуку взаєморозуміння» [13].

У процесі роботи до дослідження долучалися і матеріали аналітичного простору колишніх радянських республіки Середньої Азії, який, незважаючи на свою начебто різноманітність, залишається ідейно впорядкованим і структурно організованим і повністю підконтрольним органам державної влади. Приватні аналітичні структури конкуренції не становлять. Тема «України» не була пріоритетною як у дослідженнях, так і періодичних виданнях, які видаються «мозковими» центрами. Інтерес для дослідження становлять публікації політолога, директора Групи оцінки ризиків Досима Сатпаєва (Казахстан), політологів Айдоса Сарима (Казахстан), Расула Жумали (Казахстан), незалежного експерта Парвіза Муллоджанова (Таджикистан), політолога Рашида Абдулло (Таджикистан), політологів Єркіна Абдиразакова, Едила Осмонбетова, Марса Сарієва (Киргизстан) та інших.

Аналітичні центри частково навіть намагалися провести заходи, які б розглядали події в Україні. Так, Центр досліджень Центральної Азії ORASAM, який діє при Киргизько-Турецькому університеті «Манас», організував студентські дебати «Міжнародне право та Крим».

Щоб зрозуміти тенденції і особливості інформаційного простору колишніх радянських республік Середньої Азії, слід враховувати низку факторів, і, *по-перше, рівень свободи преси*. Згідно з доповіддю міжнародної правозахисної організації Freedom House «Свобода преси – 2017»^{*} порівняно вільні ЗМІ серед країн Центральної Азії: в Киргизстані (67 балів) і Казахстані (85 балів), Таджикистан з 87 балами зарахований до низки країн з «невільними» засобами масової інформації, а Узбекистан з 95 балами і Туркменістан з 98 балами розташувалися в чорній «десятці» країн, ситуація зі свободою преси в яких є критичною [14]. За даними щорічного рейтингу свободи преси організації «Репортери без кордонів»^{**} Киргизстан посів 89-те місце в рейтингу, Таджикистан – 149-те місце з 180, там ситуацію зі свободою слова «Репортери без кордонів» вважають «складною». Найбільш серйозні проблеми у цій сфері у Туркменістану – 178-ме місце [15].

Складною є ситуація і зі свободою Інтернету. Про це йшлося у доповіді Freedom House. Дослідження проводилося в 65 країнах. Казахстані та Узбекистані немає свободи Інтернету, в Киргизстані Інтернет частково вільний, йшлося у доповіді. Таджикистан і Туркменістан не згадані [16]. Кореспондентів туркменістанських ЗМІ взагалі немає в зарубіжних країнах, навіть у тих, з якими країна має спільні кордони. Інтернет не розв'язує проблему загальної інформованості населення, багато зарубіжних сайтів у Туркменістані заблоковані. Лише невеликій кількості туркменів вдається отримати інформацію із західних ЗМІ і мати альтернативну оцінку подій, які відбуваються в Україні [17].

^{*}Доповідь опубліковано напередодні Всесвітнього дня свободи преси, який відзначається 3 травня. Freedom House оцінює рівень свободи за 100-бальною шкалою, де 0 – найбільш вільна преса, а 100 – абсолютно невільна (Див. детальніше: Freedom House отнес Таджикистан к странам с несвободными СМИ. 01.05.2017).

^{**}Рейтингом свободи преси є список зі 180 країн, ранжированих відповідно до «рівня свободи місцевих журналістів». Він складається на основі аналізу відповідей журналістів, юристів та соціологів з різних країн на питання спеціальної анкети, розробленої організацією. Питання анкети торкаються широкого кола тем, пов'язаних з роботою журналістів–законодавство, самоцензура, незалежність медіа, плюралізм думок, готовність різних інститутів і відомств працювати з журналістами і так далі.

Другим вагомим фактором є джерела отримання інформації: 1) офіційні; 2) незалежні; 3) російські і проросійські; 4) місцеві.

Третім фактором є те, що у колишніх радянських республіках Середньої Азії мас-медіа перебувають під тотальним впливом інститутів влади, існує цензура преси, значний контроль держави. Так, Казахстан фінансує 95 % ЗМІ для проведення державної політики, витрачаючи при цьому 28 млрд тенге [18]. І якщо стосовно ТРК «Хабар» усім все зрозуміло, то про державну підтримку таких ресурсів, як «Центр Ваги» і «VOX POPULI», багато хто навіть не підозрював. У Туркменістані розповідати зі сторінок газет і з екранів телевізорів про революції, народні демонстрації і зміни влади в колишніх радянських республіках заборонено через побоювання, що революційні ідеї можуть припасти до вподоби населенню країни [17]. Понад те, уряд Казахстану передав державну технічну службу, відповідальну за інформатизацію, зв'язок і телерадіомовлення, у структуру Комітету національної безпеки. Структура перейшла у підпорядкування спецслужб з Міністерства інформації і комунікацій, тобто з цивільного відомства в силове, яке є свого роду інструментом, що дозволяє відразу позбавити всіх громадян Інтернету, мобільного зв'язку – а також доступу до телебачення заодно [19].

Четвертим фактором є наявність в усіх колишніх радянських республіках Середньої Азії російськомовних ЗМІ. І у цьому контексті важливо акцентувати увагу на позиції росіян і російської еліти щодо цих країн. Зазначимо, що більшістю росіян центральноазіатські республіки сприймаються як єдина ціла держава, де «живе в основному безграмотний, заради копійки готовий до будь-якої чорної роботи люд». Мало чим відрізняється й сприйняття їх російською елітою, яка також часто не розділяє Середню Азію на п'ять суверенних держав як окремих суб'єктів політики. Для прикладу: 24 травня 2016 р. на головному федеральному каналі «Росія HD» переданий в ефір репортаж про ташкентську зустріч глав МЗС країн-учасниць Шанхайської організації співробітництва (ШОС)* з титром «Таджикистан» [20].

*До ШОС входять 8 країн-членів – Республіка Індія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Китайська Народна Республіка, Ісламська Республіка

І таких прикладів чимало. Вони явно не слугують вибудовуванню партнерських взаємин.

П'ятим фактором виступають політична міфологія, політичні маніпуляції, фейки, які активно використовуються ЗМІ. Наприклад, усі джерела пишуть про «конфлікт на Південному Сході», відтворюючи брехливий шаблон агітпропу. Чи не простіше подивитися на карту, щоб переконатися: Донецьк і Луганськ – це з географічного погляду класичний Схід, без усякого «Півдня»[21]. Однак у політиці не буває дрібниць, і кожна дрібниця – не випадкова. Чи така собі політична маніпуляція на кшталт «на Україні» чи «в Україні» – політика чи лінгвістика? Відзначалося, що дискусія про те, як правильно говорити – «на Україні» або «в Україні», в останні місяці загострилася особливо гостро [22]. Юрій Прохоров зазначав: «Є така популярна теорія (де і ким створена ця теорія?! – Т. Б.) але багатьма не прийнята, що «на Україні» говорять російсько російською, а «в Україні» – російсько українською» [22] (що це за мови? – Т. Б.). За його словами, проблема виникла тільки тоді, коли її перевели на політичний рівень. Тоді як вживання «прислівників «в» і «на» щодо України не є політичним питанням».

Крім зазначених факторів, під час дослідження середньо-азіатських Інтернет-ресурсів враховувалося, що громадська думка в країнах Центральної Азії в більшості своїй – це частина російського інформаційного простору, і, отже, вона розділяє російський погляд на конфлікт. Це означає, що більшість жителів Центральної Азії оцінюють дії Росії як законні [23]. Зверталася увага й на домінування офіційних оціночних суджень, сортування, дозування, спотворення та замовчування інформації, відсутність альтернативних поглядів на проблему.

Конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність держав піддаються новим деструктивним впливам. Події в Україні кінця 2013 – початку 2014 рр. не тільки визначали інформаційну картину в усьому світі, але й сформували порядок денний для політичних еліт усього пострадянського простору. Казахстанський політолог Айдос Сарим, оцінюючи події в Україні, назвав їх

досить «великими, важливими, значними», оскільки вони починають впливати на країни, суспільства всього пострадянського простору, змушують робити моральний і політичний вибір. Він прогнозував, що «саме в Україні вирішується доля не тільки її самої, але і всього пострадянського світу, можливо, доля і майбутнє Росії як єдиної країни» [24].

З іншого боку, актуальність української теми для середньоазійського регіону, на думку експертів, полягає ще й у тому, що сценарії повалення влади неконституційним шляхом з кожним роком удосконалюються і не можна виключати перспективи їх застосування у цих країнах, враховуючи, що в країнах регіону інтенсивно зростає кількість *викликів* у політичній, економічній, соціальній і релігійній сферах [25].

Говорячи про виклики, значна кількість експертів серед ключових для України називала *виклик ідентичності*, мотивуючи це тим, що основна причина кризи в Україні – внутрішньополітичні чвари і політичні спекуляції на питаннях російської і української ідентичності [26]. При цьому наголошувалося, що курс на зміцнення національної ідентичності і дистанціювання від Росії був властивий усім без винятку колишнім союзним національним республікам. Щоправда, реалізація цього курсу не вилася в те, що відбулося в Україні. Експерти наголошували, що «посилення української ідентичності держави почало набирати форми прискореної моноетнізації країни, а дистанціювання від Росії стало, по суті, швидким «виходом» в Європу, причому без врахування тієї зовнішньополітичної реальності, в якій перебувала і перебуває Україна» [2].

Наголошувалося й на тому, що події в Україні гостро поставили питання про ідентичність у взаєминах між державою і суспільством. До початку подій в Україні на території колишнього СРСР існувала рівновага в громадських оцінках дійсності. Виявом цього консенсусу була стабільність у контексті консервації як міждержавних кордонів, так і внутрішніх відносин в країнах [27]. Однак з розгортанням подій в Україні, мається на увазі окупація Криму та російсько-українська війна, реінтеграційна стратегія Росії на пострадянському просторі увійшла у вирішальну фазу. Як зазначав С. Акінбеков, «усе видавалося так, що Росія почала бо-

ротьбу за об'єднання територій зі своїми співвітчизниками» [27]. Експерт наголошував, що сплеск патріотизму в Росії багато в чому ґрунтувався на імперській ідеї. Йшлося начебто про відновлення справедливості, яке було порушене в момент розпаду СРСР, і негативне ставлення до Заходу і його політики [27]. Однак виникало питання: кого саме вважати співвітчизниками? І ось тут, на думку С. Акінбекова, для імперської ідеї починалися явні труднощі. Тому що конфлікт розгортався, по-перше, по лінії протистояння з *українською ідентичністю*, по-друге, навколо ідеї «русского міра» [27].

Парадокс тут полягав у тому, що українців традиційно розглядали як частину східнослов'янської єдності, яку, в свою чергу, сприймали як «русский мір». Звідси оцінка українців і білорусів як складових єдиного простору, правда, що займають периферійне становище щодо центральної частини. Окремі експерти цим і пояснювали жорстку реакцію Москви на повалення режиму В. Януковича, а за цим – втрату впливу Росії на Україну в цілому. І, як наслідок, у Москві прийняли досить спонтанне рішення – анексувати Крим. Експерти стверджують, що перший крок до військових дій зробила все-таки Росія, яка вирішила втілити ідею возз'єднання всього слов'янського народу, не запитавши у цього народу його думки, скориставшись силою безлічі кримінальних авторитетів [28]. І тим самим відкрили щось на кшталт «ящика Пандори». Питання тут навіть не в геополітиці і пов'язаних з цим складнощами [27]. Усі ці кроки пояснювалися проблемами ідентичності.

Експерт зазначав, що Москва підтримала в Україні тих, хто ідентифікував себе з колишньою імперією СРСР, а також з самою Росією [27]. Саме цим пояснювалася поява російських прапорів та вимоги про приєднання до Росії. Під час тактичного протистояння, яке призвело до початку збройного конфлікту на Сході України, ця тенденція тільки посилилася. Унаслідок дій Москви відбулося відокремлення української ідентичності від російської. Йшлося про те, що велика частина українців опинилася втраченою для «великого русского мира» [27]. І це не тільки уніати з Західної України, які є предметом жорсткої критики російської пропаганди за підтримку Бандери, а й маса православних українців з

центральных і східних регіонів країни. Багато з них є російськомовними. Експерт робить категоричний висновок про те, що остаточний відрив України від «русского мира» означатиме крах ідеї імперії, її ідеалістичного образу, пов'язаного з Радянським Союзом [27].

Зусилля ж і дії Росії щодо збереження свого геополітичного впливу привели до приєднання Криму до РФ і виникнення нестабільності на території Східної України. Внаслідок, ці дії викликали неоднозначну реакцію і стали сприйматися як прояв імперської політики не тільки на Заході, а й у низці колишніх пострадянських країн і російських союзників. Тому від того, як будуть сприйняті українські події в країнах Центральної Азії, багато в чому залежать і майбутні перспективи євразійської інтеграції [29].

Висловлювалася й інша позиція щодо підсумку пострадянської реінтеграції, а саме – що у «рамках Митного союзу люди найбільше бояться тепер не НАТО, а надто тісних зв'язків з братами і союзниками» [30].

Ішлося й про сфери впливу на Україну. Зокрема, зазначалося, що «Україна не повинна повертатися в російську сферу впливу проти своєї волі» [31]. У контексті цього провідний експерт фонду «Спадщина» з проблем Росії, Євразії та міжнародної енергетичної політики, американець Аріель Коен вважав, що «США і ЄС повинні підтримувати будь-які продемократичні сили в Україні і координувати свою політику з нашими європейськими союзниками» [31].

Експерти висловлювали сподівання, що у російських політиків, які відповідальні за прийняття важливих політичних рішень, ще залишилися залишки розсудливості, а події в Україні їх навчили хоча б чого-небудь [24]. Однак стверджували, що було б «великою помилкою покладатися лише на розсудливість російської сторони» [24].

Висвітлюючи антиурядові акції протесту на підтримку інтеграції з Європейським Союзом, що відбувалися на Майдані в Києві з листопада 2013 р., офіційні засоби масової інформації Казахстану обмежувалися короткими новинами і загальною характеристикою подій. Разом з тим, варто наголосити, що, на відміну від висвітлення «помаранчевої революції» 2004 р., у

казахстанських ЗМІ рідше траплялися матеріали «викривального» характеру, які висвітлювали події в негативному світлі. Понад те, газети «Егемен Қазақстан» і «Казахстанська правда» разом з інформацією, поширеною офіційною владою України, кілька разів давали посилання на Радіо Азаттик* і джерела в соціальних мережах, які передавали інформацію безпосередньо з місця подій на Майдані [32].

У соціальних мережах і незалежних ЗМІ країн Середньої Азії активно обговорювалися питання про «Євромайдан», зміщення з поста Президента В. Януковича і його втеча, анексію Криму, збройний конфлікт на Сході країни. Мільйони людей цікавилися долею України. Підтвердженням цьому може слугувати трафік українських сайтів.

На Фейсбуці одночасно з українськими подіями віртуально «відбувся» казахстанський «майдан», який за градусом напруги не поступався київському, а за поглядами та інтересами Ботагоз Сейдахметова умовно поділила його на три табори: перший з яких підтримував братів-українців; другий табір акцентував увагу на проблемах у Європейському Союзі [24]. А третій табір експерт назвала іноземним, особливим табором, який складався зі свідків «тюльпанової революції» у Киргизії. Їхні коментарі відзначалися «їдкістю і часом мали відверто знущальний характер», порівнюючи події в Україні з «тюльпановою революцією», показуючи, що людські та інші жертви не привели до високого рівня економіки та демократичних змін у внутрішній і зовнішній політиці країни [24].

Кожна з середньоазіатських країн має свої важелі впливу на свідомість громадян, інструменти для утримування влади. Наприклад, за спробу об'єктивно висвітлювати події в Україні керівництво Казахстану закрило один з провідних опозиційно налаштованих журналів. Оцінюючи цю ситуацію, Айдос Сарим аргументував: «Ми ж усе-таки авторитарна країна, де немає вільного телебачення, де немає вільних засобів масової інформації [24]. Експерт також зазначив, що Україна, як лакмусовий папір, виявила всі тріщини і розломи, які існували в казахстанському суспільстві: поколінний, міжетнічний, інші [24].

*Казахська редакція Радіо «Свободная Европа».

Узбекистан відомий своєю постійною «особливою думкою», що означає «ні» або «дайте ще подумати» [33]. Президент Узбекистану Іслам Карімов висловився щодо врегулювання української проблеми. «Перше. Ми підтримуємо досягнуті в Мінську домовленості з мирного врегулювання української проблеми, пропозиції та ініціативи України і Росії з цього питання. Друге. Перекоаний, що пропозиції узбецької сторони, які були висловлені, ще 4 березня 2014 р., про те, що найоптимальнішим і найбільш ефективним розв'язання виниклої проблеми є проведення прямого переговорного процесу щодо припинення протистояння в Україні і досягнення миру між Україною і Росією, залишаються актуальними і знаходять своє підтвердження і сьогодні. Третє. У будь-яких переговорних процесах з української проблеми повинні бути враховані і споконвічні інтереси Росії, які склалися історично упродовж багатьох століть. Не зважати на ці інтереси – було б серйозною помилкою» [34]. Керівництво країни вважало за краще тримати дистанцію від Москви до появи особливої необхідності в озвученні своєї позиції. Зазначимо, Узбекистан не визнав незалежність Косово, Абхазії, Південної Осетії.

Незважаючи на розгортання конфлікту/кризи в Україні (саме так характеризували події в Україні) представники влади середньоазійських республік тривалий час зберігали мовчання. Усі офіційні заяви міністерства закордонних справ Казахстану мали загальний характер. Простежувалася стриманість та виваженість, а також лояльність щодо Росії. Таку позицію казахстанський політолог Расул Жумали назвав «обережною і максимально віддаленою» [33]. Власне, ані засудження, ані підтримки. Однак проведений у Криму референдум у Казахстані, згідно з офіційною заявою Міністерства закордонних справ, сприйняли «як вільне волевиявлення населення». Коментуючи цю ситуацію, Расул Жумали зазначав, що «у політичних еліт регіону не вистачає рішучості відкрито сказати, що відбувається справжнє порушення основоположних міжнародних норм і правил з боку Росії» [33]. Разом з тим, виправдовуючи дії чинної влади він констатував, що «сказати про це відкрито не наважуються, але і підтримувати це віроломство ніхто не може з огляду на всю

лояльність цих країн і увесь вплив Росії на ці республіки» [33]. Маневруючи між різними великими гравцями, казахстанський лідер був поставлений у незручне становище в середині березня 2014 р., коли в Криму було проведено референдум про входження до складу Росії. Казахстан тоді опинився між двох вогнів: і з Росією лаятися не можна, і з рештою світу не хочеться. У підсумку, було обране за можливості нейтральне (насправді такого немає – Т. Б.) формулювання про те, що минулий референдум – це «вільне волевиявлення населення» Криму і що політичні еліти «з розумінням ставляться до рішення Російської Федерації в умовах, що склалися», але при цьому шанують усі статuti ООН. Це не дуже влаштувало Київ – особливо з урахуванням того, що Казахстан чи не першим і єдиним з пострадянських держав де-факто підтримав Росію: Україна надіслала Астані відразу дві ноти протесту. Український конфлікт президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв оцінював як найбільш небезпечний для існуючого балансу міжнародних інтересів. Зазначав, що «мало хто очікував, що конфлікт в Україні переступить межу, коли людське життя втрачає ціну [35]. Конфлікт в Україні він називав «великою трагедією українського народу». Очільник Казахстану брав активну участь у роботі з пошуку шляхів врегулювання кризи, неодноразово наголошував, що ситуація в Україні залишається однією з основних тем переговорів з зарубіжними лідерами [35]. Передбачалися нові ініціативи казахстанського лідера у форматі діалогу Путін-Назарбаєв, Порошенко-Назарбаєв [36].

Події осені 2013 р. – зими 2014 р., окупація Криму, російсько-українська війна стали викликом не лише для України, а й для середньоазійських країн. Ідеться про *виклики територіальній цілісності та суверенітету*. Адже події в Україні, які призвели до перегляду кордонів, не можуть не викликати тривогу. Сепаратизм і відділення з приєднанням до іншої держави майже завжди супроводжується насильством. Крим теж відійшов без війни, але він став початком іншого насильства [37]. Ідеться, зокрема, про можливість застосування кримського сценарію у Казахстані. Регіонами, де гіпотетично можливим ставало здійснення анексії, експерти називали: Кустанайську, Північно-Казахстанську і частково Східно-Казахстанську області, які безпосередньо

межують з Росією і налічують значну частину російськомовного населення [24]. Прогнозувалося також, що в умовах Казахстану будь-яка спроба Росії анексувати територію північних областей призведе не до «гібридної війни» на певній території, а, швидше за все, до етнічних чисток і масової різни на всій території країни.

Ситуація в Україні стала темою соціологічних досліджень у Казахстані*. Згідно з даними соціопитування, 85 % респондентів чули і знали, що відбувається між Росією і Україною, 1 % опитаних не зміг відповісти, а інші не обізнані щодо погіршення російсько-українських відносин. При цьому половина тих, хто знав проблеми, інформацію отримували з казахстанських ЗМІ, 30,6 % читали російську пресу, соціальні мережі допомогли 9 % дізнатися про те, що відбувається [38], решта не змогли відповісти на запитання. Позицію Росії схвалювали 62 %, а лише 15 % вважали дії РФ неправильними. Позицію України при цьому підтримувало 5 % респондентів, не схвалювали 68 %, а решта 27 % не змогли відповісти [38]. Щодо позиції Казахстану з приводу ускладнення російсько-українських відносин – 32,5 % опитаних вважали, що Казахстан підтримав Росію, а 1 % – Україну [38]. Понад 1,5 % респондентів думали, що Казахстан засудив дії як Росії, так і України. Майже чверть респондентів відповіли, що Казахстан зайняв нейтральну позицію, 6,7 % вважають, що у республіки немає своєї позиції, а 33,7 % зовсім не володіли інформацією [38]. На запитання «Яку позицію повинен був зайняти Казахстан?» 24,3 % респондентів вважали, що країна повинна бути нейтральною стосовно ускладнення відносин між Росією і Україною, 28,3 % впевнені, що повинні сприяти примиренню сторін, тобто російсько-українські відносини мають бути врегульовані [38]. 31 % вважав, що Казахстан повинен підтримати Росію і визнати приєднання Криму, 2,3 % за те, щоб підтримати територіальну цілісність України, 13,2 % респондентів не змогли відповісти [38]. Отже, майбутнє України не було пріоритетною темою для населення Казахстану.

Велику стурбованість події у Криму викликали і в Узбекистані, адже до його території входить Каракалпакстан, який

*Опитування проводилося у всіх великих містах Казахстану Центром досліджень «Стратегія» з 1 по 10 квітня 2014 р. за участю 1600 казахстанців.

має статус автономії [39]. Міністерство закордонних справ Узбекистану, єдине з країн Середньої Азії, розкритикувало діяльність Росії в Криму і у своїй заяві наголосило, що «розміщення в Криму російських військовослужбовців завдає реальної загрози суверенітету України і регіональній єдності» [39]. У заяві не йшлося про вільне волевиявлення народу і про референдум, який пройшов у Криму (на відміну від заяви МЗС Казахстану – *Т. Б.*), а лише про територіальну недоторканність і політичну незалежність будь-якої держави [40]. Наголошувалося, що, виходячи з основоположних принципів Статуту ООН і норм міжнародного права, Республіка Узбекистан твердо і незмінно дотримується позиції з «вирішення міжнародних суперечок мирними засобами», закликаючи «утримуватися в міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави» [41].

Міністерство закордонних справ Киргизстану виступило з заявою щодо питання Криму і ситуації в Україні, у якій визнало результати референдуму в Криму від 16 березня 2014 р., назвавши їх «волевиявленням абсолютної більшості населення автономної Республіки» [42]. При цьому у заяві наголошувалося, що це «об'єктивна реальність, які б полярні оцінки не давалися цьому референдуму» [43]. Важливо зазначити, що за кілька днів до цієї заяви Міністерство закордонних справ Киргизстану визнало В. Януковича нелегітимним Президентом України і недоречною та неадекватною заяву В. Януковича від 11 березня 2014 р., а також засудило будь-які дії, спрямовані на дестабілізацію ситуації в Україні [43].

Звучали й інші оцінки референдумів. Зокрема, виявляли певну подібність між референдумами, що відбулися в Криму і на Донбасі. Насамперед, зазначали, що вони були організовані на хвилі «російської весни», яка – більшою чи меншою мірою – дістала підтримку місцевих органів влади. Вони не були узгоджені з центральною владою, яка відкинула їх як завідомо незаконні (в Україні на сьогодні відсутній спеціальний закон про місцеві референдуми, до того ж Конституція дозволяє обговорювати зміну територіального устрою країни тільки на референдумі загально-

національного рівня). Більше того, вони проводилися на території, контроль над якою Київ втратив, принаймні, частково [44].

З початку подій в Україні влада Таджикистану вважала за краще не висловлюватися конкретно. Ця тема фактично замовчувалася у державних ЗМІ та під час офіційних зустрічей російських і таджицьких політиків, імовірно тому, що у чиновників і проурядових журналістів домінували проросійські настрої. Більше того, населення Таджикистану, як і багатьох республік з авторитарним правлінням, має досить обмежену участь в політичному процесі на всіх рівнях. Британський дослідник країн Центральної Азії Джон Хізершоу назвав таджиків одним з найбільш аполітичних народів у світі [45]. Незалежний експерт з Таджикистану Парвіз Муллоджонов стриманість офіційної влади пояснював складним становищем, в якому перебуває Таджикистан, оскільки в економічному плані він залежить як від Росії, так і від Заходу. Тому «владі країни дуже важливо не зіпсувати відносини ані з тією, ані з іншою стороною, тому вона відкрито не підтримує жодну зі сторін» [33].

Інформаційне агентство «Жахон» при МЗС Узбекистану виступило із заявою з приводу подій в Україні, у якій не згадувалася Російська Федерація [46]. Натомість, більшість місцевих ЗМІ про події в Україні не згадували взагалі, тим більше, що етнічні узбеки вважають за краще отримувати новини рідною мовою, тому частина населення не знала про те, що в Україні точиться війна. Новинні ресурси в Інтернеті, які містили альтернативну інформацію, жителі Узбекистану відвідували не особливо активно, довіряючи російській телепропаганді, яка упродовж тривалого часу творила з України образ ворога [47].

Ще більш інертною була позиція Туркменістану. Жодних коментарів або заяв про події в Україні від президента або МЗС Туркменістану не прозвучало [17]. Жодної згадка у випусках новин на телебаченні, жодного рядка або фотографії, присвяченим подіям в Україні, в туркменістанських газетах не було [17]. Тему Майдану обговорювало населення, коментуючи та ділячись один з одним новинами, переживало, спостерігаючи кадри трагедії, яку транслювали зарубіжні канали [17].

Під час обговорення ситуації в Україні киргизькі користувачі соціальних мереж розділилися на два табори: частина підтримувала Президента В. Януковича, друга сторона виступала на боці демонстрантів. Власне, на віртуальному майданчику Киргизстану зіткнулися дві думки – проросійська і прозахідна [48]. Киргизстанський політолог Єркін Абдиразаков наголошував, що не всі в Киргизії дотримуються офіційної позиції, а багато людей «підтримують дії Києва і засуджують Москву» [33], а киргизька молодь більше орієнтується на Захід, ніж на Москву [33]. Позицію Киргизстану щодо України політолог Марат Казакпаєв вважав правильною і зваженою, наголошуючи, що «ми не повинні бути на повідку ні у кого, ми маємо відстоювати свою національну позицію [49]. Зазначав також, що кризу в Україні можна врегулювати в будь-якому разі, насамперед шляхом переговорів із США, Європейським Союзом і Росією. Найголовніше питання, на думку політолога, – «збереження суверенітету України, хто б не прийшов до влади» [49]. Водночас, він наголошував, що не можна ззовні нав'язувати якісь моделі для України, це порушення міжнародного права. Росія висувала федералізацію України, а центральна влада України проти цього. Світовій спільноті потрібно забезпечити процес проведення мирних виборів Президента. Після виборів, Президент стане легітимним, і на рівні парламенту вирішуватиметься подальший розвиток України. Якщо сторони не зможуть дійти консенсусу, буде громадянська війна [49].

Марс Сарієв, політолог з Киргизстану, події в Україні назвав протиборством між Росією і США і стверджував, що Україна на межі громадянської війни [50]. Про громадянську війну писав і таджицький політолог Рашид Г. Абдулло, визначивши, що її початок було покладено силовим протистоянням з людськими жертвами на Майдані, а потім і озброєним захопленням влади опозицією 21–22 лютого 2014 р. Понад те, він пророкував, що громадянська війна стане реальністю не тільки для південно-східних регіонів України, але, тією чи іншою формою, і для всієї країни [2].

Професор факультету міжнародних відносин Таджикиського державного університету Амріддін Шаріфов, який підтримував лінію Кремля і вважав, що і Таджикистан повинен підтримати її,

значав, що «якщо реалізація інтересів Заходу щодо України буде рухатися такими темпами, він зіткнеться з інтересами Росії і стане причиною розвалу України, що не в інтересах ані Росії, ані України, ані навіть країн колишнього Радянського Союзу» [51].

На важливості для Таджикистану відносини з Росією наголошував і таджицький політолог Парвіз Муллоджонов. Він зазначав, що «з урахуванням того, що Таджикистан має тісні зв'язки з Росією, псувати відносини з цією країною не в інтересах Таджикистану», незважаючи на, що «дії Росії щодо України є порушенням міжнародного права і не вітаються міжнародним співтовариством і навіть піддаються критиці» [51]. Необхідно зберегти відносини з Росією і, в той же час, щоб міжнародне співтовариство не було незадоволене діями Таджикистану.

На думку экс-співробітника Центру стратегічних досліджень при президенті Таджикистану Комеба Джалілова, «в нинішніх умовах Таджикистану краще подбати про свої інтереси і свою безпеку», оскільки «останні дослідження показують, якщо Росія досягне успіху в питаннях України, вона візьметься за інші колишні радянські республіки» [51]. Адже «мета Росії в майбутньому створити велику країну».

Директор програми з вивчення Центральної Азії при Університеті Джорджа Вашингтона, автор численних досліджень, що стосуються політичних і геополітичних аспектів розвитку євразійського простору, зокрема, фундаментальної праці «Идеология русского евразийства или Мысли об величии империи», професор Марлен Ларуель в інтерв'ю Асель Мурзакуловій стверджував, що український конфлікт вплинув на погляди центральноазіатських еліт, на їх відносини з Росією. Але значно меншою мірою він досяг громадської думки [23].

Позитивно сприймається середньоазіатськими експертами прагнення України до європейської інтеграції і європейських цінностей, бажання бути інтегрованими в цивілізоване суспільство. Аргументами на користь цієї позиції були «історичні події в Україні», які показали, що розвиток і захист демократичних цінностей, свобода слова і право на незалежність стають все більш важливими для громадян. Особливо для молоді, яка бажає жити і розвиватися, заробляти, а не отримувати мізерну зарплату,

існувати не за нав'язаними совковими правилами, а за євростандартами [52].

А. Бісенбаєв убачав вигоду, яку матиме бізнес Казахстан від інтеграції України в Європу. Адже, якщо Україна інтегрується з Європою, то казахські бізнесмени будуть охочіше інвестувати в економіку України, ніж в економіку Казахстану, оскільки там, де буде менше корупції і працюватимуть європейські закони, вони відчуватимуть, що їхній капітал в Україні перебуватиме у більшій безпеці, ніж у себе на Батьківщині [53].

Пояснюючи європейський вибір українців, середньоазіатські експерти відзначали, що головне, що робить Європу бажаною для ліберальної частини українців, – це те, що «зближення або асоціація наведе європейський порядок у країні. Як у законах, так і в їх виконанні» [31]. Йшлося й про зміну політичного стилю на європейський, який передбачав більшу прозорість ведення справ у політиці, велику залученість громадянського суспільства [31]. Під іншим кутом зору стверджували, що ще один Майдан не вирішить проблем з «бандитами і злодіями» при владі, не виправить економічну ситуацію, не зробить політику більш прозорою [31].

Киргизькі експерти також підтримували євроінтеграцію України, вказуючи на наявність широкого консенсусу суспільства і бізнесу щодо неї [52]. Політолог Едил Осмонбетов зазначав, що «Україна стала вже іншою. Це факт!», і наголошував, що «цивілізаційна невизначеність країни завершилася на користь європейського вибору», аргументуючи це на підставі численних опитувань в усіх регіонах України, стверджуючи, що цей вибір є пріоритетом у більшості соціуму [52]. При цьому експерт слушно зазначав, що «країна європейської ментальності хоче позбутися опіки обридливих партнерів з імперськими амбіціями», тобто Росії [52]. Однак він наголошував, що багато залежить і від внутрішньої політики, адже «країна хоче бачити нових політиків з прогресивним мисленням, прозорі правила гри, а не чергову зміну чиновників, які контролюють корупційні схеми» [52]. На питаннях ефективного державного управління і парламентаризму акцентував увагу і Рахматілло Зойіров, який переконував, що від цього буде залежати і доля не тільки політичного та економічного, а й культурного відродження України [54].

17 травня 2017 р. в Страсбурзі було підписано Угоду про безвізовий режим між Європейським Союзом і Україною. Експерти колишніх радянських республік Середньої Азії розцінювали цей факт, як те, що «Україна повертається в європейську сім'ю і каже своє останнє «прощай» радянсько-російській імперії» [55]. Тобто більшість експертів поділяла європейський вибір України.

На думку Марлена Ларуеля, багато людей в середньоазіатському регіоні вважають, що Крим зокрема і Україна в цілому завжди мали особливий статус для Росії у пострадянському просторі через російсько-українське «братерство», і, отже, не розглядалося, що подібна ситуація може бути застосована щодо них. У підсумку, еліти в Центральній Азії відображають більш двоїсте сприйняття подій в Україні. Для них головне питання полягає в гарантуванні безпеки режиму і своїх активів. Вони більше бояться мати Майдан у себе вдома, ніж вторгнення Росії на частину своєї території [23].

Аналізуючи російськомовні ЗМІ колишніх радянських республік Середньої Азії, ми намагалися простежити й реакцію політичних партій щодо Євромайдану і Революції Гідності в Україні. Зазначимо, що такої інформації не багато. У Казахстані станом на 25 лютого 2014 р. партії не зробили жодних офіційних заяв щодо подій в Україні. Зокрема, керівник прес-служба Загальнонаціональної соціал-демократичної партії Максим Андрюшин зазначав, що їхня партія поки що утримується від «поспішних висновків». Натомість Громадський рух «Демократичний Казахстан» і Мусульманський комітет з прав людини в Центральній Азії поширили заяву, в якій зазначалося, що «хвороба за назвою «синдром Януковича» набула широкого поширення і вони не знають, як від неї позбутися» [53].

Іншою була реакція політичних партій Таджикистану. Виваженою і чіткою була позиція голови Партії ісламського відродження Таджикистану (ПІВТ) Мухіддіна Кабірі, який події в Україні пояснював тим, що «жителі України просто не витримали всіх корупційних схем у системі» [56]. Також він наголошував, що угода, яку підписав Янукович перед відходом, мала бути підписана в перший же день, коли народ вийшов на Майдан. М. Кабірі висловив припущення, що Росія програла вже Україну і повинна

зробити висновки з цього. «Вона повинна дружити не тільки з урядами країн пострадянського простору, з якими вона і так має дружні відносини, але і мати хороші стосунки з народами цих країн» [56]. На думку очільника ПІВТ, Янукович обов'язково відповідь перед українським судом, або міжнародним, за ті 70 смертей, що сталися [56].

Очільник Соціал-демократичної партії Таджикистану Рахматілло Зойіров зазначав, що після підписання домовленостей між Президентом України В. Януковичем і лідерами опозиції за посередництва глав МЗС Німеччини, Польщі та Франції 21 лютого 2014 р. в Україні розпочався другий і «найважчий етап» – «організації державного управління та парламентаризму» [54].

Прогнози очільників політичних партій колишніх радянських республік Середньої Азії щодо майбутнього України були певною мірою розглянуті і у експертному середовищі. Зокрема, уже 25 лютого 2014 р. в Алмати відбувся круглий стіл на тему «Ситуація на Україні. Погляд з Казахстану». Його учасники намагалися знайти відповідь на питання про те, що буде в найближчому майбутньому з Україною? Що привело Україну до Майдану? Як ці події можуть вплинути на політичне життя в пострадянському Казахстані? [53]. У роботі круглого столу брав участь російський політолог Олександр Князєв, позиція якого була близькою до позиції офіційного Кремля. Він висловив припущення, що Україна може припинити своє цілісне існування і розколотися як мінімум на дві частини: західну (переважно аграрну) і східну (переважно промислову). Окремо, за його словами, існує проблема Криму, який «може захотіти самостійності». Серед основних передумов для розпаду України російський політолог називав слабку державну владу, зовнішні геополітичні різноспрямовані інтереси, внутрішні відмінності, що доходили до протиріч не тільки економічних, але і культурно-історичних (етнічних, мовних, релігійних і інших) [53].

Цю думку не поділяв головний редактор газети «Комсомольская правда. Казахстан» Асілбек Бісенбаєв, який стверджував, що Україна не розпадеться і що ідея про її розпад спеціально підкидається російськими політологами. Він висловив упевненість у тому, що в Україні формується сильна влада. Щодо

впливу зовнішніх сил на Україну, власне, «м'якої сили», А. Бісенбаєв розрізняв корисний і деструктивний. Корисним він назвав вплив Заходу, спрямований на інтеграцію України в Європу. Вплив Росії на Україну, спрямований на збереження корумпованого режиму, нехтування правами людини А. Бісенбаєв називав деструктивним, закликавши не ідеалізувати архаїчний промисловий Схід України [53].

Ситуація в Україні і навколо України була й темою сесії другого дня XII Євразійського медіа-форуму. Голова організаційного комітету ЕАМФ Даріга Назарбаєва наголосила: «Ми переживаємо за Україну – нашого доброго друга та надійного торгового партнера, з якими нас дуже багато що пов'язує. Для нас ці події – просто особисті» [57].

Експерти Центру геополітичних досліджень «Берлек-Єдність» (Уфа) Радика Мурзагалієва і Дмитро Михайличенко у доповіді «Постмайданні контури євразійської інтеграції: трансформація обмежувачів і перспектив» відзначили, що українська криза «породила в Центральній Азії цілий каскад факторів, включаючи ідеологеми і фобії суспільної свідомості», які становлять загрозу євразійським інтеграційним ініціативам Росії в регіоні» [58]. Вони стверджували, що, спираючись на ці «фобії», «Узбекистан зайняв найбільш прозахідну позицію в кримському питанні» і «цілком можливо, що саме Узбекистан після 2014 р. стане одним з оплотів США в Центральній Азії» [58]. Явний крен Президента Узбекистану Іслама Карімова в бік Заходу відзначав і експерт іспанського аналітичного центру FRIDE Ален Делетроз. Однак головним стимулом до цього він вважав «нову зовнішню політику Росії», яка так «яскраво» висвітлилася під час українських подій. «Усвідомлення цього прийшло після промови Володимира Путіна в Кремлі, де той пояснив нову доктрину Росії щодо захисту співвітчизників у близькому зарубіжжі. До цього часу єдиним джерелом зовнішньої загрози в Узбекистані вважалися терористичні угруповання ісламістів» [58].

Питання викликів націоналізму порушувала казахстанський експерт Толганай Умбеталієва, яка, зіставляючи казахстанську і українську версію «націоналізмів», зазначила: «загальне це розуміння «націоналізму» у вузькому форматі – як етнічного

аспекту і його домінування. Саме в такому ключі він інтерпретується в наших країнах сьогодні. Тоді як націоналізм, у глобальному або широкому розумінні, включає в себе всі етнічні групи, які живуть у тій чи іншій країні, і які сприймають себе як «одна нація», таке собі «уявне суспільство». Але в наших країнах цей механізм «включення» не працює поки, скоріше, працює «принцип виключення інших» з процесу «національної розбудови». Виходить, що в казахстанській версії «націоналізації» робиться спроба створити нову модель – не пов'язану з принципом «виключення чужих», а, швидше, адаптацією під нові «культурно-гуманітарні скріпи» [36].

Окремий інтерес викликають публікації, в яких ідеться про майбутнє російсько-українських відносин, про втрату впливу Росії на Україну. У цьому контексті точкою зіткнення називають «Закон про декомунізацію», який, з одного боку, унеможливив відновлення впливу Росії і всіх тих, хто її підтримує, в Україні, а з іншого – реальний спосіб зробити цивілізаційний вибір на користь Заходу, побудувати свого роду «Берлінську стіну» між Росією і Україною, а також – остаточно маргіналізувати ті політичні сили, які спираються на ностальгію частини суспільства за радянським минулим і орієнтуються на Росію, унеможливити їх повернення до влади [59]. Новий закон називали «продовженням глобального протистояння України і Росії». Висловлювалося припущення про те, що «у будь-якому разі ... ще довго можна буде спостерігати за масштабним протистоянням Росії і України» [59]. Суперечності закону про декомунізацію, на думку С. Акінбекова, певною мірою допомагають російській пропаганді, яка ґрунтується на ідеї, що до влади в Києві прийшли «хунта» і «нацисти» [59].

Полковник Комітету національної безпеки Республіки Казахстан у відставці Арат Нарманбетов наголошував, що агресивна пропаганда, яка «цілодобово» звучить з російського телебачення, особливо небезпечна в зв'язку з можливістю розпалювання міжетнічної ворожнечі. В людях розбудили ненависть пропаганди, яка діє й день і ніч. Все це все було привнесено ззовні у вигляді цієї гібридної атаки, пропаганда спрацювала [60].

Пропаганда ідей «руського міра» поширюється не лише з телебачення. В Алматинській області священик під час обряду хрещення говорив про те, що Путін завдяки Богу «відрубав Крим і Донецьк», що всім залишилося жити 25 років і що треба йти «на священну війну» [61].

Російська пропаганда розпалювала вогонь кривавих пристрастей на території України, вводячи в оману український народ. Як твердили усі російські телеканали, США прагнули розпочати війну між Росією і Заходом. При цьому, звинувачуючи Захід у бажанні поневолити український народ, Росія з великим пафосом говорить про свою агресію з приводу окупації Криму, вважаючи свої дії правомірними, не звертаючи уваги на світові громадські закони і думки [28].

Низка публікацій про вплив США і Заходу на Україну містить надто полярні погляди. На думку політолога Марса Сарієва, «те, що відбувається в Україні, – протиборство між Росією і США» [50]. У його публікаціях ідеться про те, що «Україна сьогодні – це окупована держава, в якій при владі перебувають американські маріонетки, поставлені спецслужбами США» [62]; «реальним президентом України є посол США»; «Чинний український уряд фактично призначений американськими спецслужбами зі своїх агентів і працює на війну з Росією і з народом України» [62]; «Ці люди увійшли в роль господарів України, хоча владу вони захопили внаслідок державного перевороту і посаджені на правління вони не народом України, а американськими спецслужбами» [62]. «Постанова Верховної Ради України про оголошення Донбасу окупованою територією є клінічним проявом параної, що опанували уми проамериканської влади, поставленої Вашингтоном управляти Україною» [62], «американські спецслужби безпосередньо керують Службою безпеки, Збройними силами і урядом України» [62]. Досить наочно це демонструється в одній з публікацій, де йдеться про те, що на будівлі Служби безпеки України (СБУ) поруч з жовто-блакитним прапором майорить зоряно-смугастих прапор іноземної держави, нехай навіть і найдемократичнішої. А цілий поверх у цьому ж будинку відданий найпотужнішій розвідслужбі світу, яка належить самій демократичній державі. А ще дипломи випускникам Академії СБУ

в Україні традиційно вручає посол демократичної держави. До того ж, у кожному українському міністерстві тепер є заступник міністра від Європейського Союзу. А в «павутині» вже кілька місяців гуляє запис телефонної розмови, в якій два високопоставлені представники демократичної держави вирішують долю колись братньої республіки, погоджуючи між собою кандидатуру її майбутнього президента, і обговорюють розбіжності з Євросоюзом (у якого на той момент була своя креатура) з цього приводу [63].

Шляхи розв'язання конфлікту на Сході України, на думку політолога, викладача Киргизько-Турецького університету «Манас» Закира Чотаєва, можуть бути як мирними, так і силовими. Щодо мирних шляхів, то необхідно, щоб за стіл переговорів сіли представники центральної влади України і представники Південно-Східної України, які вже здобули деяку самостійність і не підкоряються владі України. Між ними має розпочатися процес переговорів. У цьому процесі важливу роль будуть відігравати країни Європи і США, з одного боку, і Росії, з іншого. Якщо конфлікт буде посилюватися, сторони не зможуть домовитися, можливо, Росія введе війська задля захисту населення південно-східної частини України. Такий сценарій можливий [49]. Закир Чотаєв висловив припущення, що події в Україні ведуть до того, щоб країна була поділена. Адже, важко буде зберегти цілісність країни, тому що ані Захід не дозволить всій Україні піти під російський вплив, ані Росія не дозволить їй стати прозахідною. Тому, в цьому разі, дуже важко буде дійти консенсусу, якщо тільки не будуть застосовуватися випробувані форми дипломатії, як це було в Югославії [49].

На думку політолога Марса Сарієва, Україна опинилася між двома геополітичними суперниками – колективним Заходом, де основний гравець – Сполучені Штати Америки, з одного боку, і Росією, з іншого боку. Висловлювалося міркування, що якщо Україна залишиться під західним впливом і увійде в НАТО, то НАТО виявиться безпосередньо біля кордонів Росії, і це означатиме її кінець як держави. Розглядався й інший варіант, коли основні противоріччя сторони, як Росія – США і Європа, де ситуація інша, адже західна Європа розуміє, що дестабілізація

ситуації в Росії за югославським сценарієм може серйозно торкнутися Європи і призвести до непередбачуваних наслідків, домовляться між собою. Тим більше, у Росії є енергетичний «кийок» – поставки газу на Захід. Позиція Заходу, зокрема Німеччини, дещо відрізняється від позиції Америки. Висловлювалася гіпотеза стосовно того, що США потрібна повнокровна громадянська війна в Україні, аби перетворити її в Сирію № 2. В умовах кризи, коли долар ослаб, США не можуть контролювати глобальні процеси, їм потрібно дестабілізувати Європу, Росію, і саме цим знаряддям виступає Україна. Ця дестабілізація дозволяє США ще краще зміцнитися в Європі і маніпулювати європейськими елітами [49].

Висловлювалася думка й стосовно того, що «відбулася фактично федералізація України. Єдиної України після одеських подій немає. Провокація відіграла свою роль у братовбивчій війні. Звичайно, Південний Схід України буде прагнути до відокремлення, в крайньому разі до федералізації» [49]. У цьому контексті досить чітко простежується прихильність до Росії. Адже відзначалося, що «тільки шляхом переговорного процесу з європейськими елітами Росія повинна знайти спільну мову і спробувати їх переконати, що ситуація в Україні, якщо ескалація буде поширюватися, підірве не тільки Росію, а й Європу» [49]. Російська пропаганда була настільки переконливою, що киргизькі експерти стверджували, що провокації, які відбуваються, «спрямовані на те, щоб Росія влізла в цю війну і потрапила в капкан, але вона не введе свої війська, це, безперечно, ясно» [49]. Це у той час, коли війська були уже введені. При цьому, експерти зазначали, що «все йде до того, що в Україні може розгорнутися повномасштабна війна сирійського зразка» [49]. З іншого боку, наголошувалося й на тому, що «боротьба за Україну, безглузда і безрезультатна, яка ведеться Росією і Заходом близько двох десятиліть, вступила в свою найбільш руйнівну стадію» [64].

Низка матеріалів – лише констатація фактів, як у випадку із ухваленим в Україні «Законом про освіту», в якому йдеться про викладання в школах для етнічних меншин українською мовою. Цей Закон викликав невдоволення у влади сусідніх країн [65]. Заклик спікера Верховної Ради України виступати у стінах

парламенту тільки українською мовою знайшов свій відгук в казахськомовній пресі – його підтримали. Щоправда, при цьому зазначалося, що до такої ініціативи А. Парубія підштовхнув «невгасимий вогонь українсько-російського конфлікту». Разом з тим висловлювалося побажання, щоб Казахстан пішов за прикладом України та відмовився від державної мови* Російської Федерації [66].

Медійний ландшафт Казахстану іноді дивував публікаціями, які призводили до міжнародних конфліктів. У рамках підготовки до «ЕКСПО–2017» в Астані встановили декоративні фігури з картами різних держав, які повинні були символізувати учасників від різних країн. На карті України був і Крим, а на карті Росії не виявилось Калінінградської області. Ці карти стали об'єктом для критики інтернет-користувачів та окремих казахстанських ЗМІ. Згодом картинки на кулях змінилися: з української карти Крим зник, а на карті Росії він був домальований (як і Калінінград). Посольство України в Казахстані побачило у переміщенні Криму між кулями «ознаки порушення територіальної цілісності». Після ноти протесту спірну територію на біло-синьо-червоній мапі просто заклеїли двома видами стікерів – жовтим і синім. А через кілька днів, замість карт Росії і України, на кулях з'явилися собор Василя Блаженного і герб України, відповідно. Коментуючи конфуз, заступник міністра закордонних справ Мухтар Тлеуберді попросив утриматися від «політизації» того, що сталося: посольству України були принесені офіційні вибачення, а винну в усьому поклали на художників, які «підійшли творчо, не вдаючись, мабуть, у жодні політичні питання». Однак абсолютно не зрозуміло, хто врешті-решт мав рацію – той, хто Крим вказав у складі України, чи той, хто потім у поспіху домальовав його на кулю Росії. Конфлікт, який виник – прямий наслідок політики «багатовекторності», якої завжди дотримується Нурсултан

*Україна–не перша країна пострадянського простору, яка повністю відмовилася від російської мови. Грузія зробила це у 2009 р. У 2012 р. Латвія провела референдум стосовно необхідності російської мови. За підсумками всенародного голосування 77,22 % населення цієї країни проголосувало за відмову від російської мови. У 2014 р. Молдова офіційно відмовилася від російської мови.

Назарбаєв. «Нинішня ситуація – продовження тієї історії, коли Казахстан намагався лавірувати між двома сторонами конфлікту, намагаючись не вдаритися об кути. Все це зафарбовування, перефарбування – теж спроба всім догодити у зовнішній політиці. Це карикатурна спроба всидіти на кількох стільцях відразу» [67]. Незважаючи на три минулі роки з моменту приєднання Криму до Росії, в Казахстані ця тема, як і раніше, займає одне з провідних місць у політичному порядку, оскільки відразу після українських подій країна поділилася на два табори: проросійський і проукраїнський. Перші говорять про необхідність запобігти будь-якому гіпотетичному «майдану» в республіці, другі – про страх перед можливим вторгненням Росії в Казахстан [67].

Це не перший випадок із картами у Казахстані. У підручниках історії і географії для середніх шкіл, виданих казахстанським видавництвом «Мектеп» у 2015 р., Автономна Республіка Крим вказується як суб'єкт РФ. Посольство України звернулося з нотою протесту до Міністерства закордонних справ Республіки Казахстан [68]. Українська сторона вважала, що поширення «зазначеної інформації суперечить позиції як міжнародного співтовариства, так і керівництва Республіки Казахстан, яке неодноразово заявляло про свою підтримку територіальної цілісності України» [68]. Під час обговорень політологи порадили міністрам орієнтуватися на офіційну позицію ООН. Аналізуючи це питання, з'ясувалося, що більшість країн під час голосування в ООН не підтримала приєднання Криму до Росії. Однак російський референдум вирішив, що це їхня територія. Було прийнято компромісне рішення написати, таким чином: «За результатами референдуму Росія вважає Крим і Севастополь своїм федеративним суб'єктом, однак ООН і міжнародне співтовариство цього не визнає» [69]. Тобто, однозначно не було сказано, кому належить Крим. У цьому випадку це було чергове політичне маніпулювання.

На певні маніпулювання звертав увагу й Ермек Іргалієв, зазначаючи, що якщо про ситуацію в Україні пишуть росіяни – це «імперський погляд», а якщо самі українці – це «вкидання профашистської хунти». Він запропонував читачам поглянути на економічні події України очима західних експертів, журналістів з

Washington Post, стверджуючи, що їхню позицію можна описати двома словами: «Україна – банкрут» [70]. Matt O'Brien зазначав, щоголовна причина, з історичного погляду, в поганому управлінні країною олігархами, які упродовж десятиліть виводили з країни мільярди доларів за неіснуючого зростання економіки. На думку аналітика британської консалтингової компанії Verisk Maplecroft Дари Макдауэлл, перспектива проведення нинішньою політичною елітою ефективних реформ наближається до нуля [71].

Крім складнощів в економічній сфері, середньоазіатські експерти значні проблеми вбачали й у здатності влади здійснювати керівництво державою, акцентувалася увага й на загостренні політичних протиріч [71]. Дара Макдауэлл зазначала, що конфлікт між владою і парламентом України та проведення голосування про вотум недовіри до влади говорять про втрату політичної дієздатності держави. Зважаючи на складну ситуацію, Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк спирався, перш за все, на порівняно невеликі партії, керовані олігархами, що робило процес антикорупційної боротьби та економічних реформ ще повільнішим [72].

У інших джерелах зазначалося, що на додаток до нерегульованого конфлікту Україна має інші проблеми – глибоко ешелонований і вельми потужний контингент олігархів, економічну блокаду з боку Росії, економіку в недореформованому вигляді і цілком реальну стомленість Європи від необхідності опікуватися справами України [72]. Серед позитивних моментів відзначалося, що Україна все ж провела кілька чесних і вільних виборів, зробила реструктуризацію боргу і уникла дефолту за своїми зобов'язаннями [72].

Окремі видання передруковували певні матеріали. Зокрема, інтерв'ю виданню *Le Journal du Dimanche* колишнього президента Грузії Михайла Саакашвілі, який зазначав, що бідність України «суперечить законам природи». Якщо побороти корупцію і створити більш ефективну систему, можна швидко домогтися результатів, незважаючи на війну в Донбасі [73]. Такі радикальні кроки видаються більш простим рішенням, ніж рутинна робота зі створення нових інститутів, у першу чергу юридичної системи і більш ефективного апарату державного управління [59].

У статті Акказа Дербисова ««Бывшие советские». Почему даже после 25 лет развала СССР мы находимся на стадии перехода?» відзначалося, що новий уряд України проводить курс на суттєве реформування країни. Однак поки що жодне з нововведень України не набуло постійного характеру. Якщо реформи будуть успішними, Україна зможе стати згодом могутнім бар'єром на шляху подальшої експансії Росії і, можливо, гарантом безпеки сусідам [72].

В окремих виданнях, насамперед проросійських, простежувалося зневажливе ставлення до України, очільників української держава та навіть українського народу: «київські терористи», уряд «незалежної». Україну називали аристократичною республікою, де правили олігархи [59]. З іншого погляду – «Україна впевнено прямує курсом на набуття статусу авторитарної клептократії» [72]. Із зневагою писали і про українську еліту: «маргінали масами рушили у владу. І хоч на всіх «пряників», як завжди, не вистачило, але «кожна кухарка», дивлячись на Луценка, Парубія, Ляшка і навіть на самого Ющенка, який довго збирав цю команду з політичних смітників, розумів: «Дивись – і я можу керувати» [74]. Негативна конотація звучала і у іншому, а саме – класичному контексті, як – «революції «червоні», «помаранчеві», «тюльпанові» та інші показують, що на їхній хвилі на вершини влади часом піднімаються люди, котрі обіймали раніше маргінальні позиції, циніки і авантюристи, люди з розмитими моральними якостями, далекі від національних етичних норм» [75]; «вчорашні переможці «революції гідності», які готувалися ділити трофеї після розвалу Росії, почали скаржитися, що «москалі», Путін і ФСБ їм і Петра Порошенка вибрали, і нацистів придумали, і українські війська в Донбас послали, і чи не Майдан організували» [74].

Рішення українського уряду заборонити символи радянського минулого підживлюють російські повідомлення про роль радикальних націоналістів і про «фашистів», які прийшли до влади в Києві. Негативний контент спостерігався у публікаціях щодо «бандерівців», який не витримує жодної критики: «всі, хто збирався в Києві самостійно воювати з бандерівцями, змушені були, кинувши свою зброю вдома, евакуюватися в Крим і Донбас і

вже там озброюватися і виступати на війну» [74]; «державна влада в Україні (при Януковичі, як і при Ющенку) протегувала бандерівцям. Їхніх «пустощів» не помічали, в той час як про-російські організації викликали підвищену увагу спецслужб» [74].

Акцентуючи увагу на проблемах власної інформаційної безпеки в Киргизстані, наголошувалося: «Яким стало становище України, яка не зуміла зберегти свою інформаційну безпеку? Розграбовано, розтягнуто, територія скоротилася, стоїть перед загрозою зникнення як держава» [76].

Проблема політичних перспектив України артикулювалася як на офіційному рівні середньоазіатських держав, так і в експертному середовищі. Йшлося про те, що «щодо майбутнього української державності сьогодні навряд чи хто візьме на себе сміливість робити будь-які прогнози. Все залежить від того, знайде Україна якийсь додатковий, більш високий, більш серйозний сенс для існування, чи займе гідне місце у глобалізованому світі чи ні?» [75]. Понад те, наголошувалося, що на тлі посилення глобалізації перспективи урегулювання кризи в Україні не тільки визначають долю цієї держави, але й вплинуть на безпеку всього людства [71]. Після втручання Росії в Україну Захід стурбований російським реваншизмом в інших країнах, особливо в країнах Балтії. Україна могла б стати важливим регіональним гравцем зі зв'язками в Європі і Азії. Україна може стати магнітом для сил, щоб протистояти експансії Росії в Східній Європі – від Білорусі до Грузії [72].

На думку експертів, прийшов час, коли всі політичні сили України повинні ставити інтереси народу понад усім, сісти за стіл переговорів і знайти компроміс, щоб якомога швидше досягти єдності в просуванні внутрішніх реформ і всебічного виконання Мінських домовленостей. В протилежному разі країна приречена не тільки на ескалацію кровопролиття і збільшення страждань народу, але і втрату і без того крихкої довіри до країни за кордоном [71].

Важлива роль у майбутньому України відводилася міжнародному співтовариству: «Країни, здатні впливати на політичну конфігурацію України, зобов'язані застосовувати дипломатичні зусилля, щоб підтримати процес реформ у Києві та

сприяти прийняттю конституційних поправок, які вимагаються Мінськими угодами [71].

Низка прогнозів стосувалася економічних реформ та перетворень, відзначалося, що «майбутнє України – це її входження в усі ринки: європейський, центральноазіатський, південно-східний, близькосхідний та ін. З високою якістю товарів і передовим виробництвом. Однак до цього потрібно готуватися заздалегідь і переорієнтувати всю економіку [77]; «Україна сьогодні потребує серйозних економічних реформ і структурних перетворень. На цьому етапі країні потрібні технократи, щоб, незважаючи ні на що, провести ці реформи і перетворення. Необхідні інституційні перетворення, переорієнтація всього виробництва, промисловості, сільського господарства, створення інститутів ринку» [77]; «Україні не вистачає лише бажання і прагнення в проведенні соціально-економічних реформ і напрацювання відповідної програми боротьби з корупцією і т. д.» [77].

Щодо російсько-української війни висловлювалося припущення, що «швидше за все, не буде військового конфлікту, а буде конкуренція моделей державного устрою і результатів розвитку. Ставки тут надзвичайно високі і для України, і для всього пострадянського простору [59].

Про інтеграційні перспективи України прогнозувалося, що «Україна приречена на розкол. Схід тяжіє до Російської Федерації, Захід відокремиться, і Крим уже заявив про відділення у разі зміни легітимної влади. Україна на межі громадянської війни [50], «російська більшість» закрие питання незалежності раз і назавжди, повернувши Україну до складу Росії» [78]. Висловлювалися побоювання, щоб «Україна не перетворилася на якийсь аналог Афганістану – зону перманентних конфліктів, де ключову роль відіграватимуть не політики, а польові командири. А політики, ймовірно, будуть підкидати вугілля, підтримуючи там свої афілійовані сили. Але одна справа Афганістан, який знаходиться далеко від Європи, і інша справа – Україна ...» [79].

У серпні 2014 р. казахстанський політолог Алан Байтенов прогнозувавтри найбільш ймовірні варіанти розвитку подій. Перший – Крим залишається в складі Російської Федерації. До нього приєднуються Донецька і Луганська області. Війна

припиняється. Україна поступово рухається під крило Заходу. Однак Росія залишається винною і віддає борг газом – паливо надходить до Європи за заниженим тарифом і в достатньому обсязі. Але до того, як це станеться, Україна визнає, що далі не в змозі вести війну і намагатиметься домовитися з повстанцями. Тим самим залишають Новоросію і навіть спробують налагодити відносини [80].

Ополчення всупереч всім очікуванням здається або його розбивають. Біженці розходяться по СНД. Частина з них приїде в Казахстан і Білорусь, інші – в Росію. Фактично Захід домагається свого – якомога ближче до кордону Російської Федерації з'являються бази НАТО. Головне, що привід встановити їх на території, припустимо, Донецької та Луганської областей очевидний – для того, щоб вчасно зреагувати на агресію Росії і стабілізувати ситуацію в Україні. «Світова спільнота» це повністю підтримує. В Україні починається переділ активів – олігархат розбирає все, що залишилося. На арені з'являється Юлія Тимошенко. Далі починаються спад виробництва і тотальний розвал країни. Паралельно з цим зростають русофобство і тоталітаризм, починається хвиля репресій, зростає кількість біженців. Що, звичайно ж, не зовсім вигідно в економічному плані для самої ж Росії. Ополчення піде «в партизани» [80].

Південний Схід України – промисловий центр, унаслідок «звільнення» буде практично зруйнований. І відновити його найближчим часом не вдасться – економіка не впорається. І ще досить тривалий час Україна буде гарячою точкою. Що не вигідно ані Росії, ані Євросоюзу. Але вигідно США, які купують Україну як майданчик для тиску на Росію і, за великим рахунком, на ЄС [80]. У кінцевому підсумку Україна стає повним антиподом Росії. США домагаються головного – поступово ізолюють Росію. На черзі інші дружні з РФ країни. Що стосується Криму, то це буде незагоєна рана – показова точка, де постійно неспокійно. При кожному зручному випадку Росії згадують референдум і дуже часто звучать слова – «агресія і анексія» [80].

Третій варіант – найбільш страшний для українського народу. Крим залишається в складі РФ. Війна в Україні триває. У повстанців з'являється реальна допомога з боку Росії – техніка,

боєприпаси, люди. Не виключено, що передадуть навіть авіацію. Для того, щоб змінити ситуацію в Україні необхідно лише близько 80 тисяч осіб. Вони відстоять Луганськ і Донецьк, чи повернуть Слов'янськ і Краматорськ. Далі підуть на Київ. За великим рахунком, взяти Київ – справа одного або двох днів. 30 тисяч добре підготовлених людей «провернуть» цю операцію з мінімальними втратами. Решта 50 тисяч залишаться утримувати позиції. За Києвом – Харків і Львів. Не виключено, що може початися новий Майдан, але тепер вже буде повалена влада Порошенка. Це може статися вже невдовзі (йшлося про 2014 р. – Т. Б.). У відповідь на це США можуть офіційно ввести «миротворчі» сили. Тим самим Україна продовжить жити в стані війни. Однак за неї доведеться платити – Україну «посадять» на кредити, які підуть на підтримку протистояння. Природно, «посадять» на західні товари, які будуть пропонуватися за своїми цінами і на своїх умовах. Далі, для того, щоб обслуговувати видані кредити, кредитори в обов'язковому порядку вимагатимуть від влади скорочення соціальних програм і виплат. Що ж стосується сил опору – повстанці перетворюються в незалежну військову організацію. За ними закріплюється імідж бойового некерованого снаряда, вплинути на політ якого може тільки Росія. І то гіпотетично. Мета Заходу досягнута – Україна перетворюється в «європейське Сомалі» ... [80].

На щастя, жоден із цих сценарії не справився. Однак зрозуміло, що Росія й досі не відмовилася від своєї мети – зберегти певний ступінь контролю над Україною і явно не виключає можливості досягнення цієї мети військовим шляхом.

Проросійська пропаганда, яка досить активно поширювалася в інформаційному просторі середньоазіатських республік, неодноразово порушувала питання не про державу Україна, а про «проект Україна», прогнозуючи повномасштабну війну на всій території «цієї зникаючої держави». А саме – війна ця буде вестися в двох форматах: перший формат – обвалення фронту, за яким наступає поступове захоплення території (причому не Новоросії, а всієї Україна); другий формат – громадянська війна всередині київської влади (Яценюк проти Порошенка, Коломойський проти всіх, нацисти проти олігархів, армія проти національної гвардії,

селянські «самооборони» проти «продзагонів» міських експропріаторів продовольства і т.д.) [81]. Це найстрашніший конфлікт, здатний у найкоротші терміни прорідити населення України відсотків на 25–30, а тих, хто залишився зробити згодними на все, лише б жах припинився [81].

Прогнозувалося, що «залишки населення України зустрічатимуть війська (хоч Новоросії, хоч Росії) так само, як німці в 1945 році зустрічали Червону армію – шикуючись у черзі до польових кухонь і з кашею вбираючи нову ідеологію. Не треба забувати, що на Україні будувалося тоталітарне суспільство, а тоталітарна пропаганда має одну особливість – досить змінити акцент – і люди починають любити те, що вчора проклинали» [81].

Зазначалося, що «відмова США від компромісу щодо України на саміті G 20 в Австралії означає короткий кривавий кошмар для населення вже точно колишньої цієї держави з подальшим приєднанням території до Росії. Сенс зберігати формальний суверенітет зник повністю і остаточно. В принципі, вже немає сенсу навіть ділитися територією з прикордонними країнами ЄС (Польща, Румунія, Угорщина). Подарувати Польщі бандерівську Галичину тепер можна лише як витончену помсту. Але все ж території шкода, а самих бандерівців і так можна в Польщу видавити» [81].

Глава Центру перспективних досліджень Казахстану С. Масаулов, зазначав, що ситуація в Україні перейшла в стадію повної невизначеності. Однозначно можна сказати лише те, що повернути все назад і зробити так, щоб стало як раніше, українському керівництву вже не вдасться. Зміни в політичному режимі неминучі. Отримання однозначної відповіді ускладнює ще й те, що в цьому процесі бере участь занадто багато гравців. Все більше проглядається вирішальна роль Німеччини (тобто Європейського Союзу) і Росії. І той, і інший гравець зацікавлений в збереженні цілісності України, і докладає зусиль для недопущення розколу. У свою чергу Польща, США, Румунія, Туреччина та інші, скоріше, бажають зворотного. Зараз Росію, в принципі, влаштовує варіант, який просуває Німеччина. Ідеться про контроль нинішньої влади, перевибори президента і парламенту, а також здійснення конституційної реформи. Це

пояснюється тим, що Москві було дуже складно працювати з Януковичем, людиною, яка, здобувши владу, різко змінила свою позицію, а крім того, ще й «витоптала» всі сили (в тому числі і проросійські), на які могла б спертися [82].

Як показав український конфлікт, відбувається поляризація пострадянського простору, і найбільшому політичному ризику піддаються колишні радянські республіки, які прагнуть рівною мірою орієнтуватися на економічну взаємодію і з Росією, і з Заходом [83].

Вивчення викликів та інтеграційних перспектив України через «окуляр» російськомовних Інтернет-ресурсів колишніх радянських республік Середньої Азії дає підстави стверджувати, що в експертному середовищі зазначених держав існує як позитивна, так і негативна оціночна конотація подій в Україні.

Експерти вказували на масовану пропагандистську кампанію з боку російської влади через засоби масової комунікації колишніх радянських республік Середньої Азії, обмеження доступу інформації для пересічних громадян та необ'єктивне висвітлення подій в Україні; відзначали, що події в Україні стали застереженням і пересторогою для офіційної влади середньоазіатських республік; поважали Україну за її бажання власного вибору, за право самим вирішувати свою долю, жити за власними нормами.

Ключовим викликом значна кількість експертів називали виклики українській ідентичності. Акцентувалася увага на тому, що внаслідок окупації Криму та російсько-української війни відбулося відокремлення української ідентичності від російської, а значна частина українців опинилася втраченою для «великого русского міра».

Серед викликів, які визначає експертне середовище середньоазіатських республік, це те, що Україна стала полем зіткнення інтересів та відкритого протистояння зовнішніх сил, насамперед, США й Росії, Європейського Союзу й Росії, а також те, що реінтеграційна стратегія Росії на пострадянському просторі увійшла у вирішальну стадію.

Виклик територіальній цілісності України й суверенітету України виокремлювали експерти Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Таджикистану. Викликом називали й нав'язування моделей державності України, зокрема, федералізму.

«Закон про декомунізацію» експерти називали викликом, який, з одного боку, унеможливив відновлення впливу Росії і всіх тих, хто її підтримує, в Україні, а з іншого – реальний спосіб зробити цивілізаційний вибір на користь Заходу.

Серед внутрішніх викликів експерти середньоазіатських республік найчастіше визначали: 1) наявність корупційних схем у державі; 2) відсутність ефективного державного управління і парламентаризму; 3) відсутність серйозних економічних реформ і структурних інституційних перетворень.

У прогнозах майбутнього України домінують два погляди: 1) утвердження європейської демократичної держави; та 2) розкол України, втрата її територій («Україна може припинити своє цілісне існування і розколотися на дві частини: західну (переважно аграрну) і східну (переважно промисловою»); «Україна приречена на розкол. Схід тяжіє до Російської Федерації, Захід відокремиться»). Наголошується на викликах у безпековій сфері та інформаційній політиці.

Виокремлюючи інтеграційні перспективи України експерти колишніх радянських республік Середньої Азії визначали, зовнішні і внутрішні аспекти: а) «Україна повертається в європейську сім'ю і каже своє останнє «прощай» радянсько-російській імперії»; б) «цивілізаційна невизначеність країни завершилася на користь європейського вибору»; в) «країна європейської ментальності хоче позбутися опіки обридливих партнерів з імперськими амбіціями»; г) «зближення або асоціація наведе європейський порядок у країні. Як у законах, так і в їх виконанні»; д) «країна хоче бачити нових політиків з прогресивним мисленням, прозорі правила гри, а не чергову зміну чиновників, які контролюють корупційні схеми».

Прогнозувалося, що остаточний відрив України від «русского мира» означатиме крах ідеї імперії, її ідеалістичного образу, пов'язаного з Радянським Союзом.

1. Виступ Порошенка на засіданні саміту Україна – ЄС: повний текст. 27.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/04/27/7033303/>

2. Абдулло Р. Україна после Евромайдана. 15.08.2014 / Рашид Абдулло [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.tj/ru/node/193322>

3. Мамадазимо А. От Астаны до Душанбе через Брюссель и Форталезу. 02.08.2014 / Абдугани Мамадазимо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/politics/20140802/ot-astany-do-dushanbe-cherез-bryussel-i-fortalezу>

4. Вещания украинских каналов в Казахстане добивается посольство Незалежной. 24.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/veshchanie-ukrainskih-kanalov-v-kazahstane-dobivaetsya-posolstvo-nezalezhnoy.html>

5. В Киеве начались столкновения между митингующими и полицией. 20.02.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/v-kieve-nachalis-stolknoveniya-mezhdu-mitinguyushchimi-i-policiey.html>

6. Файзулина О. Порошенко будет воевать, пока не вернет Крым и Донбасс. 01.05.2015 / Ольга Файзулина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/poroshenko-budet-voevat-poka-ne-vernet-krym-i-donbass-3776.html>

7. Смирнов С. Гопак вокруг украинских АЭС. 17.08.2016 / Сергій Смирнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/mneniya/sergey-smirnov/gopak-vokrug-ukrainskih-aes.html>

8. Михайлов А. 21 мая – всего лишь тест. Пройдет ли у нас «украинский сценарий»? 28.05.2016 / Андрей Михайлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/mneniya/andrey-mihaylov/21-maya-vsego-lish-test-proydyot-li-u-nas-ukrainskiy-scenariy.html>

9. Обострение в Киеве: филиалы российских банков громят, националисты обещают новый Майдан. 16.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asiaplus.tj/ru/news/world/20170316/obostrenie-v-kieve-filiali-rossiiskih-bankov-gromyat-natsionalisti-obeshayut-novii-maidan>

10. Советник Трампа: мы рассматриваем отмену санкций против России. 27.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/politics/20170127/sovetsnik-trampa-mi-rassmatrivaem-otmenu-sanktsii-protiv-rossii>

11. Полезно для карьеры. Почему в России все чаще преследуют за государственную измену. 21.05.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asiaplus.tj/ru/news/world/20161205/polezno-dlya-kareri-pochemu-v-rossii-vse-chatshe-presleduyut-za-gosudarstvennyu-izmenu>

12. Google объяснил «превращение» России в Мордор. 05.01.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/novosti/google-obyasnil-prevrashchenie-rossii-v-mordor.html>

13. Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informburo.kz/tags/ukraina.html>

14. Freedom House отнес Таджикистан к странам с несвободными СМИ. 01.05.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/society/20170501/freedom-house-otnes-tadzhikistan-k-stranam-s-nesvobodnimi-smi>

15. Таджикистан расположился рядом с Россией в рейтинге свободы прессы. 26.04.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/society/20170426/tadzhikistan-raspolozhilsya-ryadom-s-rossiei-v-reitinge-svobodni-pressi>

16. Freedom House: В Узбекистане и Казахстане нет свободы Интернета. 29.10.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nansmit.tj/freedom-house-v-uzbekistane-i-kazahstane-net-svobodyi-interneta/>

17. Туркменистан. Молчание о Майдане. 24.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8047-turkmenistan-molchanie-o-majdane.html>

18. Сколько Казахстан тратит на СМИ? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://newukraina.blogspot.com/2016/02/blog-post_26.html

19. Половинко Вячеслав. В Казахстане спецслужбам отдали контроль над всей связью, интернетом и телерадио-вещанием. 10.08.2017 / Вячеслав Половинко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://novgaz.com/index.php/2-news/1893-%d0%b1%d0%be%d0%bb%d1%8c%d1%88%d0%be%d0%b9-%c2%ab%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d1%88%d0%ba%d0%b0%c2%bb-%d1%81%d0%bb%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d1%82-%d0%b7%d0%b0-%d1%82-%d0%b1%d0%be%d0%b9>

20. Русская Средняя Азия: фантомная боль империи или реальность? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politrussia.com/world/russkaya-srednyaya-aziya-443/>

21. Тойганбаев А. Судьба Украины. 10.10.2014 / Адил Тойганбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fergananews.com/articles/8273>

22. Жилкишина А. «На Украине» или «в Украине» – политика или лингвистика? 16.01.2015 / Айгуль Жилкишина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.np.kz/world/16921-na_ukraine_ili_v_ukraine__politika_ili_lingvistika.html

23. Геополитика Центральной Азии: от Москвы до Пекина? 22.05.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asiaplus.tj/ru/news/-tajikistan/politics/20150522/208672>

24. Урбанская Т. Казахский политолог: «В Украине решается судьба не только ее самой, но и всего постсоветского мира». 26.11.2014 / Татьяна Урбанская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.unian.net/politics/1014258-kazahskiy-politolog-v-ukraine-reshaetsya-sudba-netolko-ee-samoy-no-i-vsego-postsovetskogo-mira.html>

25. Сегодня Киев, а завтра Бишкек? 04.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stanradar.com/news/full/8238-segodnja-kiev-a-zavtra-bishkek.html>

26. Сушенцов А. Отличия Казахстана от Украины. Зачем Астана намерена «модернизировать» сознание населения республики. 06.07.2017 / А. Сушенцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/columns/2017/07/06/sushentsov/>

27. Акинбеков С. Империя и идентичность / С. Акинбеков // Центр Азии. – 2014. – Май-июнь.

28. США в Украине хотят начать войну. 19.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press-uz.info/politic/world-politic/ssha-v-ukraine-hotyat-nachat-voynu>

29. Давлат Усмон о России и странах Центральной Азии. 13.08.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://asiaplus.tj/ru/news-tajikistan/politics/20140813/193166>

30. Мартынов К. Минск не спросили. 09.02.2017 / Кирилл Мартынов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novgaz.com/index.php/2-news/1789-минск-не-спросили>

31. Сейдахметова Б. Интернет-майdan: казахстанские блогеры скрестили шпаги в виртуальной битве умов / Ботагоз Сейдахметова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.np.kz/world/14561internet-majdan_kazakhstanskije_blogery_skrestili_shpagi_v_virtualnoj_bitve_umov.html

32. Мамашулы А. Казахстанские официальные СМИ о Майдане. 29.01.2014 / Мамашулы Асылхан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rus.azattyq.org/a/maidan-v-kazakhstanskikh-smi/25246173.html>

33. Саркорова Анора. Кризис на Украине: реакция стран Центральной Азии. 06.08.2014 / Анора Саркорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/international/2014/08/140806_ukraine_crisis_central_asia_reaction

34. Ислам Каримов высказался по Афганистану и Украине. 14.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gazeta.uz/ru/2014/09/14/sco/>

35. Назарбаев встретился с главами аккредитованных в Казахстане дипмиссий 17.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kt.kz/rus/politics/nazarbaev_vstretilsja_s_glavami_akkreditovannih_v_kazhastane_dipmissij_1153599812.html

36. Казахстан – 2017: Прогнозы на осень. 17.08.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stanradar.com/news/full/25773-kazahstan-2017-prognozy-na-osen.html>

37. Миграция из Центральной Азии в XX веке: уроки на завтра. 03.02.2016 <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/society/20160203/221316>

38. Мнение казахстанцев об осложнении российско-украинских отношений изучили социологи. 22.04.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/mnenie-kazahstantsev-oslojnenii-rossijsko-ukrainskih-254080/

39. Жусупжан Ж. Крым – это предупреждение Центральной Азии? / Жусупжан Жаныл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gezitter.org/politic/28457_kryim_eto_preduprejdenie_tsentralnoy_azii/

40. Узбекистан выступил с жестким заявлением по ситуации на Украине и крымскому вопросу. 25.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fergananews.com/news.php?id=21985>

41. Позиция Республики Узбекистан по ситуации в Украине и Крымскому вопросу. 24.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uza.uz/ru/politics/pozitsiya-respubliki-uzbekistan-po-situatsii-v-ukraine-i-krymskomu-voprosu-24.03.2014-27777?sphrase_id=1795135

42. МИД Кыргызстана: Результаты референдума в Крыму – волеизъявление большинства населения полуострова. 20.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fergananews.com/news/21970>

43. Министерство иностранных дел Кыргызстана заявило, что не считает В. Януковича легитимным президентом Украины. 11.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fergananews.com/news/21932>

44. Киев не указ. 12.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazeta.kg/1237-news.html>

45. Амири З. Почему таджикстанцы стали аполитичными? 23.06.17 / Амири Замон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://centre1.com/tajikistan/amiri-zamon-pochemu-tadzhikistantsy-stali-apolitichnymi/>

46. Узбекистан надеется на отказ от силового варианта в развитии событий на Украине. 04.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fergananews.com/news/21905>

47. Узбекистан: Многие жители Ташкента не покупают «фашистский» шоколад из Украины. 07.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fergananews.com/articles/8238>

48. Ситуация в Украине вызвала полемику в Кыргызстане. 24.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stanradar.com/news/full/8033-situatsija-v-ukraine-vyzvala-polemiku-v-kyrgyzstane.html>

49. Политологи Кыргызстана об украинском кризисе: прийти к консенсусу или к гражданской войне. 08.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stanradar.com/news/full/9732-politologi-kyrgyzstana-ob-ukrainskom-krizise-prijti-k-konsensusu-ili-k-grazhdanskoj-vojne.html>

50. Кыргызстан как лаборатория революций. 24.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8028-kyrgyzstan-kak-laboratorija-revoljutsij.html>

51. Политологи и эксперты в Таджикистане разделились во взглядах на украинские события. 13.03.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://rus.ozodi.org/a/25295475.html>

52. Синдром евромайдана в Кыргызстане? Это маловероятно! 27.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8146-sindrom-evromajdana-v-kyrgyzstane-eto-maloverojatno.html>

53. Смена власти в Украине и ее возможное влияние на Казахстан. 26.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8116-smena-vlasti-v-ukraine-i-ee-vozmozhnoe-vlijanie-na-kazahstan.html>

54. В Украине миновал первый, но не самый трудный этап кризиса – лидер социал-демократов Таджикистана. 24.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8039-v-ukraine-minoval-pervyj-no-ne-samuj-trudnyj-etap-krizisa-lider-sotsial-demokratov-tadzhikistana.html>

55. Евросоюз отменил визы для Украины. Порошенко попросился с «советско-российской империей. 17.05.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tengrinews.kz/europe/evrosoyuz-otmenil-vizyi-ukrainyi-poroshenko-poproshchalsya-318263/>

56. В Таджикистане не допустят повторения украинских событий, если политики не допустят грубых ошибок. 03.03.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8214-v-tadzhikistane-ne-dopustjat-povtoreniya-ukrainskih-sobytij-esli-politiki-ne-dopustjat-grubyh-oshibok.html>

57. События на Украине породили цунами дезинформации, львиная часть которой распространяется через социальные сети и блоги 24.04.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.kt.kz/rus/-society/sobitija_na_ukraine_porodili_cunami_dezinformacii_ljvinaja_chastj_kotor_oj_rasprostranjaetsja_cherez_socialjnie_seti_i_blogi_1153587907.html

58. Калишевский М. Узбекистан после украинского «перелома». 04.08.2014 / Михаил Калишевский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fergananews.com/articles/8211>

59. Акинбеков С. Сможет ли Украина превратиться в настоящее государство? 22.06.2015 /Султан Акинбеков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2015/06/ukrainskij-mir-chast-2/>

60. Тогузбаев К. Готов ли Казахстан к противодействию «гибридной войне»? 09.05.2017 / Казис Тогузбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.neweurasia.info/sobytiya-i-mneniya/7162-gotov-li-kazahstan-k-protivodejstviyu-gibridnoj-vojne>

61. Половинко Вячеслав. Крестный отец против отца святого с Путиным за спиной /Вячеслав Половинко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novgaz.com/index.php/2-news/1886%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC-%E2%80%94%D0%BD%D0%B0%D1%88>

62. Параноя по-американски. Украина – оккупированное государство. 20.03.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parusk.info/2015/03/20/114548#more-114548>

63. Беков И. Казахстан – не Украина, или Почему мы не хотим раскачивать национальный вопрос. 04.09.2014 / Ибрагим Беков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2014/09/kazakhstan-ne-ukraina-ili-pochemu-my-ne-hotim-raskachivat-nacionalnyj-vopros/>

64. Конфликт на Украине грозит рассорить Россию, ЕС и США: «борьба вступила в самую разрушительную стадию». 24.01.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.caravan.kz/gazeta/konflikt-na-ukraine-grozit-rassorit-rossiyu-es-i-ssha-borba-vstupila-v-samuyu-razrushitelnyuyu-stadiyu-74841/>

65. Жанузаков А. «Украинизация» нацменьшинств в Украине: Молдова обеспокоена. 12.09.2017 / Амир Жанузаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2017/09/ukrainizatsiya-natsmenshinstv-v-ukraine-moldova-obespekoeana/>

66. Матреков К. Рада отказалась от русского языка. Последует ли Казахстан этому примеру? 13.02.2017 / Кайрат Матреков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2017/02/rada-otkazalas-ot-russkogo-zyuka-posleduet-li-kazahstan-etomu-primeru/>

67. Битва глобусов на «Аннэкспо» Казахстан спутал России и Украине все карты: из-за того, что художники не смогли определиться, чей Крым. «ЭКСПО-2017» началась с дипломатического конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novgaz.com/index.php/2-news/1856-%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%B2-%D0%BD%D0%B0-%C2%AB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8D%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%C2%BB>

68. Украина обратилась в МИД Казахстана с нотой протеста из-за информации о Крыме в учебниках. 25.09.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.express-k.kz/news/?ELEMENT_ID=55780-&sphrase_id=1892621

69. Жакупова З. Издатели казахстанских учебников исправили информацию о принадлежности Крыма. 08.09.2016 / Зарина Жакупова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/izdateli-kazahstanskih-uchebnikov-ispraviliinformaciyu-o-prinadlezhnosti-kryma.html>

70. Иргалиев Е. Украина – банкрот, признают американские эксперты. Гривна обрушилась на 50% за два дня. 10.02.2015 / Ермек Иргалиев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2015/02/ukraina-bankrot-priznaut-amerikanskie-eksperty-grivna-obrushilas-na-50-za-dva-dnya/>

71. Спустя два года Украина все глубже погружается в кризис. 02.03.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovo.kg/?p=54583>

72. Дербисов А. «Бывшие советские». Почему даже после 25 лет развала СССР мы находимся на стадии перехода? 22.12.2015 / Акказ Дербисов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2015/12/byvshie-sovetskie-pochemu-dazhe-posle-25-let-razvala-sssr-my-nahodimsya-na-stadii-perehoda/>

73. Саакашвили удивила бедность Украины. 22.06.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://365info.kz/2015/06/saakashvili-udivila-bednost-ukrainy/>

74. Ищенко Р. Бандеровцы: признание обреченности. 12.05.2017 / Р. Ищенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chalkan.kg/news/important/159976-banderovcy-priznanie-obrechennosti.html>

75. Тимирбаев В. Тревоги украинского кризиса. 13.03.2014 / Вячеслав Тимирбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.msn.kg/ru/news/41559/>

76. Сохранение информационной безопасности – это сохранение стержня государственности. 01.07.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gezitter.org/politic/51572_sohranenie_informatsionnoy-bezopasnosti_eto_sohranenie_sterjnya_gosudarstvennosti/

77. Посол Таджикистана Холбобоев: Украине не хватает реформ и программы борьбы с коррупцией. 18.10.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/economic/20161018/posol-tadzhistana-holboboev-ukraine-ne-hvataet-reform-i-programmi-borbi-s-korrupsiiei>

78. Проект «Украина» на грани закрытия. 20.12.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chalkan.kg/news/world-news/110639-proekt-ukraina-na-grani-zakrytiya.html>

79. Украина может превратиться в Афганистан. 22.07.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.caravan.kz/news/ukraina-mozhet-prevratitsya-v-afganistan-334538/>

80. Байтенов Алан. Три дороги / Алан Байтенов. 05.08.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.np.kz/world/15969-tri_dorogi.html

81. Ищенко Р. Проект Украина завершен... 20.11.2014 / Ищенко Ростислав. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parusk.info/2014/11/20/108991>

82. Украинские события не остановят евразийской интеграции – эксперт. 21.02.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://stanradar.com/news/full/8006-ukrainskie-sobytiya-ne-ostanovjat-evrazijskoj-integratsii-ekspert.html>

83. Джалилов К. Геополитика, или Новая дуга нестабильности на границе СНГ. 24.07.2014 /Комеб Джалилов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asiaplus.tj/ru/news/tajikistan/security/20140724/geopolitika-ili-novaya-duga-nestabilnosti-na-granitse-sng>

Відомості про авторів

Бевз Тетяна Анатоліївна – головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор

Кармазіна Марія Степанівна – завідувача відділом соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор політичних наук, професор

Нападиста Валентина Григорівна – доцент кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філософських наук, доцент

Ротар Наталія Юріївна – професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор політичних наук, професор.

Наукове видання

М. Кармазіна, Т. Бевз, Н. Ротар, В. Нападиста

**ВИКЛИКИ Й ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
В КРИМУ ТА ДОНБАСІ: АНАЛІЗ ОЦІНОК
ЗАРУБІЖНИХ АНАЛІТИКІВ І ЕКСПЕРТІВ**

Підписано до друку 29.12.2017 Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Ум. друк арк. 10,69 Обл.-вид. арк. 9,52
Тираж 300 прим. Зам. № 1502

Національна академія наук України Інститут політичних і
етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України.
01011, м. Київ, вул. Генерала Алмазова, 8
Тел. (044) 285-65-61
www.ipiend.gov.ua, e-mail: office@ipiend.gov.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ №15861-4333Р від 26.10.2009

Виготовлювач ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської області, вул. Шевченка, 20
Тел.: (04631) 9-09-95; (067) 4412124
E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.